

מדוע רצוי להפחיד קטנטנים?

על הנרטיב הגרטליאני

קליין

ווינקוט

מגישה: עינת וייץ

תוכן העניינים

1. מבוא : עמוד- 3
2. רקע : עמוד- 4
3. ממצאים : עמוד- 34
4. דיון : עמוד- 94
5. ביבליוגרפיה : עמוד- 97
6. הערות סיום : עמוד- 103
7. נספח : עמוד- 111

"נתן כאן המשורר בידינו תרגיל קורקטי ביותר לעיון פסיכיאטרי, אשר אנו רשאים למוד על פיו את ידיעתנו את חיי הנפש." (פרויד, 1907, עמ' 57).

משפטו של פרויד מתיר לנו לבחון את מידת אישושן של תיאוריות פסיכואנליטיות, בעזרת טקסט ספרותי. את ההפך מכך ניסתה עבודה זו לעשות - למוד את אישוש הנרטיב המצוי במעשיית "הנזל וגרטל" בעזרת התיאוריה הפסיכואנליטית של קליין.

העבודה יוצאת מנקודת ההנחה, שהמעשייה מספרת את סיפור הילדה האדיפאלי, אשר כונה כאן הנרטיב הגרטליאני. בהתאם לזאת, בדקה העבודה את מידת התאמת הנרטיב הבדיוני לנרטיבים אדיפאליים של ילדות בשר ודם.

לשם כך, הובאו חלקים רלוונטיים מהתיאוריה של קליין, המנסחים את סיפור התפתחות הילדה ונבדקו תיאורי מקרה של ילדים ממטופליה. כתוספת, נאספו וצורפו גם חומרי ילדות בריאות שתועדו על-ידי האימהות שלהן.

לאחר בדיקת הדהוד הנרטיב, נבחנה גם התיאוריה של וינקוט, בכדי ללמוד מה גישה לגבי חשיפת ילדות לתכניהן הפנימיים, ועל המלצותיה לגבי אופן השימוש במרחבים פוטנציאליים כמו שדה הנרטיב הזה.

ככל שהועמק הקשר בין תחום הנרטיב שבמעשייה לתחום התיאורטי של קליין, הלך והתחוויר מקומן של הפנטזיות המחרידות בחיי הילדה האנושית, ובכך התבהרה ההבנה לגבי הצורך לעמול ולהביא לידיעת התודעה הירוקה שאלה פנטזיות בלבד.

לא יצאתי מעבודה זו כפי שנכנסתי אליה ; ובדומה למעשייה אשר מסעה מוביל פנימה : מהסמוך ליער, אל תוכו, אל המעבה, אל עמוק יותר למקום שלא היית בו מימייך, אל הבית שבלב היער ועד לפי התנור – שמן המקום העמוק ההוא תצא הילדה מפותחת יותר - כך עברתי אני מסע מקביל, שבסופו יצאתי עם האמונה שמתחת גשרים בין עולמינו הפנימי והמסויט, לבין עולם המציאות המשותפת, עשויה לחדד את ההבחנה ביניהם ולהביא על-ידי כך להפחתת החרדה הנובעת מן הסתירה אשר גלומה בבזמניות של הניגודים בין השניים.

2.1 רקע לרקע: רצון ההורים לשמר את ילדם בגן העדן הילדי לעומת הגישה ההורית ההפוכה

כשהורה רואה את תינוקו שלו ונינוח, טבעי שתפקידו יהיה בעיניו אז כמי שאמון לשמור על אותה שלווה סטואית; והוא יעטוף את התינוק בחומרים רכים ובריאים מונעי פציעות ומחלות, ייצור בעבורו סביבה מרגיעה ומגוננת, בצבעיה, בצליליה, יסביר לו פנים ויעדן תנועותיו בכדי שלא להפחידו. ניתן גם לשמוע בשלבים מאוחרים יותר, הורים המבטאים גישה רווחת, שרצוי להמשיך את תקופת הילדות ככל שניתן, ולדחות את מפגש הילד עם צדדי העולם האפלים. מנגד, עומדת חובת ההורה להכין את ילדו לקראת האתגרים שמציב העולם.

אם נמקד את הדילמה בין שתי גישות אלה [-שימור הילדות והכנתו של הילד], אפשר שנמקמה בסיטואציה בה ההורה מקריא סיפור מעשייה לילדו. ובכן, אם אותו הורה מקריא, ימצא עצמו לפתע מבטא תכנים מפחידים, הוא עשוי להתלבט באם להמשיך את מפגש הקטון עם הנושא המבהיל או לקטעו באיבו, שהרי לא ירצה להיות הזה שישדוק את הבועה הוורודה אשר ביקש שתוסיף לעטוף את הרך. אבל נאמר שבכל-זאת, חרף היסוסיו, יחליט ההורה להמשיך ולקיים את סיטואציית ההקראה, ונאמר שיבחין אז בחדות פחד המתעוררת בעיניו של הילד ובכך שהזאטוט כמו נמשך אל הריגוש שתכני המעשייה מלבים בו. אז עשוי אותו הורה לחשוש שזהו ריגוש הסדזים הפרטי שלו אשר מושלך על התמימות הילדית, ולאז דווקא התלהבות הנובעת מתוככי הלב התמים. יתאמץ ודאי הורה זה לחנוק את "עוררתו הסדיסטית", יסיח את דעת הפעוט בעניין אחר ויסגור את הספר - תוך שהוא מעמיד מולו פנים מרגיעות ורכות. מודל הורי הפוך, אשר נזהר פחות על שימור ילדיו במעטפת חיובית, ומרשה לצדדים "אפלים" יותר להתחכך בעולמם, ניתן לאפיין מתוך טקסט שכתבה אופליה דאל העוסק באביה, סופר הילדים המפורסם רואלד דאל:

"חישבו לרגע איך זה שרואלד דאל הוא אבא שלכם. אתן לכם טעימה קטנה. [...] היו לנו חמישים כדורי זכוכית בצבעים שונים שנתלו מתקרת חדר השינה שלנו, שקראנו להם כדורי מכשפות. אבא סיפר שאם מכשפה תנסה להיכנס לחדר השינה שלנו, היא תפחד כל כך מהכיעור של השתקפותה בכדורים, עד שלא תחזור לעולם. אם התעוררתי במהלך הלילה ושמעתי את יללת הרוח בין העצים, הייתי משוכנעת שמכשפה עזבה כרגע את חדר השינה שלנו והיא צווחת בזעם לאחר שראתה את עצמה. אני בטוחה שאתם מבינים שהסיפורים שהוא סיפר לנו לא בדיוק היו רכים או מתוקים. תמיד הייתה בהם נימה מפחידה. הוא סיפר לנו על אנשים מגעילים שרצו ללכוד בני אדם, על יצורים שיכלו לשרוד רק על עצמותיהם הגמישות של ילדים קטנים ועל זקנים מוזרים שארבו בסבך השיחים. עד היום איני חשה די בנוח כדי ללכת לבדי בין עצי האשור שליד ביתנו: אני תמיד על המשמר מפני קריצים חרקזואידים וברשפים. {...} בכל ערב, אחרי שאחותי לוסי ואני היינו הולכות לישון, אבי היה עולה במדרגות באיטיות, עצמותיו חורקות בקול רם יותר מהמדרגות, בכדי לספר לנו סיפור, אני זוכרת אותו נשען על קיר חדר השינה שלנו עם ידיים בכיסים ומבטו נעוץ במרחק, יוצא להפליג אל מרחבי הדמיון. כך, בחדר הילדים שלנו, הוא החל לספר רבים מהסיפורים שבהמשך הפכו לספרים אותם מכירים. זכור לי במיוחד ערב אחד, בו סיפרתי לו שהתקשיתי מאוד בבית הספר. צפיתי בו חושב. לכמה רגעים הוא לא דיבר, ואז הוא פתח בסיפור על אבקות נפלאות שעפות לתוך חדרי שינה דרך קני נשיפה ארוכים. האבקות החלומיות הללו עושות נפלאות למוח בזמן השינה. כמובן ששחטנו ממנו מידע: "איך זה עובד? מי נושף את זה מהחלון?" הוא עדיין חשב ולא ענה על כל השאלות מייד.

"האבקות המיוחדות האלה פותרות הכל, החל מבעיות מתמטיקה ועד עצירות", הוא הצהיר. "האבקה נספגת במוח וגורמת לחלומות עוצמתיים, שישנו את דרך החשיבה שלך" והוא אמר לילה טוב ונעלם במורד המדרגות. כמה זמן מאוחר יותר, אחרי שהאורות כבו ואנחנו כבר כמעט נרדמנו, שמעתי רעש מחוץ לחלון. פקחתי את עיניי וראיתי בצללים מקל ארוך נדחף בין הווילונות, ושמעתי את האוושה הקולנית של

צליל נשיפה. למרות שלא הבנתי את זה אז, זה היה אבי, שאחרי שעזב את חדר השינה שלנו, מצא סולם ומקל במבוק צהוב מגן הירק, וטיפס לחלון שלנו כדי לנשוף עלינו את האבקה הקסומה. [תרגום חופשי שלי מאנגלית ע.ו.], (Dahl, 1997, עמ' 6).

ודאי תאמרו שסופר זה בעל דמיון מחונן, ולכן מה לנו כי נשווה בין דמיונו לשלנו? אך העבודה, בעקבות ויניקוט, תפנה אל הכיוון מתי וכיצד ניתן לתפעל מודל הורי בדומה למוצג כאן.

2.2 תיקונים וריכוכים

במעשיות אמנם כלולים תכנים מחרידים וברוטליים, ואכן קיימת משיכת ילדים אל טקסטים מפחידים. את זאת ניתן ללמוד מן העובדה שקובץ מעשיות האחים גרים הוא "היצירה הגרמנית המתורגמת ביותר לעברית מכל סוג, והם [האחים גרים] בוודאי הסופרים הגרמניים הפופולאריים ביותר לילדים בעברית." (אשד¹, "גלובס", 2005)

מנגד, ניתן להבחין ברתיעת מבוגרים מתכני המעשיות ה"בעייתיים" הללו, למשל על-ידי כמות פרסומיהן המרוככים של המעשיות ועל-ידי טקסטים מתנצלים שאותם נוהגים להוסיף אנשי ההוצאות בתחילת רבים מן הקבצים. את אלה ניתן לפרש כחששותיהם מכך שהם עלולים לקלקל ולהשחית את הנשמות הטהורות.

בינה אופק, לדוגמה, כותבת בהקדמה לנוסח עיבודה:

"יש בהן [במעשיות] לעיתים גם תיאורי אימה ואכזריות, ובין המהנכים מתנהל ויכוח נצחי אם אמנם כדאי וראוי להגיש אותן לילדים בצורתן המקורית. [...] על כן מתכבדת הוצאת "עופרים" להגיש גרסה עברית זו של אגדות האחים גרים, [...] בשינויים המתבקשים." (אופק, 1995, עמ' 7)

כדוגמה לשינוי: במעשייה "הנזל וגרטל" של האחים גרים, האם המגרשת את ילדיה אל היער, מתחילה כאם ביולוגית. אולם, נראה שהוצאת "עופרים" חוששת לחשוף את הנפשות הזכות לאפשרות שאם מסוגלת לגרש את ילדיה, ועל-כן מומרת זו, מיד עם פתיחת המעשייה, באם חורגת – בכדי שזרה תבצע את תהליך הגרוש:

"אמם של שני הילדים מתה, ואביהם התחתן עם אישה אחרת."² (אופק, 1995, עמ' 22)

נוסח אחר - של רותם בר, קרוב יותר לנוסח האחים גרים, אולם מצדו, הוא דואג להוסיף עצב לפעולתה של האם, כאילו רצונה האמתי, [שהיה בוודאי בא לידי ביטוי, באם המציאות הקשוחה הייתה מאפשרת זאת] היה להשאיר את ילדיה לצידה, ובעצם, פעולותיה נכפות עליה מתוקף כוחות חזקים ממנה, אשר חיצוניים לה לגמרי:

"ההורים של עמי ותמי³ היו מאוד-מאוד עניים, כמעט שלא היה להם אוכל, ורב הזמן היו רעבים. [...] בסוף החליטו ההורים לקחת את עמי ותמי ללב היער ולהשאיר אותם שם לבדם – אולי יסתדרו יותר טוב בכוחות עצמם. "מוטב כך מאשר שנמות כאן כולנו ברעב," הסבירה האם העצובה לאב." (בר, 1996, עמ' 12)

(12)

לעומת אלה, עיבודו של בר אחר - עמוס בר ל"עמי ותמי" נפתח בצורה זו:

"כל סיפור שמתחיל ב"היה היה" לרב הוא דמיוני – מעשייה. וכשאנו קוראים מעשייה, בליבנו יודעים שכל הדברים בדויים, ובכל זאת קצת מאמינים שהם קרו לפני שנים. לכן ילדים – אם אתם אוהבים סיפורים

1 אלי אשד – מציג עצמו כבלש תרבות, חוקר של תנ"ך, תרבות וספרות פופולארית. כותב בעיקר באינטרנט.

² את הקווים התחתיים כאן ולהבא, סימנתי אני לשם מיקוד.
³ אחד מעברותיי השמות במעשייה.

מפחידים, אז הקשיבו לסיפור הזה, אבל זכרו: הדברים האלה – מעולם לא קרו! זו רק אגדה! וגם אם היא בתחילה מפחידה, כדאי לחכות עד הסוף הטוב." (בר, 1987, עמ' 6-7).

גישתו של עמוס בר, מצדדת בכיוון אותו מתווה העבודה [כיוון המשתלב עם המגמות שמתוות התיאוריות של קליין ווינקוט], משום שהמספר [המניח מילותיו בפי ההורה המקריא] מסייע בגישה זו לילד להפריד בין פחדים פנטסטיים למציאות. הפרדה שתעזור לו, להתייחס אל הדברים המפחידים המוקראים [והדמיונות המפחידים שיעלו במוחו במקביל] ככאלה השייכים לתחום בועות הדמיון הפורח, או כדברי בר – "זו רק אגדה".

את חששות האנשים מהשפעתם המזיקה של תכני המעשיות ניתן למצוא בקישור של ההתייחסות אליהן בתור החומרים שעל ברכיהם גודלו ילדי גרמניה, לבין מה שנתפש כתוצאה של חינוך זה – הנאציזם. באותו הקישור מקופלת דעה שאכזריות המעשיות עשויה לעוות נפשות ולדרדר ילדים עד לכדי אכזריות נאצית. נראה שגם הגרמנים לאחר המלחמה, עשו בעצמם קישור זה:

"לאחר השואה הטילו שלטונות הכיבוש בגרמניה צנזורה קפדנית ואף חרם על האגדות בטענה שהן מכילות תיאורים של אכזריות סדיזם ומעשי זוועה, שחינכו את בני העם הגרמני מילדותם לראות במעשי זוועה דבר טבעי, ותרמו לדעתם להתפתחות האלימות והרצחנות האופייניים לבני העם הגרמני, אך חרם זה הוסר כעבור שנים מועטות. (אשד, "גלובס", 2005)

מעניין לראות, שדווקא במדינה שבה יושב העם שהיה קורבנה העיקרי של האידיאולוגיה ההיא, הייתה למעשיות האחים עדנה:

"מפליא במיוחד [ש]המשיכו לתרגם אותם גם בתקופת השואה כאשר על סופרים גרמניים לא יהודים אחרים הוטל חרם." (אשד, "גלובס", 2005)

אריאנה מלמד, במדורה "רק ספרים טובים", עונה לדעה שחשיפה למעשיות מפתחת אכזריות אלימה, בכך שמקורן של המעשיות אינו דווקא גרמני, אלא מצוי בגרסאות שונות בכל תרבויות העולם:

"קסמן וחנן של המעשיות נובע מן האוניברסאליות שלהן: יידרשו עוד שנים ארוכות של מחקר כדי לגלות של"לכלוכית" יש מקבילה סינית, שרפונזל ושמסון הגיבור הם קרובים-רחוקים, ושהנזל וגרטל, שלגיה, אצבעוני, כיפה אדומה ועשרות אחרים פשוט מצויים בגרסאות כאלה ואחרות בתרבויות שונות במערב ומחוץ למערב. אבני הבניין היסודיות של המעשיות הללו פשוט רובצות בנבכי המודעות האנושית הקולקטיבית, ונראה שיש לנו צורך להרכיב אותן לכלל סיפורים בכל מקום ובכל עת בה נמצא. [...]

הניסיון להשליך מהתנהלותם של הגרמנים ברייך השלישי על ההיסטוריה של תרבותם הוא פשוט אידיאטי, ומקבע אותנו בתבנית שאינה מוכנה כלל להתייחס לטקסטים האכזריים בתרבויות אחרות: סליחה, מצאתם משהו מעודן, אצילי ונשגב במיתוסים היווניים?" (מלמד, Ynet, 2003).

כבר ממינוט הדוגמאות שלעיל, ניתן לחוש בחוסר הנוחות המתעורר באנשים מול הפגשת עוללים רכים עם תכנים מפחידים, חוסר נוחות הגורם להם לצנזר תכנים. עבודה זו תנסה להוכיח, שלפחות על-פי הקו הפסיכולוגי שניתן לשרטט מן התיאוריות של קליין ווינקוט, כדאי ובהחלט רצוי, שהורים ומטפלים יפגישו את ילדיהם/מטופליהם עם אלמנטים מפחידים מסוימים, ולצורך העבודה בחרתי להצטמצם ולהדגים זאת, על-ידי המעשייה המפחידה ביותר לניסיוני – "הנזל וגרטל".

2.3 התיאוריה של קליין

בטרם נכיר את קליין, עליי לתקן את הרושם שיתכן והשאירה כותרת העבודה. קליין ודאי הייתה מתנגדת לשם הפופוליסטי: "מדוע רצוי להפחיד קטנטנים?" קרוב לוודאי הייתה אומרת, שלא אנחנו אלה המסוגלים להפחיד אותם, משום שהם מפחידים עצמם טוב מאיתנו [בעלי הנפש המאורגנת] וברמות שאיננו מסוגלים לדמיין.

מדוע בחרתי להשוות את המעשייה דווקא אל עבודתה של קליין? משום שהיא מתרכזת בנקודת מבטו של הילד – וגם "הנרטיב הגרטליאני" מנוסח לקריאתי, מנקודת המבט הילדית של גרטל. בנוסף, קליין מדברת על כך שפנטזיית התינוק, שאיתה הוא מפרש את המציאות, מעצבת את נפשו יותר מן המציאות עצמה; ממש כפי שפרשנויות גרטל את חוויותיה, הן מרכז הדברים גם ב"הנזל וגרטל".

מלאני קליין (1882-1960), פסיכואנליטיקאית נועזת ושנויה במחלוקת. נולדה למשפחה יהודית בווינה, עברה לבודפשט, שם הלכה לטיפול אצל פרנצי⁵ עקב דיכאון אחר לידה. חסרת מקצוע והשכלה, דורבנה על-ידו לטפל בילדים וכך הגיעה, [מפני שילדים אינם וורבאליים דיים לאסוציאציות חופשיות], אל שיטת הטיפול במשחק; אשר על-פיה, בעקבות משחק הילד – פירשה את תכניו המופנמים. קליין טיפלה לראשונה בפעוטות, [אפילו בגילאי שנתיים], ובעקבות טיפולים אלה הרחיבה במעט את הנרטיב האדיפאלי של הבת, אשר פרויד השתדל לנסחו, ועיגנה אותו בתיאוריה ההתפתחותית הכללית שעיצבה. קליין אף פרשה את הגיל שבו מתרחש התסביך האדיפאלי, והגיעה גם לשנת התינוק הראשונה. כפי שפרויד ניסח לאחר את שנות הילדות על-ידי ממצאים מטיפולים במבוגרים, כך גם קליין ניסחה לאחר את התינוקות בעזרת ממצאים מטיפולים בילדים.

2.3.1 - פנטזיה

קליין ביססה את התיאוריה שלה על פנטזיות התינוק האנושי, שאותן שחזרה בעזרת חומרים קליניים שאספה בטיפולי המשחק שערכה: "דחפיו ורגשותיו של התינוק מלווים במעין פעילות נפשית שהיא על-פי השקפתי הראשונית ביותר: בניית-פנטסיות⁶, או בשפה יומיומית, חשיבה בדמיון. לדוגמה, התינוק המשתוקק לשד של אמו כשהשד אינו בנמצא עשוי לדמיין כי הוא נמצא, כלומר, הוא עשוי לדמיין את הסיפוק שהוא שואב ממנו. פנטסיה ראשונית זו היא הצורה המוקדמת ביותר של היכולת המתפתחת מאוחר יותר לכדי פעולות מורכבות יותר של הדמיון." (קליין, 1937, עמ' 55).

- קושי בתמלול פנטזיות

יש לזכור שהפנטזיות עדיין אינן מילוליות, ולכן אנו - כיצורים מילוליים, צפויים להיתקל בקשיים בהתחברות אל דמיון תמוני ובלתי-בשל זה: "כדי לגבש מושג כלשהו על חוויית הפנטזיה של התינוק, עלינו לנסות את הבלתי-אפשרי, לדמיין את עצמנו מחוץ למערכת הסמלים המילוליים, בה חיים ולכודים המבוגרים, ובמקום זאת, לדמיין עצמנו במערכת של חוויה חושית, בלתי מילולית (כולל חוויות של תחושת תנועה ותחושת קרביים). פעולת דמיון זו כרוכה, בחלקה, בניסיון לחשוב ללא מילים." (אוגדן, 2003, עמ' 42-43).

⁵ שנדור פרנצי, פסיכיאטר הונגרי, תלמידו של פרויד.

⁶ "אנליטיקאים אנגלים, בייחוד הקלניאנים, נטו להשתמש בכתוב של ph ל'פנטזיה' (phantasy). אייזקס (1952) חשה כי הכתיב של ph מתקשר יותר לממד הבלתי-מודע של הרעיון, בעוד שבפנטסיה ב-f (fantasy) יש להשתמש ביחס לרמת חלום-הקצף, המודעת יותר, של קבוצת פעילויות נפשיות אלה" (אוגדן, 2003, עמ' 33). אני בחרתי בעבודה זו שלא להתייחס לניואנס זה מלבד בציטוטים, ולכנות את שתי הצורות בשם פנטזיה, משום שלצורה זו חושינו מורגלים יותר, [למרות שקליין עצמה השתמשה בצורה השנייה]; וכך אעשה חוץ מבמקורות החיצוניים.

⁷ תומס ה. אוגדן תיאורטיקן פסיכואנליטי, אשר אינו קלייניאני, אך נחשב לאחד ממפרשיה הבולטים של קליין.

עניין נוסף הוא, שגם אם הייתה לנו גישה אל אותן פנטזיות בלתי-מילוליות, תמלול של תכנים בלתי מילוליים מאלץ אותם לעבור שינוי :

"אצל הקליינאנים התיאורים הכתובים של הפנטזיות המוקדמות הם בהכרח מילוליים, ולכן, קשורים רק באופן עקיף לפנטזיה הינקותית הטרומ מילולית." (אוגדן, 1990, עמ' 42).

יתכן שגם בגלל קשיי התמלול, מתעוררת תגובה אופיינית באנשים לכשהם פוגשים לראשונה בתיאוריה של קליין, והיא – מאיפה היא יודעת? כיצד מסוגלת הייתה קליין לנסח תיאוריה המתבססת על פנטזיות תינוקות, כאשר אלה עדיין אינם מסוגלים לתקשר את מה שעובר בם? חנה סגל, מתלמידותיה של קליין באנגליה, מסבירה כיצד התוודעו הקליינאנים אל הפנטזיות המוקדמות על-ידי איסוף תגובות ילדים בגילאים מילוליים יותר :

"הפנטזיות המוקדמות ביותר יכולות לבוא לעתים לידי-ביטוי מילולי בשלב התפתחות מאוחר יותר. אייזקס מצטט למשל תצפית של ארנסט ג'ונס, שדיווח כיצד ילד קטן הגיב כאשר ראה את הפטמה של אמו בשעה שהניקה את אחיו הקטן : "זה הדבר שנשכת אותי איתו". (סגל, 1998, עמ' 91-92). [תצפית מסוג זה, עשויים קליינאנים לתפוס כאישוש לרעיון השלכת אגרסיות התינוק מתוכו החוצה – אל השד, השלכה שתהפוך אותו לרודפני בעיניו. רעיון שעוד יפורט בהמשך]. פקפוק האנשים באמינות ניסוחי הפנטזיות, שומט לעתים בעיניהם את הקרקע מתחת למגדל הקלפים של התיאוריה כולה ; ועל כך משיב אוגדן :

"העובדה כי לא ניתן לצפות ישירות בפנטזיה הינקותית אינה מעלה בעיה תיאורטית גדולה יותר ממושג הנפש הלא-מודעת, שבהגדרה אינה ניתנת לצפייה, בדומה לבלתי-מודע, רק הנגזרות של הפנטזיה הינקותית ניתנות לצפייה." (אוגדן, 1990, עמ' 43).

- פנטזיות נעימות

קיימים, על-פי קליין, סוגי פנטזיות ראשוניות שונים. סוג אחד הנו הפנטזיות הנעימות, בהן מדמין התינוק את הסיפוק עוד בטרם התרחש ; והן אף יכולות ללוות את רגע התממשות הסיפוק עצמו. הפסיכולוג הקליני, יהושע דורבן, אשר עורך את כתבי מלאני קליין בעברית, כותב על פנטזיות נעימות אלה :

"הפנטסיות הלא-מודעות מופיעות תחילה כתמונות, רשמים ותחושות גוף, ובשלבם מאוחרים של ההתפתחות, כתרחישים דרמטיים מורכבים. לדוגמה, התינוק המתין לשד וחש רעב, עשוי לייצג זאת לעצמו בצורה כמעט קונקרטית כתחושת הפטמה בחלל הפה (תחושה שהיא מעין פרה-דיספוזיציה מולדת ואפילו אינה חייבת להיות מבוססת על זיכרון ממשי). לתחושה זו נלוות תנועות יניקה וציפייה לחום ולמתיקות של החלב הגולש לבטן." (דורבן, 2002).

- אבל קיימות גם פנטזיות הרסניות

גם אם האם המציאותית הינה אם אידיאלית, אילוצי המציאות הם ששדה יתסכל את התינוק במוקדם או במאוחר :

"מרכיב כלשהו של תסכול חודר בהכרח ליחסו המוקדם של התינוק כלפי השד, מאחר שאפילו סיטואציית הזנה מוצלחת אינה יכולה להוות תחליף מושלם לאחדות הטרומ-לידתית עם האם." (קליין, 1957, עמ' 245).

תסכול זה גורם לתינוק לייצר את סוג הפנטזיות השני, הפנטזיות ההרסניות, שבהן הוא תוקף את השד, אשר כעת הוא שונא אותו, ועקב תהליכי העברה מאמין כי שד זה שונא אותו בחזרה, ולפיכך מצפה שיתקפהו :

"התינוק [בפנטזיה...] נושך ומשסע את השד, טורף אותו, מאיין אותו" (קליין, 1952, עמ' 207).

מאפיין מרכזי של הפנטזיות התינוקותיות הוא, שהן אינן נתפשות כפנטזיות אלא כמציאות חיה :

"מאפיין חשוב ביותר של פנטסיות הרסניות אלה, [...] הוא הרגשתו של התינוק כי הדבר שבו חשק בפנטסיות שלו אכן התרחש. כלומר, הוא חש שבאמת הרס את האובייקט של דחפיו התוקפניים," (קליין, 1937, עמ' 55).

2.3.2 דחף המוות ופיצול

קליין חילקה את שנת התינוק הראשונה לשתי **עמדות** [עמדות - בניגוד לשלבים, שעלינו לפתור את האחד בכדי לעבור לבא אחריו]. לעמדה הראשונה קראה, העמדה הפרנואידית-סכיזואידית – אשר לטענתה, היא השלטת בשלושת-ארבעת חודשי התינוק הראשונים; ואת השנייה כינתה העמדה הדיכאונית – אשר מתחילה מן הרבע השני של השנה הראשונה והלאה.

בעמדה הראשונה על-פי קליין: העמדה הפרנואידית-סכיזואידית, יאלץ התינוק להתמודד עם דחף המוות [המולד] ועם החרדה שהוא מעורר. את דחף המוות היא תגדיר כ"תחושה של כוח הרסני מכוון-עצמי וגולמי של תוקפנות." (מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 154).

ההגנה העיקרית מפני דחף המוות בעמדה זו, תהיה הגנת הפיצול, אשר מפצלת את הטוב בכדי להגן עליו מן הרע. התינוק, שאינו מסוגל עדיין להכיל דו-ערכיות, ישליך את הרוע מפנימו אל החוץ – אל האובייקט החיצוני הראשון [השד] ויהפוך אותו בכך ל"שד רע", וזאת בכדי להרחיק רוע זה מן הטוב, שאותו ינסה לאצור בתוכו:

"בלחץ החרדה הבלתי-נסבלת מפני כיליון ממשמש ובא שמפיק דחף המוות, מנסה התינוק להתרחק בהגנתיות מתחושת ההרסנות שלו, על-ידי פיצול של [...] האובייקט להיבטים טובים ורעים של החוויה, האפשריים יותר להתמודדות (בשל היותם נפרדים)." (אוגדן, 2003, עמ' 116).

- הציפייה לפגיעה

מכיוון שהשליך התינוק את הרוע אל מחוצה לו, ילבש החוץ גוון רודפני ונוקם ובכך תתעורר בו חרדת רדיפה אופיינית לעמדה ראשונה זו, [אשר קיבלה לפיכך את חלק שמה ההתחלתי: העמדה הפרנואידית]. חרדת הרדיפה היא החרדה מפני איון האני על-ידי החוץ [השד הרע].

"האני הפרימיטיבי המכותר משליך מנה של אימפולסים מכווני-העצמי אל מחוץ לגבולות העצמי, ויוצר בכך את ה"שד הרע". במידת-מה, פחות מסוכן לחוש שהרשעות ממוקמת מחוץ לעצמי, באובייקט שניתן לברוח ממנו, מאשר לחוש שהיא ממוקמת בתוך העצמי, שממנו אין מנוס. [...] הדחף התוקפני מכוון מחדש אל עבר אובייקט חיצוני מרושע זה [...] וכעת] ישנו שד מרושע המנסה להרוג אותי, ואני מנסה לברוח משד רע זה וגם להרוס אותו." (מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 154-155).

התינוק המתקין את השד בפנטזיה ובעקבות תקיפתו מצפה לנקמה שתבוא, ישליך מתוכו גם אימפולסים אוהבים, בכדי שהחוץ לא יהיה רע בלבד ובכך ייצור בו-זמנית גם שד טוב חיצוני (מיטשל ובלאק, 2006), שאותו ינסה להפנים ולהחזיק בקרבו. התינוק נזקק לטוב טהור בתוכו בכדי לאפשר את תחילת עיבוייה וגיבושה של נפשו הרופפת מסביב לטוב הזה. פיצולים מקבילים לאלה יפוצלו גם באני [בגלל פיצוליות זו קיבלה העמדה את המשך שמה: העמדה הסכיזואידית]⁸. אופן ההתפתחות התקין על-פי קליין, מחייב את השימוש בהגנת הפיצול, והגנה זו אף מוסיפה למלא תפקיד חשוב לאורך חייו:

"פיצול תחת המצוקה הנלווית לדו-ערכיות נמשך במידה מסוימת כל החיים, והוא ממלא תפקיד חשוב בכלכלה המנטאלית הנורמאלית." (קליין, 1952, עמ' 219, ה.ש. 22).

יחד עם זאת,

- פיצול מעבר לזמנו עשוי לדורר לסכיזופרניה

⁸ "סכיזו" משמע שסע/פיצול. בנוסף, ניתן לתאר זאת גם מבעד לפריזמת האיזולציה: "בתחילת חייו זקוק התינוק לבידוד מן הסביבה החיצונית [...] לתפיסתה של קליין (1930), מבודד התינוק על-ידי מציאות "שכולה פנטסטית". (אוגדן, 2003, עמ' 144).

הגנת הפיצול, שבתחילה מפחיתה את חרדות התינוק, עשויה להיפך בהמשך לרועץ, ומה שהגן, יהפוך לאיום על שלמות הנפש התינוקית ויהווה סכנת הידרדרות למחלות נפש חמורות - כגון סכיזופרניה. קליין תאמר, שאם התינוק לא התגבר כראוי על העמדה הפרנואידית סכיזואידית, כשייתקל בחרדות העמדה הדיכאונית, [העמדה השנייה] הוא עלול לסגת חזרה אל העמדה הראשונית. נסיגות אלה עלולות להיות קשות יותר ומסוכנות ממופען בזמן שהועד להן:

"אם ההתפתחות במהלך העמדה הפרנואידית-סכיזואידית לא התקדמה באופן נורמאלי, והתינוק אינו מסוגל, מסיבות פנימיות או חיצוניות, להתמודד עם עוצמתן של החרדות הדיכאוניות, נוצר מעגל קסמים, שכן אם פחד הרדיפה, ובהתאמה המנגנונים הסכיזואידיים, חזקים מדי, האני אינו מסוגל לעבד את העמדה הדיכאונית. דבר זה מאלץ את האני לסגת אל העמדה הפרנואידית-סכיזואידית ומחזק את פחדי הרדיפה ואת התופעות הסכיזואידיות המוקדמים יותר. כך מונח הבסיס לצורות שונות של סכיזופרניה בשלב מאוחר יותר בחיים, שכן כאשר נסיגה כזו מתרחשת, לא רק נקודות הקיבעון שבמעמדה הסכיזואידית מתחזקות, אלא גם נשקפת סכנה שמצביה להתפרקות יהיו רבים יותר." (קליין 1946, עמ' 192).

כנגד הרע החיצוני וכנגד הרע המקביל שבתוכו, ישתמש אז התינוק בפיצול אלים עוד יותר; שעלול להגיע לכדי פרגמנטציה פתולוגית:

"כשחרדה רודפנית נעשית מופרזת, [היא עלולה] להותיר את האדם בתחושה שעצם הישרדותו נמצא באיום. איום שכזה עלול, באופן פרדוקסאלי להוביל לפרגמנטציה הגנתית נוספת שכרוכה בפיצול זעיר ובהשלכה אלימה של הפרגמנטים. ביוני 1957) תיאר [...] תחושות של היותו [של המטופל] מחולק לחתיכות זעירות." (שטיינר, 2001, עמ' 90-91).

אולם למרות זאת, אוגדן יתעקש על חשיבותה העליונה של הגנת הפיצול [בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית], שכן תינוק שלא יידע לפצל כראוי, גם הוא יימצא בסכנה חמורה.

לדבריו, תינוקות שמפצלים בעמדה הראשונית "אין פירוש הדבר כי [...] הם סכיזופרנים פרנואידים. להיפך, חוסר היכולת להשתמש בפיצול כראוי, היא העלולה, בין גורמים אחרים, להוביל לפסיכופתולוגיה חמורה, כולל סכיזופרניה." (אוגדן, 1990, עמ' 61).

לפיכך, במצב התקין, הגנת הפיצול הינה חיונית בהתחלה כשהנפש חסרת-ארגון ובלתי-בשלה, ולאחר-מכן, כשתהליכי הבשילה מביאים את הנפש למצב מאורגן יותר, מופחתת החרדה, ואז מתאפשרת הפחתה של שימוש בהגנה זו, שמביאה להתחלת תהליכי האינטגרציה:

"באופן פרדוקסלי, השגת פיצול הולם מכשירה, בסופו של דבר, את הקרקע ההכרחית לאינטגרציה של האובייקטים החלקיים וחלקי העצמי, לכלל אובייקטים שלמים ותחושת עצמי רציפה. הסיבה לכך היא שכאשר הפרט השתחרר, יחסית, מן החרדה של חווית האהבה מזוהמת בחוויית השנאה או שמא היא עלולה להזדהם בה ולהיפך, רק אז הוא מעז להביא היבטים שונים אלה של החוויה ליחסים קרובים יותר ביניהם." (אוגדן, 1990, עמ' 66-65).

2.3.3 האינטגרציה ii [הבריאות, על-פי קליין] מושגת בעזרת חוויות טובות עם הורה מיטיב.

על-פי קליין, ככל שמתרבות החוויות הטובות עם האובייקט החיצוני הטוב, מופחתת החרדה:

"הסיבה, אף שהיא משנית [...] אצל קליין], אינה בלתי חשובה, שכן הורות טובה יכולה לשכך את החרדות הרודפניות ולעמעם בכך את הפחדים הפרנואידיים של אובייקטים רעים ולחזק את הקשר אל אובייקטים טובים. הרשעות של העמדה הפרנואידית-סכיזואידית מתחילה בתוקפנות מולדת; אולם סביבה טובה יכולה לשנות לטובה את האימה שזו מטילה." (מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 155).

קליין תוסיף, שככל שקטנה החרדה פוחת הצורך בשימוש בהגנת הפיצול, דבר שיכשיר את הקרקע לאינטגרציה בריאה:

9 "מושגיה של קליין הורחבו ופורשו באופן כה יסודי באמצעות התרומות של ווילפרד ביון, עד כי החשיבה הקלייניאנית בת-זמננו צריכה להיות מכונה באופן מדויק יותר הקלייניאנית-ביוניאנית." (מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 165-164).

"בעת שדבר זה מתרחש [הפחתת עוצמת פחדי התינוק מפני האובייקט הרע] אין צורך לשמור על האובייקט הטוב במרחק רגשי גדול מדי רגשית מן האובייקט הרע, ובהדרגה, ככל שמתקדם התהליך, ניתן לחוות היבטים טובים ורעים של העצמי ואובייקטים חלקיים טובים ורעים כאיכויות שונות של אובייקט שלם יחיד, ועצמי שלם יחיד." (אוגדן, 1990, עמ' 73).

אם כך, על-פי קליין, תחילת האינטגרציה, גורמת למיזוג האלמנטים המפוצלים ולתפיסתם של אובייקטים שלמים יותר. זוהי העמדה הדכאונית, אשר מביאה עמה את האשמה 10 על פגיעת התינוק באובייקט החיצוני [הנתפש כעת כשלם]. כלומר, אשמה על כך שפגע גם בצדדיו הטובים של האובייקט האהוב עליו ושב הוא תלוי :

"האשמה, המכרסמת את האני בעמדה הדיכאונית, צומחת על רקע הפחד כי נגרם נזק או הרס לזולת האהוב". (דורבן, 2002).

בנוסף גורמת האינטגרציה גם להכרה הולכת וגוברת במציאות, כלומר ליציאה הדרגתית של התינוק מעולם הפנטזיה הפנימי בו הוא נתון, על-ידי ההיוכחות שכנראה פגע באובייקט החיצוני רק בפנטזיה, משום שהרי הוא לפניו – בריא ושלם :

"הפציעות השונות [...] לא נגרמו למעשה". (קליין, 1937, עמ' 64-65).

אבל את הנקודה האחרונה ידגיש בעיקר ויניקוט, ולעת עתה תפונה הבמה לרופא :

בנוסף להיסמכות על תיאוריית קליין, תבקש העבודה להסתייע גם בתיאוריה של ויניקוט - תלמידה, אשר הרחיב את המחקר הפסיכואנליטי מנפש התינוק בראשית חייו אל הסביבה [האם], הנמצאת באינטראקציה עם תינוק זה ; ובין השאר על-ידי כך ששרטט שביל זהב מתעתע שעל האם/מטפל ללכת בו, בכדי לספק תנאים שיאפשרו את צמיחת עצמיות התינוק התקינה.

2.4 מרחב פוטנציאלי 11

דונלד וודס ויניקוט (1896-1971) היה רופא הילדים האנגלי הראשון שקיבל הכשרה בפסיכואנליזה. ויניקוט אימץ תכנים רבים מתורת קליין, אך עם הזמן פיתח אותם על-פי דרכו הייחודית. גם ויניקוט מדבר על אינטגרציה בתינוק. על-כך שתהליכי הגיבוש האינטגרטיביים, שממזגים חלקים שהיו עד כה מפוצלים בתפיסתו, יביאו בסופו של דבר לכך, שאת האובייקט החיצוני הוא יתפוס כשלם [בהדרגה מצטרפים יחד קטעים של טכניקת ההנקה, ופנים שנראו, וקולות שנשמעו, וריחות שהורחו, והופכים לישות אחת שתיקרא אימא. (ויניקוט, 1945, עמ' 54)], ובאותה עת, גם את עצמו הוא יתחיל לתפוס כיחידה : "הנה אני פה. מה שבתוכי זה אני, ומה שמחוץ לי זה לא אני." (ויניקוט, 2007, עמ' 145).

כשנתפשים שני גופים, אפשר שייתפוש גם המרחב ביניהם. ויניקוט אפיין מרחב זה כאזור ביניים [וירטואלי], וכינה אותו בשם היפה : מרחב פוטנציאלי. הרחבת חקירתו, מחיי התינוק בראשיתם אל הפן הסביבתי, היוותה צעד חשוב. על-ידי הרחבה זו מצא, שבתחילת חייו, האני התינוקי החלש והבלתי מעוצב עדיין, מצוי בסכנה מפני דומיננטיות הסביבה, סביבה שהיא בעלת אגידה אחרת משלו ; ואת זאת שהתינוק נזדקק לפיכך למרחב מעבר, שיעמוד בינו לבין אותה סביבה, כדי שירוכך מפגשו עמה.

10 על האשמה ועל דחף התיקון שמגיע בעקבותיה, ידובר כשיגיע זמנם במעשייה : "כשהתינוק חש שהדחפים והפנטסיות ההרסניים שלו מכוונים אל גופו השלם של האובייקט שהוא אהוב עליו, [...] מתעוררת האשמה במלוא עצמתה, וכן הדחף השולט לתקן, לשמר או להחיות את האובייקט האהוב והפגוע." (קליין, 1952, עמ' 218)

11 שמות נוספים למרחב זה : מרחב ביניים, מרחב משחקי.

- מרחב זה מתאפשר על-ידי מסגרת מסוימת בזמן ואולי גם במרחב הפיזי.
- מרחב זה בוודאות אינו המציאות אך גם אינו הפנטזיה.
- אופן השימוש במרחב כולל התנסות משחקית.
- בשביל להתמסר להתנסות המשחקית זקוק התינוק לשומר מהימן, עם עין פקוחה.
- התנסות זו אינה גוררת כל תוצאות ממשיות במציאות [ובכך גם אינה מביאה בעקבותיה את נקמת האובייקט החיצוני].
- במרחב, הכוליות מותרת.
- במרחב אמת וידע אינם רלוונטיים.
- במרחב אין טוב ורע אבסולוטיים – ושיפוט מוסריים ניתנים לבחינה.
- המרחב מתפקד כמקום מנוחה מהכרעות שונות ומאפשר את הכלת הגם-וגם.
- לטירוני המרחב נחוץ להיות המפעילים והבוקרים שלו.
- ותיקי המרחב לעומת זאת, יוכלו להפכו למרחב משותף.

ויניקוט ראה גם במסגרת הטיפולית מעין מרחב פוטנציאלי :

"המסגרת הטיפולית משמשת מקום מנוחה ליחיד העוסק במשימה האנושית הבלתי פוסקת של שמירה על המציאות הפנימית ועל המציאות החיצונית כנפרדות זו מזו ועם זאת לא סותרות." (אראל, 2009, עמ' 15).
ואף טען ש"קיים דמיון בולט מאוד בין [מסגרות טיפוליות לבין...] תפקיד האם ממש בראשית הדרך." (ויניקוט, 1954, עמ' 128).

מכיוון שהאמין בדרך טיפולית שכללה יצירת תנאי רגרסיה למטופלים, שיאפשרו להם חזרה אל כשלי סביבתם הראשונית ביותר, נפתח לו פתח להתייחס אל תפקידי המטפלים והאימהות בזהות כמעט מוחלטת :

"מה שמתרחש בהעברה (בשלבי הרגרסיה של מטופלים [...]) הוא צורה של יחסי אם-תינוק." (ויניקוט, 1960, עמ' 202-203).

לדידו, שניהם - האם והמטפל, הם המאפשרים את קיום מסגרת המרחב הפוטנציאלי :
"האם [הטובה דיה...] היא אם שאינה מנסה לעמת אותו [את התינוק] עם ה'סתירות' בין עולמו האשלייתי והסובייקטיבי לבין המציאות החיצונית. בהתנהגותה זו מניחה האם את התשתית להתפתחות של עולם פנימי שבו יש מרחב מחיה לאשליה, לסובייקטיביות, ליצירתיות ולמשחק. כך מפגישה האם הטובה-דיה את התינוק עם מרחב שבו המציאות החיצונית והפנימית אינן נחותות כמציאויות סותרות ומתנגשות, אלא כמציאויות שהן ביחסים פרדוקסאליים, היכולות לשכון זו לצד זו בשלום ואף להזין זו את זו." (אראל, 2009, עמ' 14).

מטרת מרחב פוטנציאלי זה, הוא היות האדם – תינוק/מטופל, מחובר אל האינדיבידואליות שלו שהתפתחה ממקור עצמיותו האמתית [ובכך הסית ויניקוט את דגש מטרת הטיפול, מהאינטגרציה הקליניאנית אל עבר העצמיות המשמעותית].

2.4.2 הגילוי הטראומטי של הסביבה ושל תלותו בה

בדומה לקליין, גם ויניקוט טען שהגעת התינוק להישג התפיסה האינטגרטיבית הוא שמוביל לפיתוח תפיסת המציאות שלו ; אולם, ויניקוט הדגיש שגילוי המציאות הוא טראומטי, כיוון שהוא מכיל בתוכו את גילוי התלות שבה מצוי התינוק.

כאשר האם נתפשת כיחידה שלמה, מתחיל התינוק להכיר בכך שהיא מחוץ לגבולות השליטה שלו [לעומת האובייקטים המופנמים, אשר סרים למרותו]. משום כך, נחוץ לו המרחב הפוטנציאלי, שיחצוץ בין פנימיותו לאמו החיצונית – ויאפשר סוג מקום, שבו יהיה הוא השליט וגם לא השליט – בו-זמנית: "מרחב זה שבין האומניפוטנטיות של הפרט לבין מה שמצוי מחוץ לאומניפוטנטיות שלו הוא 'המרחב הפוטנציאלי'." (אוגדן, 2003, ה.ש 7, עמ' 77).

ויניקוט מדבר על רגע ההכרה בזולת שלא ניתן לשלוט בו, כעל חוויה מזעזעת ביותר, אשר מתרחשת משום שמגיעה אל הכרת התינוק תלותו הטוטאלית בזולת. תלות הנחווית כנפילה וכהתרסקות נפשית, ממרומי האומניפוטנציה אל תחתית התלותיות חסרת-האונים:

"הזעזוע העצום שבאובדן האומניפוטנטיות." (ויניקוט, 2007, עמ' 94).

המצב הבריא, לטענתו הוא, שהתינוק אמנם תלוי באמו אבל אינו מודע לתלות זו; מכך יוצא שבכדי שהתינוק לא יאלץ להכיר במצב תלותיותו המוחלטת, נדרשת האם לפתח התאמה רגישה ומדויקת לצרכיו:

"היענות מדויקת לצורכי התינוק הופכת את התלות לחוויה דוממת ושקופה, וככזאת היא נוטה להישכח. יתר על כן, התלות המוחלטת מתאפיינת בהיעדר המודעות של התינוק לתלותו באימו." (אראל, 2009, עמ' 179).

2.4.3 איזה הורה/מטפל 12 להיות? שלב ראשון

I. הורה/מטפל מצומצם המאפשר את מרחב הביניים על-ידי החזקה, נוכחות ומהימנות.

כיוון שויניקוט מייחס חשיבות עצומה להתאמת הסביבה לתינוק בשלב הראשוני [כשלון האם להתאים עצמה בשלב המוקדם ביותר אינו יוצר דבר פרט להכחדת העצמי של התינוק. (אראל, 2009, עמ' 146)], כדאי שנברר, איזו מן אם/אנליטיקאי מומלץ על-ידו שנגלם בכדי להשיג התאמה זו. ובכן, ויניקוט הציע לשלב הראשוני מודל של אם שקופה ודמומה, כזו שלא תקטע את המשכיותו של התינוק ["דווקא כאשר האם [...] יודעת לצמצם את נוכחותה, אז מתאפשרת המשכיות קריטית בהווייתו של התינוק." (אראל, 2009, עמ' 19)].

II. הורה/מטפל מצומצם

ויניקוט מדבר למשל בשבחי אם/אנליטיקאי, אשר בולמים בתוכם את תכניהם: "תפקידו של המטפל [...] הוא שלא להתערב במעשה היצירה שכן "הנחת היסוד היא שעבודת האנליזה נעשית על ידי המטופל". (אראל, 2009, עמ' 13).

בכך מאפשרים האם/אנליטיקאי ליצירתיותו של התינוק/מטופל, לצמוח: "אם רק נמתין, יבוא המטופל לכלל הבנה מתוך יצירתיות ובחדווה עצומה, והיום אני נהנה מן החדווה הזאת יותר משנהניתי אז מן התחושה שאני פיקח." (אראל, 2009, עמ' 19).

כמו-כן, הוא מדבר גם על אם ואנליטיקאי המאופקים בהפגנת הידע שלהם: "בקשה המופנית אל כל מטפל [היא] שייתן מקום ליכולתו של המטופל לשחק, כלומר, להיות יצירתי, בעבודה האנליטית. בקלות רבה מדי יכולה היצירתיות של המטופל להיגזל בידי מטפל שיודע יותר מדי." (אראל, 2009, עמ' 13).

12 כפי שנהג ויניקוט ברוב כתביו, גם עבודה זו תתייחס אל מטפל כהורה ואל מטופל כאל ילד. בנוסף, תתייחס העבודה גם אל מפגש טיפולי בין מטפל למטופל כאל סצנת הקראה בין אם לבתה. אם ובת – כיוון שהמעשייה מכוונת לכך. אך באותה המידה נכונים הדברים גם למין השני של הורים וצאצאים.

בנוסף, מציע ויניקוט להימנע מפילו מהענקת מחמאות בהתחלה, בכדי שלא לכפות את טעם הסביבה על התינוק/מטופל, ובכך לאפשר לו למצוא את כיוונו האישי:

"כל אותה עת היה עליי להיות זהיר ביותר – וציינתי זאת באוזנייה – שמא אראה מרוצה ממנה בשל כל מה שעשתה ובשל השינוי הגדול שחל בה; כה בנקל הייתה עלולה להרגיש שהיא מותאמת ומעוצבת בידיי". (ויניקוט, 2007, עמ' 64).

גישתו של ויניקוט מזמינה את האם "לשקוט, להמתין, לשאוף לשמש רקע יותר מאשר דמות" (אראל, 2009, עמ' 20), ובכך לאפשר "המשכיות קריטית בהווייתו של התינוק". (אראל, 2009, עמ' 19).

וכפי שנאמר גם על המטפל מוטל שלא להפריע.

III. החזקה

מלת מפתח עקרונית ביותר בתיאוריה של ויניקוט, היא המילה החזקה:

"ההחזקה היא התקשורת הדוממת בין האם לתינוקה, שבאמצעותה היא אומרת לו: "אפשר לסמוך עלי – לא משום שאני מכונה אלא משום ש [...] אכפת לי ממך ואני רוצה לתת לך את מה שאתה צריך". (אראל, 2009, עמ' 179).

ויניקוט יאמר שהצלחת ההחזקה האימהית תוביל לכך שתבנה בתינוק "המשכיות ההווה שהיא הבסיס לחוזק האני" (ויניקוט 1960, עמ' 195); בעוד שכישלון בהחזקה יוביל לכך שהמשכיות ההווה תפסק, דבר שיגרום לחולשת האני.

ויניקוט ממליץ גם על סביבה מגנה, כזו שמסמנת את תחומו של מרחב הביניים:

"האינדיבידואל החדש מרגיש חשוף ללא-גבול. רק אם יש זרועות של משהי מסביב לתינוק באותו זמן יכול רגע האני הנני להיות נסבל ואולי, יותר נכון בעצם, ניתן להסתכן בו." (אשל, 2009, עמ' 116).

IV. נוכחות

קיומו הבריא ההתחלתי, הפיזי והנפשי של התינוק על-פי ויניקוט, אפשרי רק על-ידי נוכחותה של אמו לצידו:

"תחושת הקיום של האם נמשכת X דקות. אם היא נעדרת יותר מ-X דקות, התדמית (אימגו) שלה דועכת ועמה פוסקת גם יכולתו של התינוק להשתמש בסמל האחדות. התינוק מצוי במצוקה, אבל מצוקה זו באה על תיקונה עד מהרה משום שהאם חוזרת כעבור X+Y דקות. בתווך של X+Y דקות התינוק לא השתנה, אבל כעבור X+Y+Z דקות הוא עבר טראומה. כעבור X+Y+Z גם שובה של האם אין בו כדי לתקן את המצב השונה שהתינוק מצוי בו. טראומה פירושה שהתינוק חווה נתק בהמשכיות החיים. משמעות השיגעון כאן הוא שבר של המשכיות החיים האישיים בשלב זה. לאחר ה"החלמה" מקיפוח X+Y+Z על התינוק להתחיל מחדש, לאחר שנשלל ממנו המקור שיכול להבטיח לו המשכיות עם התחלה אישית." (ויניקוט, 1999, עמ' 33).

בכדי לאפשר את שהיית התינוק במרחב הפוטנציאלי, חשובה נוכחותה המגוננת של האם, שאל מולה יוכל התינוק להיות נינוח בלבדיותו¹³:

"רק בהיותו לבד, התינוק מסוגל להגיע למקבילה למה שאצל מבוגר היה מכונה רגיעה [רלקסציה]. התינוק מסוגל להיות באי-אינטגרציה, להתבלבל, להיות במצב שאין בו התמצאות." (ויניקוט, 1958, עמ' 175).

וכהשלמה, הנה גם קטע המדגים את נוכחות המטפל אשר מאפשרת גם היא את לבדיות המטופל:

¹³ "המצב של להיות לבד הוא משהו שתמיד מעיד (אם גם באופן פרדוקסאלי) שמישהו אחר מצוי שם." (ויניקוט, 1958, עמ' 175).

"בעוד אני יושב על הכיסא הקטן וכותב את רשימותי [...], היא יושבה על הרצפה כשגבה פונה אליי – "לבדה בנוכחותי". (ויניקוט, 1999, עמ' 208).

ויניקוט מזהיר מפני הידרדרות לפתולוגיה, במצבים בהם נוכחותם הדומיננטית של האם/האנליטיקאי משתלטת על מרחב התינוק השברירי:

"המרחב הפוטנציאלי עלול להתמלא במה שהוחדר לתוכו בידי מישהו אחר, שאיננו התינוק. דומה שכל דבר במרחב זה, שמקורו במישהו אחר, הוא חומר רודפני, שאין לתינוק כל דרך לדחותו. שומה על האנליטיקאים להיות זהירים ביותר, שמא ייצרו תחושת ביטחון ותחום ביניים שבו יכול [...] מרחב פוטנציאלי להתרחש, ואחר-כך יחדירו אל התחום הזה, או ינפחוהו, בפירושים שמקורם, בעצם, בדמיונם היוצר שלהם." (ויניקוט, 2007, עמ' 119-120). "ניצול מרחב זה מביא לידי מצב פתולוגי, שבו היחיד מוטל לתווך ובוהו בידי יסודות רודפניים, שאין לו כל דרך להיפטר מהם." (ויניקוט, 2007, עמ' 120).

V. מהימנות

התאמתה הראשונית של האם לצורכי התינוק מפתחת בו תחושת מהימנות כלפיה, אשר נוטעת בו בטחון ומאפשרת לו להגיע אל שלב הפרדת העצמי מן האם. גם האם מצידה מפחיתה במשך הזמן את דרגת ההתאמה שלה לצרכיו. אולם ההפרדה תהיה כואבת פחות בזכות שימוש התינוק במרחב הפוטנציאלי:

"ביטחונו של התינוק במהימנותה של האם, ולפיכך במהימנותם של בני-אדם ושל דברים אחרים, מאפשר את הפרדת הלא-אני מן האני. ואולם, בה-בעת אפשר לומר שההפרדה נמנעת באמצעות מילוי המרחב הפוטנציאלי במשחק יצירתי, בשימוש בסמלים ובכל מה שמצטרף בסופו של דבר לחיים תרבותיים." (ויניקוט, 2007, עמ' 126).

בטיפול, מושגת המהימנות למשל, על-ידי היציבות הקבועה של מקום ושעת הפגישה ועל-ידי יציבותה של העובדה שהיא מוקדשת למטופל:

"באנליזה מטופל עשוי לזכות בפעם הראשונה בחייו בתשומת לבו המלאה של אדם אחר, גם אם היא מוגבלת לפגישה הקבועה במהימנות בת חמישים הדקות." (ויניקוט, 1963, עמ' 273).

ויניקוט טוען שתחושת המהימנות אותה חש התינוק/מטופל, נובעת גם מכך שהוא מרגיש שדמות האם/מטפל, מסוגלת לשחרר ולהרפות ממנו, מפני ההזדהות שלה עם רצונו בעצמאות:

"בחוויית החיים של התינוק [...] שבה] מתפתחת בדרך-כלל מידה של ביטחון במהימנותה של האם; או (בלשון אחרת, הלוקחה מתחום הפסיכותרפיה), המטופל מתחיל לחוש שדאגתו של המטפל אינה נובעת מהצורך שלו במישהו שיהיה תלוי בו, אלא מתוך יכולתו להזדהות עם המטופל. [...] במילים אחרות, אהבתם של האם והמטפל [...] נוספת לה משמעות של מתן הזדמנות לתינוק זה, או למטופל זה, לעבור מתלות לאוטונומיה." (ויניקוט, 2007, עמ' 125).

מאוד חשוב לדעתו, שהאם והאנליטיקאי ישרדו את כעס התינוק/מטופל – כלומר יוסיפו להיות, על-אף המתקפות שהם סופגים בשעת משחק. מהימנות זו תתפרש על-ידי הילד כאילו שהאם אינה גומלת לו בנקמה:

"חשוב הדבר ש'לשרוד', בהקשר זה, משמעו 'לא לגמול בנקמה'." (ויניקוט, 2007, עמ' 110).

2.4.4 הסתכמות באחד – האינטגרציה אצל ויניקוט מושגת בעזרת החזקה מהימנה של האם

החזקתה המהימנה של האם מאפשרת לחלקי התינוק להמשיך להתקבץ ולהסתכם לאחד אחדותי:

"מדובר על הצורך של התינוק להיות מזוהה כיחידה אחת שלמה, זיהוי שעדיין אינו קיים בתוכו. הקשב הרצוף של האם לזרימת הצרכים המשתנים של התינוק, והיענותה להם, מאפשרים לו לחוש עצמו כישות עם רצף: רצף על ציר הזמן ורצף על פני מצבים." (ריק, 2009, עמ' 276).

"תינוק שלא עמד לרשותו אדם אחד שיאסוף את כל חלקיו יוצא לדרך עם מגבלה במשימת האינטגרציה-העצמית שלו." (ויניקוט, 1945, עמ' 53).

גם במסגרת הטיפולית, קיימת כמיהה לאיסוף חלקי המטופל על-ידי האנליטיקאי:

קיים "צורך של המטופל להיות ידוע על כל חלקיו וחלקי-חלקיו לאדם אחד, לאנליטיקאי. להיות ידוע פירושו להרגיש באינטגרציה [integrated] לפחות בגופו של האנליטיקאי." (ויניקוט, 1945, עמ' 53).

2.4.5 מגמת פוליות הילד [למשל אגרסיביות]

במרחב פוטנציאלי מאפשר, יכולים להיאסף חלקי האישיות כולם, גם האלה הנחשבים לבעייתיים יותר – למשל, חלקי התוקפנות האגרסיבית:

"מהו ילד נורמלי? האם הוא רק אוכל, גדל, ומחייך במתיקות? לא, לא כזה הוא הילד הנורמלי. ילד נורמלי, אם הוא בוטח באמו ובאביו, משחרר את כל המעצורים. עם הזמן הוא מנסה את כוחו בלשבוש, להרוס, להפחיד, להתיש, לבזבז, לתחבל תחבולות ולחמוס. לכל דבר המוביל בני אדם אל בתי המשפט (או אל מוסדות בריאות הנפש [...]) קיימת מקבילה בינקות או בילדות המוקדמת המתרחשת בביתו של הילד. אם הבית מסוגל לעמוד בכל מה שהילד עושה כדי לשבש את התנהלותו, יתיישב זה ויתחיל לשחק." (אראל, 2009, עמ' 155).

מחשבת הורים שכיחה וטבעית, כפי שכבר דובר בפתיח, היא שתוקפנות הילד אינה יכולה לצמוח מתוכו, שהרי הוא דף חלק ולפיכך, באם הפגין תוקפנות ודאי שזו הגיעה ממקור חיצוני [אולי מן ההורה?], אולם להזכירם, למדנו בעזרת קליין כי אגרסיביות הינה מולדת [ואם הילד נראה כשרוי בשלווה מלאכית, הרי שזה בזכות הפיצולים שפיצל].

גם "אליבא דויניקוט, [התוקפנות] היא אינהרנטית לאדם, ויש לאפשר לו לחוות את תוקפנותו במלוא עוצמתה כחלק מהמסע שלו אל האינדיווידואליזציה, אל היצירתיות ואל חווית הממשות. (אראל, 2009, עמ' 94).

מרחב פוטנציאלי תקין הוא המקום שבו עשויה להתאפשר התנסות עם חלקי האישיות כולם, כלומר, מרחב פוטנציאלי מאפשר פוליות; או כפי שפיליפס מצטט את ויניקוט:

"האם יש מקום לומר, שכדי לגדל ילד כך שיוכל לגלות את הרובד העמוק ביותר של הטבע שלו, יש לו צורך להתגרות במישהו, ולעתים אפילו לשנוא אותו, מבלי שתהיה נשקפת סכנה של ניתוק מוחלט של היחסים?" (פיליפס, 1999, עמ' 78).

ויניקוט מצפה מן האם להכיר בהרסנות התינוק, אך להיות חסינה ועמידה להרסנות זו. (פיליפס, 1999)

2.4.6 קשיים בהסתכמות באחד

ויניקוט טוען ש"בתחילת חייו חי התינוק בתוך חלום בעודו ער." (אראל, 2009, עמ' 14), ושהאם אמורה לגונן עליו מפני התערורות בטרם עת מחלום זה; אבל, כשהמציאות כופה את עובדת היותה מוקדם מדי על האני החלש התינוקי, אזי הוא יכפיף עצמו לדורסנותה וידחיק תכנים שיהיו ייצוגיים פחות בעיניה לתפיסתוⁱⁱⁱ; וכך ייצא שהתינוק ימנע ממגע עם מה שויניקוט מכנה "החלום שלו", כלומר עם עולמו הפנימי. אנשים אלה, שנלפתים בחוזקה אל המציאות החיצונית, ונמצאים בדיסוציאציה מעולמם הפנימי, מכונים אקסטרורברטים. ויניקוט מגדיר אותם כחולים:

"צריך לומר שיש גם בני-אדם המעוגנים בכוח רב כל-כך במציאות הנתפסת באופן אובייקטיבי, עד שהם חולים [...], [אנשים אלה סובלים מ] חוסר-מגע עם העולם הסובייקטיבי ועם הגישה היצירתית לעובדות." (ויניקוט, 2007, עמ' 90).

תינוק אקסטרורטרט, שהאובייקט החיצוני הדומיננטי כפה עליו ריצוי וכניעה, אשר גרמו לו להדחיק תכנים ייצוגיים פחות [תכנים תוקפניים למשל]; מצוי בקושי של תפיסת עצמו כיחידה אחדותית. התינוק מדחיק את תוקפנותו "אך כמובן קיימת בתוכו הכמות הרגילה של מרכיבי תוקפנות כלשהם, נתון בקושי מיוחד, קושי בהתלכדות התוקפנות עם האהבה." (ויניקוט, 1963, עמ' 281).

בגלל זה טען ויניקוט, שאותם האקסטרורטרטים מבקשים מן הפסיכותראפיה שתסייע להם "להשיג מעמד של יחידה אחדותית [...] או של גיבוש זמן-מרחב שבו יש עצמי אחד המכיל הכל." (ויניקוט, 2007, עמ' 91).

2.4.7 משחקיות המצמיחה משמעות

ויניקוט התייחס למרחב הפוטנציאלי כאל היכל מקודש, שבו מתנסה היחיד בחיי משחק יצירתיים^{iv} ועל-ידי כך מצמיח את עצמיותו האותנטית:

"משחק, במובנו הרחב, הוא היכולת לקחת חומרים, חוויות, תכנים, להשתחרר מהמשמעות שהוענקה להם על ידי אחרים ולצקת לתוכם משמעות אישית." (אראל, 2009, עמ' 13).

בשלב הראשוני, בתמיכת האם, תופס התינוק את העולם כאילו שהוא היוצר והבורא של האובייקט החיצוני אשר מצוי שם:

"התינוק מגלה את העולם מתוך שהוא בורא אותו תחילה, והתינוק הוא אמן מלידה. כדי שחיו יהיו חיים של ערך ולא רק התקיימות שורדת, על האם לתמוך ביכולתו של התינוק ליצור את העולם האשלייתי שהוא זקוק לו, עולם דמיוני שאינו כבול על-ידי האובייקטיבי, המציאותי והמובנה." (אראל, 2009, עמ' 12).

גם "הליווי הטיפולי [לטענת ויניקוט עשוי להפוך...] למרחב פוטנציאלי אם וכאשר חוויותיו הסובייקטיביות של המטופל יחו כיצירה יקרת ערך, יצירה שאינה מתנגשת עם תפיסות אחרות, גם אם סותרות, של אותה מציאות." (אראל, 2009, עמ' 15).

מְשִׁיכֶת התינוק את המציאות בגווניו האישיים, היא זו אשר גורמת לטענתו, לחוויית חיים משמעותיים ובריאים:

"ההתפַּסָּה¹⁴ [apperception] היצירתית היא הגורמת לאדם, יותר מכל דבר אחר, להרגיש שהחיים ראויים לחיותם. ניגודה של זו הוא יחס כנוע למציאות חיצונית, יחס שבו העולם ופרטיו אמנם נתפסים אבל רק כדבר שיש להיות מותאם אליו או כדבר התובע הסתגלות. כניעות נושאת עמה הרגשה של חוסר תועלת לאדם, והיא קשורה לרעיון ששום דבר אינו חשוב ושהחיים אינם ראויים לחיותם. [...] בני-אדם רבים התנסו בחיים [...] בהם חשו] כאילו הם לכודים בתוך יצירותיו של משהו אחר [...]. התיאוריה שלנו כוללת אמונה שלחיות באורח יצירתי הוא מצב בריא ושכניעות היא בסיס חולני לחיים." (ויניקוט, 2007, עמ' 89).

אבל אם בשלב המוקדם, כשהאני עדיין חלש, המציאות אינה מותאמת דיה לצרכי התינוק, והוא איננו מסוגל להכיל חוסר התאמה זה, אז הוא חווה את הסביבה כפוגעת, ונאלץ להתעמת עם מי שאיננה נכפפת לכל-היכולות שלו. דבר זה עשוי לרסק אותו תחת כובד משקל הסביבה ולגרום לו שיהפך לצייתן ולמְרַצָּה. במקרה כזה:

"ה'יחיד' מתפתח אז כהרחבה של הקליפה במקום של הגרעין, וכהרחבה של הסביבה הפוגעת. מה שנותן מן הגרעין מתחבא וקשה למוצאו אפילו באנליזה מרחיקת הלכת ביותר. היחיד **מתקיים אז על ידי כך שלא מוצאים אותו**. העצמי האמיתי חבוי, ומה שעלינו להתמודד איתו מבחינה קלינית הוא **העצמי הכוזב** המסובך, שתפקידו לשמור על העצמי האמיתי חבוי. אמנם העצמי הכוזב מסתגל באופן נוח לחברה, אבל [...] המטופל מתלונן על תחושה של חוסר תוחלת." (ויניקוט, 1955-1950, עמ' 103).

14 "התפַּסָּה היא תפיסה הנצבעת על-ידי עולמו הפנימי של התופס." (ויניקוט, 2007, עמ' 37).

"ניתן לנסח עיקרון יסודי קיומי : מה שנגזר מהעצמי האמיתי מרגיש ממשי (ואחר כך טוב), יהיה טבעו אשר יהיה, תוקפני ככל שיהיה ; מה שקורה בתוך היחיד בתגובה לפגיעה של הסביבה מרגיש לא-ממשי, חסר תוחלת (ואחר כך רע), יהיה מספק מבחינה חושנית ככל שיהיה." (ויניקוט, 1954, עמ' 135).

2.4.8 אם המאפשרת משחק מרפא היא אם תרפויטית

על-פי ויניקוט, שימוש במרחב-מעבירי-מאפשר, מסוגל להעניק אפילו החלמה. ויניקוט מייעד למשחק במרחב הפוטנציאלי את תפקיד שחזור הטראומה הראשונית [שנגרמה בעקבות אי-ההתאמה המלאה בין האם לתינוקה בגילאים המוקדמים]. כשהוא גדל, במשחקו במרחב, יכול הילד לשחזר את הטראומה, אך הפעם כיוזם וכבמאי. יתרה מזאת, הילד יוכל אז להשתמש באם/מטפל, להפעילם ולתמרנם לידי כך שיבצעו את התפקיד שהוא מייעד להם בטראומת העבר שלו ; וזאת, בכדי שבשחזור הנוכחי [כשהוא בשל יותר] יתאפשר לו לכעוס ולשנוא אותם על כשליהם. עקרוני למטפלים ולאמהות להקפיד אז להיצמד אל תפקידיהם בטראומת הילד/מטופל ולא לערב בה חומרים משל עצמם :

"מתוך היענות המטפל, יעז המטופל להמחזי ולביים את טראומת העבר ושניהם יחיו אותה כקורבן וכמחולל. המטופל יהיה תלוי במטפל באופן קיצוני, המטפל ישגה וייכשל. אבל אל לו להיכשל את כשלו הוא, אלו עלולים להיות טראומה נוספת [...]. על המטפל להיכשל את כשלי קורותיו של מטופלו, את אלה שעתה הוא הוזה, ממחזי ומפעיל. המטופל יחוה בהווה ובהעברה את עברו, אבל במקום להתפצל, לקפוא או למות רגשית [כפי שמת בקטנות], הוא יכעס, ישנא ויחיה. [...] לגבי ויניקוט, טיפול פסיכואנליטי הוא מסע רגשי של שניים אל כל הסיוטים, האמיות והכיסופים של נפש אחת [...]" (קולקר, 2009, עמ' 263-264).

אך לא רק מטפל מסוגל לרפא, ויניקוט מאציל גם על האם יכולות תרפויטיות, ותוך-כדי שחזור פְּשִׁלִּיה במרחב הפוטנציאלי היא תגלם את המקפחת מן העבר כמו גם את המרפאה שבהווה :

"התינוק [מחפש...] מרפא מידי האם שגרמה לחסך. [...] האם מסוגלת על פי רוב [...] לבצע תרפיה מוצלחת [...] בשעה שהיא, התרפיסטית, היא למעשה [גם] האם המקפחת. [...] מדובר בטיפול תרפויטי, בהזדמנות שנייה שניתנת לאמהות, שלא ניתן לצפות מהן תמיד שיצליחו במשימתן ההתחלתית והרגישה ביותר של הענקת אהבה ראשונית." (ויניקוט, 1956, עמ' 163).

2.4.9 פיתוח ההבחנה בין דמיון למציאות

עיסוק במרחב הפוטנציאלי של ויניקוט, שלוב יד-ביד עם שרטוט הטווח אשר נמשך בין מציאות לפנטזיה. בקוטב הטווח האחד מצויים האקסטרורברטים [שכבר הוזכרו], ובקוטב השני מצויים הסכיזואידים¹⁵. סכיזואידים אלה, כואבים מדי את העובדה שהם אינם מסוגלים לשלוט במציאות, ומשום כך צוללים אל תוך עולם אומניפוטנטי שבו הם השליטים היחידים על האובייקטים המופנמים כולם. בכך, הם כמו כולאים עצמם בתוך צוללת נפשית. ויניקוט טוען כי גם קוטב זה של הטווח איננו מצביע על בריאות :

"אנשים סכיזואידים אינם שבעי-רצון מעצמם יותר מאקסטרורברטים. [...] אלה [הסכיזואידים] באים אלינו לפסיכותרפיה [...] מפני שאינם רוצים לבלות את כל חייהם בניתוק חסר-תקנה מעובדות החיים."

(ויניקוט, 2007, עמ' 91).

ויניקוט יוסיף, שהתינוק הבריא, [בשלב בו הוא מוכן לכך], דווקא יבקש את הקשר אל העולם שמחוצה לו :

"לאחר שיצר לו [התינוק] עולם בדמותו, הוא גם מבקש לו עולם ריאלי, דהיינו מופרד ממנו כדי להיות במגע של גומלין איתו [...]" (ויניקוט, 2007, עמ' 25).

יכולה להישאל השאלה - כיצד יפרוץ התינוק את עולם "החלום" הבועתי בו הוא כלוא, ועם זאת ישמור עדיין על מגע עם עולמו הפנימי? כלומר, כיצד ימתח גשרים בין העולמות?

15 במקומות אחרים מנגיד ויניקוט את האקסטרורברטים לאינטרורברטים.

למשימה זו, לדעת ויניקוט ובדומה מאד לקליין, נרתמת עובדת הריסתו התמידית של התינוק בפנטזיה את האובייקט המופנם [הריסה שלטענתו, לעולם אינה נפסקת]. לפיכך, כשהתינוק יתקל [כשיהיה מספיק בשל לכך] בקיומו המציאותי של אותו אובייקט שהרס, דבר זה יביא אותו לכדי ההכרה, שאובייקט זה מצוי מחוץ לתחום השליטה שלו. התמודדות זו עם גבולות האומניפוטנציה, תכריח אותו להכיר במציאות הבלתי נכפפת:

"האובייקט נהרס תמיד. הרס זה נהפך לתפאורת הרקע הלא-מודעת ל [...] אובייקט ממשי, כלומר, אובייקט הנמצא מחוץ לתחום השליטה האומניפוטנטית של הסובייקט. חקר סוגיה זו כרוך בקביעה בדבר הערך החיובי של הרסנות. ההרסנות – יחד עם עמידתו של האובייקט בהרס והישרדותו – מציבה את האובייקט מחוץ לתחום [שליטתו של הסובייקט]." (ויניקוט, 2007, עמ' 113).

ויניקוט מדגיש שהבריאות הינה האפשרות להכיל במציאות הנפשית את שני העולמות גם יחד – זה הפנטסטי וזה המציאותי. כלומר, שכשהנפש הורסת את האובייקט, היא מתוודעת בו-זמנית לכך שהאובייקט לא נהרס; ולהפך – כשהנפש עומדת מול האובייקט החיצוני, אותה שעה ממש היא עסוקה בהריסתו:

"מכאן ואילך הסובייקט אומר: 'שלוש אובייקט' 'הרסתי אותך'. 'אני אוהב אותך'. 'יש לך ערך בעיני מפני ששרדת ועמדת בכך שהרסתי אותך'. 'בעוד אני אוהב אותך, אני הורס אותך בלי הרף בפנטזיה (לא מודעת)'. [...] בדרכים אלה האובייקט מפתח אוטונומיה וחיים משלו." (ויניקוט, 2007, עמ' 109-108). בניגוד למצב הבריא [שבו העולם הפנימי והמציאותי שוכנים בו-בזמן האחד לצד השני] מציב ויניקוט כפי שאמרנו את האקסטרורטרטים [אותם הנלפטים למציאות]. באקסטרורסיה, הרס האובייקט בפנטזיה גורם לאשמה רבה, משום שההרס הדמיוני נתפש כמציאותי מדי, עד שהאדם נבהל מפנימיותו ונמנע מכל מגע עמה, בעודו נלפת אל המציאות. מכאן ניתן להבין, שאצל שני קצוות סקאלת המציאות-פנטזיה [הסכיזואידים והאקסטרורטרטים], קיימת בעיה עם ההכלה הבו-זמנית של העולמות הסותרים. ומשום כך, האקסטרורטרט נצמד אל העולם שבו הוא איננו רוצח הרסני, ואילו הסכיזואיד מונע מעצמו את התמודדות עם מה שאיננו סר למרותו.

כעת יכולה להישאל שאלה נוספת, כיצד נסייע לתינוק להתרחק משני קצוות בלתי-בריאים אלה? ויניקוט יאמר שהתשובה נמצאת בפיתוח אותו אזור ביניים מעברי [המרחב הפוטנציאלי], שבו יהיה ניתן לו לאמן את הדואליות האינטגרטיבית:

"כשילדה קטנה משתוקקת לעוף, איננו אומרים לה, 'ילדים אינם עפים'. אנו מרימים אותה מעל ראשו ומציבים אותה על גבי הארון, כדי שתרגיש כאילו [היא] עפה כציפור אל קנה" (אראל, 2009, עמ' 14).

ומניסיוני אוסיף – שבעזרת מספיק שעות אימון באותו מרחב ביניים, [ובעזרת הכרה על בוריים של קודי הכניסה והיציאה ממנו]16, תתקבל אצלו לבסוף תוצאה משונה ופרדוקסאלית – שכל ששייט ביתר חופשיות בין העולמות – זה הפנימי וזה המשותף – כך תתחדד אצלו ההבחנה ביניהם, וככל שישלוט במיומנות השיוט, ידע ללא היסוס להבדיל "בין פנטזיה לעובדה, בין אובייקטים פנימיים לאובייקטים חיצוניים" (ויניקוט, 2007, עמ' 39), כך ייהפך למסטר בר סמכא החש נינוח, בנוגע לניגודי העולמות החופפים.

2.4.10 איזה הורה/מטפל להיות? שלב שני

הורה/מטפל המעורב באופן שוויוני במרחב ביניים משותף

כשהעצמי האמיתי של הילד/מטופל מתחזק ומתגלה, יכולים ההורה/מטפל להגביר את מעורבותם ואז הופך המרחב הפוטנציאלי למרחב משותף:

16 לדוגמה, נראה שאחד מקודי הכניסה במשפחת דאל היה – הישענות האב אל הקיר, כשידיו בכיסים ומבטו נעוץ במרחק. קוד כניסה יכול להיות כל דבר, כולל שינוי טון הדיבור.

"כך נברא עולם של מציאות משותפת [...], עולם שיכול להזין בחזרה את הסובייקט בחומר שאינו-אני." (ויניקוט, 2007, עמ' 113).

• דמיונם של השניים בעל חשיבות זהה

כשרואלד דאל מספר לילדיו, לדוגמה:
"...שהעמקים ביערות נוצרו מפצצות במהלך המלחמה או ממטוסים שהתרסקו, ושם נתבונן טוב מספיק, נמצא חלקי מטוס או אפילו את הטייס החצי-קבור". (דאל, 1997, עמ' 9).
אין ספק שבחומר זה ההורה מערב טראומות אישיות, [דאל שירת כטייס בצבא הבריטי ומטוסו התרסק]; אך להבנתי, כל עוד חומרים אלה נמסרים במסגרת משחקית, וברור לילדים שהם מבוססים יותר על דמיון שווה ערך מאשר על ידע [עמקים הנוצרים מהתרסקות מטוסים הם "אינפורמציה" מופרכת דיה כך שילדים ימיינו אותה אל תחום הדמיון], וכשמדובר בדמיון - אין עדיפות להורה כפי שיש לו בתחום הידע. אולי אוסיף להבהרה עוד דוגמה משלי. אב שיאמר לילדו למשל: 'אני רואה בענן הזה זברה, ואתה - מה אתה רואה?'; דמיון המבוגר כאן, שווה בסטאטוס ולגיטימי כמידת דמיונו של הילד.

2.4.11 הזדהויות צולבות

דוגמה מצוינת למרחב משחקי משותף הוא סוג המשחק - הזדהויות צולבות, שבו מתרחשת החלפת תפקידים בין האם/תינוק:
"אנו יודעים שהקלה רבה בתלות באה בעקבות ההתפתחות של יכולת התינוק להיכנס לנעליה של האם [ולהפך]. מתוך זה מגיעה ההתפתחות המלאה של הבנה בדבר קיומה הנפרד והאישי של האם." (ויניקוט, 1963, עמ' 285).

פיגי או פיגה [כינויי גבריאלה] הייתה מטופלת של ויניקוט, אשר עימה נפגש במשך שישה-עשר מפגשים שהתפרשו על-פני שלוש שנים, מגיל שנתיים עד חמש [בגלל הידרדרות נפשית שלקתה בה בעקבות הולדת אחותה הקטנה]. צורת הטיפול של ויניקוט במטופלת זו, הינה ייחודית, ואותה נהג להציע למטופלים שהתקשו לשמור על סטינג קבוע [במקרה של גבריאלה, עקב מגוריה המרוחקים מלונדון]. את הגישה הזו כינה: 'פגישה על-פי דרישה'. אפשר לומר שבשבירת סטינג מועדי הפגישות, הוא פגע בעיקרון המהימנות שאותו החשיב למהותי בגישת האם-מטפל, אולם מאידך, פיצה על-כך על-ידי מתן עדיפות לעיקרון היות המטופל המפעיל, הבורא והיוזם של המרחב הפוטנציאלי, משום שהמטופלים הם אלה שיזמו את הפגישות בכל פעם מחדש. דו"ח הטיפול שויניקוט פרסם על המטופלת פיגי, כולל את רשימותיו, אותן כתב תוך-כדי מפגשים, ואת המכתבים ששלחו אליו הוריה בכדי לעדכנו.
קטע מתוך מכתב אם גבריאלה אל הדוקטור, [כשהפגישה הטיפולית הראשונה כבר מתוכננת, אולם עוד טרם התרחשה], כאן ניתן לראות הזדהויות צולבות במשחק בין האם לבתה. במכתב היא מספרת על האופן שבו גבריאלה מתכוננת לקראת מפגשה הראשון עם הדוקטור. האם מדווחת שגבריאלה החוששת, מפעילה אותה באומרה:

"את פיגי, אני האימא, אני אקח אותך לד"ר ויניקוט, תגידי לא!" (ויניקוט, 1999, עמ' 38).

במסגרת טיפולית, גם-כן יכולות להתרחש ההזדהויות הצולבות:
"המטופל יכול להתחיל להיכנס - באורח עתיר דמיון - לנעליו של האנליטיקאי, והאנליטיקאי (בה-בעת) יכול להיכנס לנעליו של המטופל, וטוב שיעשה כן, מתוך עמדה שבה רגליו שלו מוצבות איתן על הקרקע." (ויניקוט, 2007, עמ' 150).

2.4.12 פוליותו של ההורה

כעת, בשלב השני, יכולים ההורה/מטפל להרשות לעצמם לשחרר גם את דמיונם שלהם במרחב [כיוון שהילד בנוי יותר], וויניקוט כמעט ואומר שהם יכולים להגיע עד לכדי כוליות - רעיון שנראה שאימץ מקליין v.

שנאת האם לתינוקה לטענתו, קודמת לשנאה שלו אליה, והוא מונה שמונה עשרה סיבות לשנאתה זו. אצטט כמה מהן - אלה היותר חביבות עליי :

"התינוק אינו הרעיון (הנפשי) שלה עצמה. [...] הוא ללא-רחם, מתייחס אליה כאל חלאה, משרתת ללא תשלום, שפחה. [...] הוא מתפכח מאשליות ביחס אליה [...] הוא מרגש אותה אך מתסכל – אסור לה לאכול אותו או להתעסק במין אֶתוּ." (ויניקוט, 1947, עמ' 74-73).

אבל במציאות, מצביע ויניקוט על הבעייתיות שבסוגיה, האם "צריכה להיות מסוגלת להיות סובלנית ביחס לשנאתה לתינוקה מבלי לעשות דבר בקשר לזה. היא אינה יכולה לבטא אותה כלפיו. אִם, מתוך פחד לגבי מה שהיא עלולה לעשות לו" (ויניקוט, 1947, עמ' 74).

לדעתי המשחקיות שמאפשר המרחב הפוטנציאלי בשלבו השני, היא מסגרת מוצלחת שבה תוכל אם לבטא צדדים קשים שלה; הווי אומר, את כוליותה. כוונתי היא למשל לכך :

לפני כשנתיים, רצה פרסומת בטלוויזיה לקרם הגנה של ד"ר פישר, בהשתתפותם של השחקנית יעל אבקסיס בתפקיד האם וילד ששיחק את בנה [יתכן שבנה במציאות]. בפרסומת, יעל והילד שהו על שפת הים. המצלמה קרבה אל גבעת חול קטנה, כשלפתע הזדעזעה הגבעה ומתוכה הגיחה יד שאצבעותיה מכופפות ורועדות מרוב מתח, כך שנדמתה לחיית טרף – אולי דינוזאור. נראה שהיד קלטה את הילד שהחל לברוח מפניה וזינקה בעקבותיו, שעה שהיא משמיעה נהמות מאיימות וחרחורים. הילד ברח, מתענג, וכשהיד [ויעל] תפסו אותו, התגלגלו שניהם על החול בחיבוק משתולל, צוחקים.

לדעתי, מהלך זה מדגים את פוטנציאל כוליות ההורה במשחקיות המרחב המשותף. כשהורה והילד מאמינים לרגע, ובאותו הרגע ממש גם לא מאמינים, למרדף על החיים והמוות. בהזדמנות זו יכולה האם לאפשר לעצמה לשחרר אגרסיות – שהרי לא תהיינה להן תוצאות ממשיות.

ברצוני אף להצביע על התנהגותו המיוחדת למיטב ידיעתי של ויניקוט, העשויה להדגים גם היא את עיקרון כוליות ההורה/מטפל. אעשה זאת על-ידי תיאור פגישתם האחת לפני האחרונה של ויניקוט עם המטופלת גבריאלה [אשר הילדה סברה שזו להם פגישת הסיום]. בפגישה זו, רצתה המטופלת להעלים [לדעת ויניקוט] את המטפל, בכדי שלא יישאר בשביל אחרים ובמיוחד לא בשביל אחותה הקטנה [בה קינאה]. ויניקוט מדווח :

"היא לקחה את דמות האב (באורך כשבעה סנטימטרים, מציאותית מאוד, עשויה ממברשת קטנה לניקוי מקטרות) והחלה להתעלל בה.

גבריאלה : 'אני מסובבת לו את הרגליים [וכולי].'

אני [משמע, ויניקוט] : 'אֵיה! אֵיה!' [איתות לקבלת התפקיד שיועד לי].

גבריאלה : 'אני מכופפת אותו עוד יותר – כן – עכשיו את היד שלו.'

אני : 'אֵיה!'

גבריאלה : 'עכשיו את הצוואר שלו!'

אני : 'אֵיה!'

גבריאלה : 'עכשיו לא נשאר כלום – הוא כולו מכופף. אני הולכת לכופף אותך עוד. תבכה עוד.'

אני : 'אוּי! אוּי! אוֹיִיִיִי!'

היא הייתה מרוצה מאוד.

גבריאלה : 'עכשיו לא נשאר כלום. [...] ועכשיו גם הראש שלו נפל ואתה לא יכול לבכות. אני זורקת אותך

וזהו. אף אחד לא אוהב אותך.'

אני : 'כך שאף פעם אני לא אוכל להיות של סוזן [האחות].'

גבריאלה : 'כולם שונאים אותך.'

[...וכאן, זהו הרגע שבו מופגנת התנהגותו המיוחדת של ויניקוט:]

אני : 'גם אני רוצה לגמור איתך, כדי שאוכל להיות כל הויניקוטים האחרים, וכדי שלא אצטרך להיות

דווקא הויניקוט המטפל המיוחד שהומצא על ידך.'

יכולתי לראות כי הדבר שעשתה בעזרת הדבק היה מעין לוח זיכרון לויניקוט הזה, שהושמד והומת. בעקבות שְׂדָר ממנה לקחתי דף ועליו ציירתי את גבריאלה. אחר כך כופפתי לה את הידיים, הרגליים והראש, ושאלתי אם זה כואב." (ויניקוט, 1999, עמ' 205-201).

אין כל חדש בכך, לידיעתי, שמטופל מחסל את מטפלו, במיוחד בפגישה האחרונה ושהמטפל מאפשר לו זאת. אולם, הרעיון שמטפל יחסל את מטופלו חזרה, זהו רעיון חדשני - לפחות בעבורי. דבר זה מוכיח לדעתי, את עומק אמונתו של ויניקוט בכך שהמטופלת משוכנעת שהכל משחק ולפיכך לא תיפגע. מלבד זאת, ויניקוט אינו משאיר את גבריאלה לבדה באגרסיביות, אלא מצרף אליה את שלו בצורה משחקית. יתרה מזאת, הוא מצרף אל הויניקוט המכופף והמומת שגבריאלה יצרה, את גבריאלה המכופפת והמומת שיצר הוא, ומשאיר אותם בצוותא במרחב המשחקי ובכך משתחררים כל שאר הויניקוטים והגבריאלות להמשך חייהם.

בדרך-כלל מטפלים [האלה שאני מכירה] ישדרו אל מטופליהם את הרעיון ההפוך – שהם יִשְׁמְרוּ אצורים בזיכרונם זמן רב גם לאחר תום הטיפול, אם לא לנצח.

ניתן לומר שבכך הם מקיימים את המודל האימהי שעליו המליץ ויניקוט, שכן האינסטינקטים האימהיים גם הם מורים לשדר לילד: לעולם תהיה שמור בי. זאת [כפי שויניקוט טוען], מכיוון שכולנו מפחדים מן הסופיות, לא רק בגלל החידלון הפיזי, אלא בגלל רצוננו להישמר לפחות בזיכרונם של המוקירים אותנו [מעין דרך להבטחת חיים שלאחר המוות]. אולם ויניקוט עושה כאן את המעשה ההפוך, בכך שהוא אומר לה – אני מוחק אותך, כפי שאת מוחקת אותי. אם נתבונן בפעולה זו, ניתן גם להבין את מעשיו כך שהוא למעשה מוסר לה את המסר שב"הפוך על הפוך" הוא דווקא מסר מחזק – כפי שאת הרגת אותי במשחק, אבל במציאות שרדתי כיוון שיש לי די ויניקוטים מלבד הויניקוט שהרגת, כך שהקיום שלי אינו תלוי במעשייך; - גם קיומך אינו תלוי במעשיי, מה שאומר שהמיכל שלך מוצק דיו בכדי להכיל את הגבריאלות המצויות בך – ואינך נזקקת כבר למיכל חיצוני שיישֶׁאֵךְ.

2.4.13 הצעת מסגרות עמומות למרחב המשותף

דוגמאות נוספות ליישום ההורי במרחב המשותף הן כשהמבוגר מציע מסגרת עמומה והילד/מטופל ממלא אותה בתכניו, וזאת כששניהם מעורבים. דוגמה טיפולית לכך יכולה להינתן ממשחק השרבוטים שהמציא ויניקוט – "Squiggle":

"המטפל מבקש מן המטופל להשלים שרבוט שהמטפל עשה על גבי גיליון נייר חלק. הילד הנענה לבקשה הופך את השרבוט העמום נטול הצורה המוגדרת, למשהו ממשי, בעל תוכן ובעל משמעות. בהמשך, הם מתחלפים בתפקידים לסירוגין, זה משלים את שרבוטיו של זה; וכך בתהליך של הפריה הדדית ובדרך של משחק, העמום משמש שוב ושוב בסיס ליצירה בעלת משמעות אישית." (אראל, 2009, עמ' 13).

את אותה מסגרת עמומה, ניתן לראות גם במילותיו של ההורה דאל, שעליהן מדווחת אופליה:

"עד היום איני חשה די בנוח כדי ללכת לבדי בין עצי האשור שליד ביתנו; אני תמיד על המשמר מפני קריצים חרקזואידים וברשפים" (שם, עמ' 6).

שלושת הכינויים האלה עמומים דיים בכדי לוודא שהילדה היא זו שתעניק להם מובן משלה, כך שהיא נדרשה לחרדותיה הפנימיות שתמלאנה את המסגרות אשר הגיש לה אביה, וזה בגלל חרדותיה שלה שאינה חשה נוח ליד אשורים.

דוגמה נוספת משלי:

בילדותי, אחד מאחיי היה נוהג לעשות לי את "ארץ השדים". במשחק זה היה מוביל אותי כסויית עיניים במדרכות הקיבוץ, כשהוא מפגישי עם עצים, עמודים וחברים שהיו מסכימים משום מה שאמששם. גם מגבלת הראייה וגם הפסקול הסתום שהפיק ["הו... הנה אחד ממש מגעיל!"], היוו בעבורי את אותה מסגרת עמומה שלתוכה יצקתי תכנים אישיים.

לצורך סיכום הדיון בנושא איזה הורה להיות בשלב השני במרחב הפוטנציאלי, אביא עוד קטע מתוך הפגישות הטיפוליות - השנייה והשלישית של ויניקוט וגבריאלה [ורק לדמיין את הדוקטור המפורסם בן השישים ושמונה יושב על הרצפה ומשחק כשונה בין שונה עם בת השנתיים]:

"היא הייתה רצינית מאוד כאשר אמרה: 'אני יכולה לקבל צעצוע אחד?' הרגשתי כי המצב ברור לי דיו כדי לנקוט עמדה.

אני: 'ויניקוט תינן חמדן מאוד, הוא רוצה את כל הצעצועים'.
היא שבה וביקשה כל הזמן צעצוע אחד בלבד, אבל אני חזרתי על מה שנדרש ממני לומר במשחק הזה.
[...]

פיגי: 'גם אני התינוקת'.

אני: 'אני רוצה להיות התינוקת היחידה'. [ובקול שונה], 'שאני אתרגז?'

פיגי: 'כן'.

הקמתי רעש גדול, נתתי מכה בצעצועים וחבטה בברכי ואמרתי: 'אני רוצה להיות התינוקת היחידה'. זה מצא-חן בעינייה מאוד, אף שהיא נראתה מבוהלת מעט.
[...]

פיגי [אליי]: 'אתה לא יכול להיות תינוק, כי זה נורא מפחיד אותי.' (ויניקוט, 1999, עמ' 59-45).

נקודות שאפשר ללמוד לדעתי מקטע זה לגבי מעורבות ההורה/מטפל הן ש:
- המטפל יוזם גילום דמות [דמות שהוא מאמין שהיא מייצגת חלק מודחק של המטופלת], והמטופלת יכולה לקבל או לדחות דמות זו; והיה והיא משתמשת בדמות, סימן שהיא מקובלת עליה.
- ההורה/מטפל הוא זה שבדרך-כלל יציע את המסגרת העמומה – במקרה זה, את קוד הכניסה והיציאה מן המרחב הפוטנציאלי. ויניקוט השתמש בשינויי קול כקוד כזה: "[ובקול שונה], 'שאני אתרגז?'".
- ויניקוט אינו חושש להפחיד מטופלים רכים.

2.4.14 יחסו אל השיגעון?

אם אצל קליין, פסגת הבריאות [פסגה שלעולם לא ניתן להגיע אליה בשלמות] – היא האינטגרציה, ויניקוט, לאחר שפיתח את עצמיותו, הלך צעד קדימה וטען ליותר מכך; לאפשרות להיות לעתים גם במעין רפיון אינטגרטיבי:
"ויניקוט גורס שהיכולת להימצא במצב של חוסר פילול [אינטגרציה] [...] הוא צורך התפתחותי". (פיליפס, 1999, עמ' 87).

ויניקוט טען שזהו הפחד שלנו מין השיגעון, אשר דוחף אותנו אל עבר אינטגרציית-יתר, שמביאה עמה גם היא ניתוק מן העצמי ואת התחושה שהעולם הוא אינו ממשי. לעומת טענה זו, להשקפתו, שיגעון הוא מזין לעתים:

"כמה דלים אנו כשאנו שפויים ותו לא" (שם).

ויניקוט מציע את תחום הביטוי האומנותי כמקום שבו ניתן להשתגע בבטחה:
"באמצעות הביטוי האומנותי נוכל לגעת באני הפרימיטיבי שלנו, שהוא מקור הרגשות האינטנסיביים והתחושות החריפות ביותר שלנו". (שם).

ביטויים אמנותיים ניתן למצוא לדוגמה בטקסטים:

גם טקסטים במובנים רבים יכולים להיחשב כמרחב פוטנציאלי. לטענת רחל צורן, ויניקוט עצמו מאפשר את ההתייחסות אל טקסטים ספרותיים כאל מרחב פוטנציאלי, בכך שהוא קושר בין תופעות מעבר 17 לחוויה תרבותית. (צורן, 2000).

2.5.1 מאפייני המרחב הטקסטואלי

- מרחב זה מתאפשר על-ידי מסגרת מסוימת הכוללת את מבנהו האסתטי של הטקסט, את זמן הקריאה ואת המרחב הפיזי - אובייקט הספר הממשי.
 - מרחב זה בוודאות אינו המציאות אך גם איננו רק פנטזיה, וההתנסות בו אינה גוררת תוצאות ממשיות.
- טקסט ספרותי תוחם "מקום" בין פנים לחוץ, שבו מתקיימות בו-זמנית החוויה הפנימית והחיצונית, נפרדות זו מזו ויחד עם זאת קשורות בקשרי גומלין. המקום החדש שנוצר כתוצאה מכך קיים כשלעצמו כתחום אוטונומי המתקיים בין מציאות חיצונית לעולם פנימי. " (צורן, 2000, עמ' 74).
- המרחב מתפקד כמקום מנוחה מהכרעות שונות ומאפשר את הכלת הגם וגם. טקסט ספרותי גם מתאפיין בסובלנות לפרדוקסים, ובהתאם למרחב הפוטנציאלי של ויניקוט, הוא אינו "דורש להכריע בין מסמנים סותרים, ומאפשר להבין איך ולמה בתנאים מסוימים הפרדוקס לא רק נסבל אלא גם מהותי. [...] קריאה בטקסט ספרותי [...] מאפשרת לנו] לחוות בו זמנית מצבים רב משמעיים ואף סותרים, ולחוותם כמשמעותיים [...]". (צורן, 2000, עמ' 77).

2.5.2 טקסט - שלב ראשון

1. טקסט ספרותי אינו מתקבל כאובייקט חודרני על-ידי הקורא.

לטקסט הספרותי אין עדיפות על הילד משום שהוא בדין. על-כן, תכנים שהטקסט מציע לא יחו כחודרניים:

"העובדה ש [הטקסט הספרותי] מקיים זיקה למציאות, בלי להיות זהה לה, היא המאפשרת לו [...] לפרש, להדהד ולהכיל את עולמו של הקורא, לעתים גם "להתווכח" איתו [אך] כל זאת בלי לאכוף עליו את עולמו." (צורן, 2000, עמ' 84).

2.5.3 מהימנות

את מהימנות הטקסט ניתן לחוות על-ידי העוגן שהאובייקט הממשי מציע, בכך שאינו משתנה ונותר קבוע.

2.5.4 מגמת כוליות הילד

כיוון שהטקסט הינו בלתי שיפוטי ובלתי נוקם; הוא מזמן את כוליות תכני המשתמש בו:

"במהלך הקריאה נחשף לדבריה [של ווירג'יניה וולף] "הצד האפל של הנפש", "החלק הלא חברתי של הקורא", אך לדברים אלה אין כל משמעות שלילית, ה"צד האפל" הוא אותו "חלק חבוי ויקר מאוד של הנפש", המתעורר בפעולת הקריאה ודרכו יוצר הקורא מגע וקשר עם הטקסט." (צורן, 2000, עמ' 85).

תכונת הטקסט, המזמנת חישוף חומרים שחבויים בדרך כלל בלא מודע, מעניקה למפגש עמו את אפשרות המגע עם הכאוס של עולם החלום הויניקוטיאני, אך כיוון שהטקסט מאורגן כיצירה אמנותית, אותו ארגון מגן על הקורא מפני הכאוס הנחשף. לכן גם טקסט יכול להוות גשר בין העולם הפנימי לחיצוני:

17 ויניקוט טבע את המונח "תופעות מעבר" [transitional phenomena] לציון תחום הביניים של החוויה.

צורך ממשיכה ואומרת שהתבנית האסתטית שבה הטקסט מאורגן מעניקה ביטחון למשתמש שלא ילך בו לאיבוד [כמו קודי הכניסה והיציאה אל ומן המרחב הפוטנציאלי], כך שהמשתמש יכול לחוש את הטקסט בכל עוצמת החוויה ולצלול אל תוכו "בלי חשבון" בידיעה שיהיה מסוגל גם לצאת כשיחפוץ: "הטקסט מספק עבורו [הקורא] "מקום" בו ה"שיגעון" איננו מוכחש, ויחד עם זאת, בגלל היותו מוכל בתבנית אסתטית מארגנת, איננו מסוכן." (צורן, 2000, עמ' 41).

גם פסיכולוגים שעסקו בטקסטים כמעשיות ואגדות, ראו את הפוטנציאל הרב שיש בטקסטים בדיוניים אלה, הנותנים לגיטימציה לכוליות הקורא. אדיר כהן מביא מדבריו של בטלהיים: "מתן רשות לתכנים הבלתי-מודעים לעלות ולהיחשף בעזרת המעשייה והאגדה, ההתמודדות הגלויה עמהם בגילוייהם במציאות הבדיונית יוצרת לגיטימציה לכוחות [פנימיים] אלה, מאפשרת התמודדות מישרין עמהם וניתן להפכם לכוחות בונים את האישיות." (כהן, 1999, עמ' 120).

2.5.5 משחקיות תרפויטית

לטקסט כמו למשחק בתוך המרחב הפוטנציאלי, ישנו גם כוח מרפא: "לטקסט הספרותי יש איכויות תרפויטיות אימננטיות, והן יכולות לצאת מן הכוח אל הפועל במהלך הקריאה בו." (צורן, 2000, עמ' 9).

צורן תתאר את הקורא אשר נתפס כשותף אקטיבי לתהליך הקריאה, משום שהוא יוצר מחדש את עולם הטקסט בקריאתו, ותטען שהליך היצירה נוגע עמוק בפנימיות הקורא, עד שהוא עשוי אף לחולל בו שינוי. (צורן, 2000).

על-פי אריך פרום למשל, אחד הכלים המצויים בטקסט העוזרים לתהליך התרפויטי, הינו השימוש בשפת הסמלים. אדיר כהן מציג מדבריו, המתארים את כוח ריפוייה של שפת סמלים זו: "שפת הסמלים היא שפה בזכות עצמה, למעשה השפה האוניברסאלית היחידה שפיתח אי-פעם המין האנושי. הוא רואה בהבנה של שפה זו תנאי הכרחי לכל מי שמבקש לשמור מגע עם עצמו, להבין את נפשו. [...] פגישתם של הילדים עם המעשיות והאגדות היא למעשה היענות לשפה העמוקה ביותר, התחברות אל הלשון האוניברסאלית היחידה ומכאן העוצמה הטיפולית הגדולה שלהן בהיותן התקשורת האותנטית ביותר המשתמשת בסמלי החוויות התחושתיות והריגושיות הבסיסיות [...] הראשוניות והמשותפות לכל המין האנושי." (כהן, 1999, עמ' 123).

2.5.6 טקסט - שלב שני

I. הזדהויות צולבות

כפי שהמרחב הפוטנציאלי מאפשר למשתתפיו לגלם דמויות שונות ובכך להתרחק מעצמם, כך גם טקסט מאפשר לקורא הרחקה מעולמו: "מתן פתח ולגיטימיות ליסוד הבדיוני [יוצר...] הרחקה [...], השומרת על ייחודיותה של הספרות, [...] ומעניקה לה אפשרות של "חיים" בתוך מציאות נפרדת, הרחקה זו יש בכוחה להביא למיצוי של הפוטנציאל התרפויטי הגלום בספרות בפרט ובאמנות בכלל." (צורן, 2000, עמ' 32).

או כדברי כהן: "האגדות והמעשיות מהוות מציאות לגביו [של המשתמש בטקסט], אף כי מוגבהת, מרוחקת, בדיונית, אך מוחשת וחיה." (כהן, 1999, עמ' 120).

II. עמימות ופערים

המסגרות העמומות, אותן מציעים ההורה/מטפל לילד/מטופל במרחב הפוטנציאלי, מופיעות גם-הן בטקסט בצורת פערים אותם ממלא הקורא/מאזין בתכניו:

"בגלל אופיו הלא מוגדר, [...] "תובע" הטקסט מהקורא להפעיל את עולמו הפנימי, את הדמיון שלו ואת רגשותיו, כמו גם את הבנתו וניסיון חייו, על מנת שיוכל לממש את העולם הלא מוגדר המגולם בטקסט ולאזן אותו. ניתן לומר לפיכך, כי למרות מעמדו האוטונומי, הטקסט "תלוי" בקורא הוא "מקבל" ממנו את משמעותו דרך הקריאה בו." (צורן, 2000, עמ' 82-83).

עמימות נוספת מתקבלת על-ידי העובדה "שהיצירה הבדיונית איננה מספקת הקשר מחוץ לעצמה, [כך ש] על הקורא לבנות לעצמו הקשר משלו וליצור לעצמו מרחב אינטימי השייך רק לו ולטקסט, דרכו יוכל לבנות את העולם, וזאת על בסיס הטקסט בהקשריו האישיים בלבד." (צורן, 2000, עמ' 86-87).

III. שיגעון בטיחותי

טקסטים, כסוג של יצירה אמנותית, עשויים אף לסייע בתיעול השיגעון: "ניתן לתעל את ה"שיגעון", שעבר טראנספורמציה אמנותית והפך לטקסט ספרותי, ולאפשר למגע איתו לפנות אל החלק הבריא של המטופל, שאיננו מתנתק בדיאלוג ממרכיבים "פאתולוגיים" בתוכו, אבל מוצא להם הד, ביטוי וארגון ביצירה האמנותית. הביטוי והארגון מחדש של ה"שיגעון" בתוך תבנית אסתטית מגוננים על הקורא מפני החרדה שבכאוס, אך לא מכחישים את המרכיב האוטונומי שהביא ליצירה ומוכל בה, מרכיב שבמקרים אחרים עלול היה להביא לשיגעון." (צורן, 2000, עמ' 41).

IV. הורה המפגיש עם טקסט פולי

ארנסט ג'ונס, המצוטט על-ידי אדיר כהן בספרו "סיפור הנפש", מעלה שוב את חשש המבוגר שכבר הוזכר בעבודה, מפני אפשרות מפגש בין טקסט כולי לבין ילדים צעירים, אך לבסוף מפרך טענה זו: מי ש"עוקב אחרי האזנתם של ילדים לקריאת סיפורי אגדות או מעשיות [...] עשוי להבחין על פניהם במגע של אימה קסומה, לעתים הם אחוזי התלהבות ומבקשים שיחזרו ויקראו את המעשיות באוזניהם או שישבו ויספרו להם אותן. אולם, בה באותה שעה הדמויות המעוררות חלחלה של מעשיות אלה, הענקים הקניבלים, הדרקונים מעוררי האימים, המפלצות המפחידות, חודרים לחלומות הבלהה המבעיתים ילדים כה רבים ומאכלסים אותם. אם כך הרי מן השכל הישר להימנע מסיפורן של מעשיות כאלה ולא לגרום לגירויים מעוררי-זוועה כאלה. אולם בחינה מעמיקה יותר מלמדת שאין הדבר כל כך פשוט. בתוך עולמם של הילדים, בהרהוריהם ובחלומותיהם, אנו מגלים כי הילדים יוצרים באופן ספונטאני בדמיונם הן במודע ויותר שלא במודע, אותן דמויות זוועה ואימה וכי הם סובלים מחלומות בלהה מבלי שאפילו האזינו למעשיית אימים אחת. לעומת זאת כאשר פחדים, חלומות הבלהה שלהם, דמויות האימים שפקדו את לילותיהם, נחשפים לאור היום בסיפור מעשייה המסופר בחיך ובתוך כדי חיבוק וליטוף על-ידי אם אוהבת, הם מתעודדים, מכירים כי יצורי אימים אלה פרי הבדיה הם, [...] ולאט לאט [...] תובנתם גדלה ורוחם מתעודדת." (כהן, 1999, עמ' 118); וזוהי בדיוק התזה שבה עבודה זו תומכת.

2.6 ביבליותרפיה

ביבלוס משמעו ספר ותרפיה משמעה ריפוי. ביבליותרפיה זהו סוג מסוים של טיפול פסיכו-דינמי המשתמש בטקסטים כבקול נוסף, שהמטפל והמטופל משוחחים באמצעותו. קול נוסף זה מרחיב את השיח הטיפולי מדיאלוג אל משולש.

ניתן להשוות את היחסים בסצנה הביבליותרפית בין מטפל למטופל, ליחסים בסצנת ההקראה בין אם לבתה [סצנה בה תתמקד העבודה].

אם נקביל זאת למרחב הפוטנציאלי של ויניקוט, קיים מרחב בין שני האובייקטים – המטופל והביבליותרפיסט, ובמקרה המדובר, המרחב הפעם – טקסט.

גם את ההורה/מטפל המצומצמים מן השלב הראשון, ניתן להקביל למפגש המטופל עם הטקסט באמצעות מתווך מצומצם – הביבליותרפיסט:

"למרות הצגתם של המטפל והמטופל כשני קוראים של טקסט אחד, יש לזכור כי המטופל הוא קורא ישיר ואילו המטפל הוא קורא מתווך, המגשר בין הטקסט הספרותי לבין הקורא-המטופל." (צורן, 2000, עמ' 95).

"בלי לאכוף עליו את עולמן ובלי להטמיעו בתוכו לחלוטין." (צורן, 2000, עמ' 84).

צמצום הביבליותרפיה עשוי להתבטא בשאלה מי יבחר את הטקסטים הטיפולים :
"קיימת הסכמה נרחבת בין העוסקים בביבליותרפיה כי בשלב המקדים יש לאפשר לילד [...] לבחור מתוך מבחר גדול של ספרים, לתת לו לערוך את הבחירה הראשונה, לאפשר לו להתחיל לאתר את בעיותיו ולנסח אותן בסיוע פגישותיו עם היצירות ורק אחר-כך להציע ספרים מתאימים לבעיותיו הרלוונטיות." (כהן, 1999, עמ' 158).

מאידך הציטוט הבא מתחום הביבליותרפיה, יכול להיחשב כבר כתיאור של מרחב משותף, שבו המטפל מעורב ושוויוני יותר :
"המטפל והמטופל הם קודם כל שני קוראים של אותו טקסט, השותפים ליצירתו מחדש בתהליך הקריאה. זה מעמיד את הטקסט כ"מקום" מפגש בין המטפל והמטופל, [...] מקום המספק אפשרות לאינטראקציה אינטימית, ומעמיד אותה על בסיס "שוויוני", שמקורו במושג המשותף של הדיאלוג." (צורן, 2000, עמ' 95).

2.7 סצנת הקראה

אם יושבת על כורסה/ספה ועל ברכיה בת. אל מול השתיים פתוח ספר, ביחד הן צופות בו, אך התכנים בהם מתמלאים פערי הטקסט - שונים, ובכל אחת מהן מסתפר סיפור אינדיבידואלי.
ברגע בו אנו משווים טקסט למרחב פוטנציאלי, מושמת חשיבות רבה לתכני הטקסט, כדי שלא ייחוו על-ידי הילד/מטופל כתכני אובייקט חיצוני פולשני, אלא שיוכל להזדהות איתם ככל האפשר ככאלה המהדהדים את תכניו שלו.
לפיכך, אם ההורה בוחר את הטקסט, יש חשיבות רבה לעקרון ההתאמה :
"מבין היצירות הרבות, [...] נבחר אותן יצירות ונדרגן לפי סולם הגילים בהתאם למידת התאמתן להתפתחותו של הילד, אפשרויות קליטתו, פתיחותו אל עולמן הרוחני וכדומה. [...] רק כשירגיש, שהיצירה מדברת אליו, פועלת בעולמו, מקנה לו ממד התייחסות נוסף אל החיים, גורמת לו הנאה, רק אז ירצה לקרוא" (כהן, 1990, עמ' 31).
אולם, טוב יותר יהיה אם ניעזר בסלסילת ספרים. כבר אל מן הרגע שבו הילד מתחיל לזחול ניתן להשתמש בה. ובכך יהיה הילד יוזם המרחב הטקסטואלי.
כשבנותיי היו קטנות, הייתה סלסלה ובה הספרים שלהן מונחת על הרצפה בסלון וכשהתחילו להתנייע, היו זוחלות אליה, בוחרות באחד, מדפדפות בעצמן בתמונותיו ולעיתים אף מספרות לעצמן בתינוקית סיפור משלהן, או שזוחלות אליי איתו בכדי שאקריאו להן.

גם ביחסי הורה/ילד, ניתן להגיע אל מרחב משותף הדדי תוך-כדי קריאה בסיפור בצוותא :
"זוהי אינטראקציה [...] המביאה את השותפים בה ליצירת דיאלוג בעל אופי ייחודי, אינטראקציה שבתוכה יכולה להתקיים זיקה בו-זמנית של תלות הדדית באוטונומיה, של התבוננות וחוויה." (צורן, 2000, עמ' 82-83).

2.8 מעשיות-עם על קצה המזלג – מאפיינים וגלגולים היסטוריים

מעשיות-עם הינן סיפורים עממיים שנמסרו בעל פה בחברה מסוימת לפחות במשך שני דורות.
"במעשייה אין ציונים גיאוגרפיים והיסטוריים ומכאן גם אלמוניותן של הדמויות הפועלות (הגיבורים) בה. [...] אילו הייתה הדמות הפועלת [...] מופיעה בשם נודע ומפורסם, היה סיפור "המעשייה" הופך

ל"אגדה" 18 [...] הקריטריונים השמיעתיים המצויים כמעט בכל מעשייה הם: משחקי מילים, דו-שיח, שילוש, שאלות רטוריות, חזרות. [ואלה] לעיתים קרובות הולכים לאיבוד, אגב תרגום. " (נוי, 1994 עמ' ד'-ה').

דיויד ל. ראסל, (1996), ב"הקדמה קצרה לספרות ילדים", מוסיף שמעשיות הילדים ומעשיות העם מאופיינות, על-פי רוב, בדמויות שטוחות וסטריאוטיפיות.

שביט, (1996), מתארת בספרה "מעשה ילדות", את השתלשלות שיוכן של מעשיות העם לילדים, מאז המאה ה-17, כשעוד נהוג היה לספר מעשיות בעל-פה, בצוותא ובחוג המשפחה. להלן טעימות מתיאורה: "בבתי המעמד הגבוה והבינוני היו המשרתים והאומנות נקראים לספר סיפורים, או שבני הבית עצמם היו משעשעים זה את זה ואת אורחיהם [...]. גם ברחוב, בירידים ובאירועים חגיגיים היו מספרי [סיפורים] חובבים או מקצועיים מספרים [...]. לקהל השומעים." (שם, עמ' 72).

במחצית השנייה של המאה ה-17, חל ריבוי בכמות הטקסטים הספרותיים ונוצר צורך למיין אותם היררכית, אז חל פחות במעמד מעשיות-העם והמעמד הגבוה החל לראות אותן כשייכות למעמד הנמוך. בחלוקה ההיררכית, זוהתה תרבות המעמד הנמוך עם ילדים.

בסופה של המאה ה-17, התחילו מעשיות העם להיות מועלות על הכתב ובכך מסורת הסיפור בעל-פה החלה להתמסד, אך כיוון שמעמדן נחשב לנחות, נוצרה בעיה למבוגרים בני המעמד הגבוה לצרכן. לעזרתם באה אופנת ההתעניינות בשכבות הנמוכות, וכך יכלו המבוגרים בני המעמדות הגבוהים, להוסיף ולהתעניין במעשיות-העם באותה המידה, אך במסווה של התעניינות בתרבות הקבוצה ה"פרימיטיבית" יותר. את המעשיות היו קוראים אז בסלונים הספרותיים שבהם נכחו גם הילדים והמשרתים.

במאה ה-18, הודפסו מהדורות מעשיות שהופצו על-ידי רוכלים, ומספרי סיפורים מקצועיים היו מקריאים את הסיפורים אשר נכתבו על-גבי לוחות גדולים מעל לבמות, תוך שהם מצביעים במקל על מיקום קריאתם בטקסט, ומאפשרים לקהל הכפרי לעקוב אחר האותיות.

בתחילת המאה ה-19, במסגרת אופנת החיפוש אחר זהות לאומית, התחילו להיאסף המעשיות כיוון שנתפסו כיצירה של רוח העם האותנטית. תפיסה זו הובילה לקישור בין תפיסת המעשייה כתוצר של ילדות האומה הנולדת לבין התפיסה אותה כטקסט המתאים לילדים. החשיבה על המעשייה כטקסט ילדים צברה תאוצה עד שבמאה ה-20, ראו בה פסיכולוגים מסוימים, לדוגמה בטלהיים - "פריט חיוני והכרחי להתפתחות" הילד. לבסוף, עם המצאת העיתונות, זנחו המבוגרים בני כל המעמדות, את קריאת המעשיות והן נחשבו כמיועדות לילדים [בני המעמדות כולם] בלבד. (שביט, 1996).

2.8.1 האחים גרים

"האחים יקוב [יעקב] לודביג, (1785-1863) ווילהלם קרל גרים, (1786-1859), בלשנים פולקלוריסטים ומלקטי אגדות גרמנים." (אופק, 1985, עמ' 156).

האחים הוציאו שבע פעמים לאור את קובץ המעשיות שלהם - "מעשיות הילדים והבית" [לראשונה בשנת 1812 ובפעם האחרונה ב-1857], כשבתוך אותו הקובץ, כבר אל מן ההתחלה, נכללה המעשייה "הנזל וגרטל". לטענת האחים הם ליקטו ורשמו את המעשיות, מילה במילה, כפי ששמעו אותן, בעיקר מאינפורמנטיות עממיות = איכרות גרמניות.

שביט בספרה "מעשה ילדות" מפרטת על זוג האחים:

הם "אספו מעשיות מתוך עניין בלשני היסטורי בלשון הגרמנית ובמנהגי העם הגרמני. [...] גרסה הראשונה לקובץ מעשיות העם שלהם: "מעשיות הילדים והבית" [...] נכללו 156 מעשיות [...] [שלו] בהערות מדעיות. ההוצאה עוררה את אופנת חיפוש "הרוח הקדומה והמקורית של הלאום." טקסטים אלה היו מיועדים תחילה להיות עדות למנהגים ולשפה האותנטית פרי רוח העם." (שביט, 1996, עמ' 72-73).

18 אם לדוגמה שלמה המלך הוא הגיבור, מדובר באגדה, משום שאז מקבלים הקוראים אינפורמציה גם על הזמן והמקום האפשריים (נוי, 1994).

2.8.2 מקור המעשיות – איכרות גרמניות זקנות?

שביט מדווחת, שכיוון שהאחים הבלשנים חיפשו חומר שימחיש את השפה הגרמנית העממית בטהרתה, נהגו לחשוב שעברו השניים בין כפרי גרמניה ורשמו בדקדקנות את מעשיות-העם ששמעו מפי איכרות זקנות. מעשיות שסופרו במשך דורות על-פה, ושהאחים הקפידו על לשון הזקנות, בכדי שבעזרתן יאפיינו את "רוחו של העם".

על גברת פיהמן, אחת מהאינפורמנטיות, הם מספרים למשל בהקדמת אחת ממהדורות הקובץ: "היה זה אחד מאותם מקרים מוצלחים שפגשנו איכרה מהעיירה נידרצין ליד קסל. היא זו שסיפרה לנו את רב המעשיות וגם את הטובות יותר [...] גברת פיהמן הייתה עדיין נמרצת בהחלט ולא הרבה מעל גיל חמישים. תווי פניה היו מוצקים, נבונים ונעימים; ומבט עיניה בהיר וחד. [...] במהלך המלחמה נקלעה האשה הטובה למצוקות ואסון שאנשים דורשי שלומה ביקשו להקל עליה אך לא עלה בידם. אבי נכדיה הרבים מת בקדחת העצבים. היתומים הביאו מחלה ומצוקה רבה לבקתתה הדלה ממילא. היא חלתה ומתה ב-17 בנובמבר 1816.

[פיהמן] [...] שימרה את האגדות העתיקות היטב בזיכרונה ואכן אמרה בעצמה שמתת זו אינה ניתנת לכל אדם, ורוב בני האדם אינם יכולים לשמור על הסדר הנכון. היא סיפרה בהקפדה, בביטחון ובחיות בלתי רגילה, בהנאה רבה; תחילה בחופשיות רבה ובספונטאניות, אחר-כך, כשמישהו ביקש, היא חזרה על הסיפור לאט יתר כך שבעזרת קצת תרגול, היה אפשר לעקוב אחריה בכתיבה. בדרך זו אפשר היה לרשום הרבה מלה במלה ולא לטעות. אם מישהו מאמין שסיפורים בעל-פה בדרך כלל מסתלפים, שאין משמרים אותם בקפדנות, ושיפורים ארוכים הם, בכלל, בלתי אפשריים, היה עליו לשמוע באיזו דייקנות נצמדה לסיפור והקפידה בלהט על נכונותו. מעולם לא שינתה משהו מהותי כאשר שבה וסיפרה משהו, ותיקנה משגים מייד כאשר הבחינה בהם, אפילו באמצע המשפט." (לוי, 1994, עמ' 589-592).

2.8.3 מעורבות האחים בטקסט - עותק כתב היד

קיים עותק של מעשיות שהקדים בשנתיים את הפרסום הראשון, עותק שמעולם לא הוצא לאור - כתוב ביד, ובו חמישים מעשיות, אותו שלחו האחים עוד בשנת 1810, לרוזן הצרפתי קלמנס ברנטאנו, בכדי שיחווה את דעתו. המעשייה "הנזל וגרטל" נקראה שם בשם אחר: "האח הקטן והאחות הקטנה" והיא מקוצרת מן הנוסח המוכר לנו כיום.

"ברנטאנו החליט משום מה שלא לעשות במעשיות שימוש, והשאיר אותן במנזר באלזס. אלה נמצאו מחדש בשנת 1920, ורק לאחר מלחמת העולם השנייה החלו לחקור אותן." (שביט, 1996, עמ' 72-73).

2.8.4 הונאת האחים

לאחר השוואת נוסח כתב היד מן המנזר האלזסי עם הנוסחים המאוחרים, התערערה האמונה שאותה טיפחו האחים, לגבי ציטוטיהם המדויקים את האינפורמנטיות – שביט חושפת: "האגדה הזאת על מקור המעשיות הפכה לרב המכר המצליח ביותר של האחים גרים, ששבו וסיפרו אותו, גם בטקסטים מלומדים כהלכה, שוב ושוב. אולם מאז שהחוקר הגרמני היינץ רלקה גילה את כתב היד המקורי [...], החלו להיווצר הבקיעים הראשונים בחומה המשוריינת של האגדה [...]. התברר כי האחים שיכתבו, ערכו וערבבו בין גרסאות שונות [...] הם האריכו אותן או קיצרו מאוד, לפי טעמים, ובעיקר שינו והוסיפו מפרי עטם." (שביט, 1995, עמ' 71).

כלומר, שביט אומרת כי האחים עשו בסיפורים כבשלהם: "התברר גם שהאחים לא העלו על הכתב את המעשיות כפי שסופרו להם, אלא רשמו אותן בעיקר על-פי הזיכרון, אחרי ששמעו אותן בפעם הראשונה או אחרי פעמים נוספות. לא היו אלה, אם כן, מעשיות עם

שהשתמרו "בטהרתן" בקרב האיכרים הפשוטים וביטאו את "רוח העם הגרמני", אלא מעשיות שכבר עברו שורה של מסננות, [...] עד המהדורה השביעית האחרונה והמוסמכת שראתה אור ב-1857, וכללה 200 מעשיות. [...] הם שינו [...] את הטקסטים ועיבדו אותם כך, שיתאימו יותר ויותר לטעם הבורגני פרוטסטנטי.

בין השאר, השמיטו רכיבים ארוטיים ומיניים, הוסיפו מרכיבים נוצריים 19 והדגישו את תפקידי המינים על פי נורמות החברה הפטריארכאלית - כשהבעל הוא אדון הבית והמפרנס, והאשה היא עקרת בית ואם. הם ניקו ושיפצו את הטקסטים ביסודיות - מלים זרות ממקור צרפתי שונו, כל אפיזודה שהדיפה ריח של קתוליות סולקה, והטקסטים הותאמו לטעם הבורגנות החסודה של תחילת המאה ה-19. (שביט, 1995). ספרו של לוי, מביא עדות אבסורדית של האחים עצמם לכך שאכן שינו את הטקסטים, [מבלי שנראה שהסתירה צרמה להם]. כאן אפשר לומר שהם שיחקו לידי המאשימים אותם בהונאה: "במהדורה שנייה זו רצינו לכלול בספרנו את כל מה שאספנו. לפיכך עובד הכרך הראשון כמעט כולו מחדש, הושלם החסר, מעשיות סופרו בצורה פשוטה וטהורה יותר ולא ימצאו קטעים רבים שאינם מופיעים בצורה משופרת. [...] ניסינו למסור את התוכן כפי ש[אנחנו] קלטנו אותו; אין צורך להדגיש שהניסוח ומילוי הפרטים היו בעיקר פרי עבודתנו אנו." (לוי, 1994, עמ' 589-592).

2.8.5 מקור המעשייה הנזל וגרטל – [תוספת מ-2015]

כיום, טוען (Ashliman 1996 – 2015), שנראה כי לא היה מקור יחידי למעשייה הנזל וגרטל. על כן, מלבד מקור האינפורמנטית שרשם ויליאם גרים בהסה, כפי שמידע אותנו (Ronald Murphy 2000), מתקבל על הדעת, שהאחים שזרו את פאזל המעשייה [במחוננות פסיכולוגית יש לומר] גם בעזרת חלקי תבניות שהלכו ממעשיות שהסתובבו אז באירופה, שסביר שעם חלק מהן לפחות, יצא להם לעשות היכרות כספרנים או כלקטי מעשיות. לדוגמא: "Ninnillo and Nennella" האיטלקית, "Little Thumb" הצרפתית, Molly "whuppie" האנגלית, "Jan and Hanna" הפולנית, "Old Grule" המורבית, "The Little Boy and the Wicked Stepmother" הרומנית, "The Witch" הרוסית ועוד...

מתוך מקבץ זה, המעשייה הזוכה לביקוש הרב ביותר בטיפול, היא Little Thumb, או בעברית – "אגודלוני", וזאת כי מוצפן בה מהלך נפשי מקביל למהלך הנפשי המגולם בהנזל וגרטל, אבל זהו מהלך של הזכר האנושי.

2.9 מאגר תיעודי האמהות

קליין ניסחה את התיאוריה שלה בעיקר על-פי מטופלים בעלי מופרעויות נפשיות, כיוון שכך, חשבתי שנכון יהיה גם לבחון את "הנרטיב הגרטליאני" אל מול עדויות הנוגעות לתוצרי בנות בריאות, אשר רשמו האמהות שלהן ממעגל מכרותי. אל עדויות אלה תתייחס העבודה כאל בדיקה מתבלנת.

2.10 מספר מילים עלי

נדמה, שפן אחד השייך לחיי קשור אל נושא העבודה: הנני סטודנטית קצוצת כפות. כבר למעלה משנתיים שאני סובלת מדלקת פנימית חריפה, אשר אינה מאפשרת לי להקליד על מחשב. בעייתי היא ללא ספק אורגנית – עובדה שהוכחה באין ספור בדיקות אשר פורשו על-ידי רופאים, אבל במסגרת העבודה - ברצוני לבחון באם קיים גם פן נוסף אפשרי – הפן הדינאמי של מצבי האורגני.

19 היונגיאנית קלאריסה פינקולה אסטס, מטילה את אשמת ריבוי הרכיבים הנוצריים דווקא על אחרים: אסטס טוענת שהאינפורמנטיות של האחים הם האחראיים על מירוק הסיפורים: "קיים חשד ניכר, שמקורות המידע [...] בני התקופה "טיהרו" לעיתים את סיפוריהם למען סבר את אוזני האחים האדוקים בדתם." (אסטס, 1997, עמ' 29).

בהתאם לליבת העבודה, ובהיותי נקבה, סביר שאתה, האם ייתכן קשר כלשהו, בין פגיעתי הפיזיולוגית לבין התסביך האדיפאלי של הבת אשר מוצע כאן – "התסביך הגרטליאני". לי נדמה שאכן קיים קשר – ושהוא הדוק.

2.11 אוכלוסיית המחקר

לבחירת התרגום שאיתו אעבוד, התלבטתי בין צמד תרגומים שהתפרסמו בעברית, המעידים על עצמם כי תורגמו ישירות מן המקור הגרמני²⁰: תרגומו של שמעון לוי, המופיע בספר "האחים גרים מעשיות" (1994), ותרגומו של שאול באומן, המופיע ב"שערות הזהב של השד" (2005). בין שני התרגומים הבדלים קטנים שהיטו את הכף לטובתו של לוי. הנה דוגמה: לוי כותב שהמכשפה כלאה את הנזל בלול בעוד שבאומן מתרגם את מקום הכליאה לאורווה. לול הוא מקום משכן תרנגולות ואילו אורווה היא בית סוסים. משימת הילדה בסיפור היא פרידה מאמה, והמעשייה מנגידה לשם כך בין עופות השדה והיער שהן עופות בר לבין שוכני לול – שהם עופות מבויתים. הסמל הלולי עשוי לסמן לפיכך למאזינה הצעירה, שמסוכן להישאר לצד אמא כמו עוף מבוית, משום שסוף מבויתים לשחיטה. יוצא מכך, שבשביל להציל עצמה עליה לבחור בדרכם העצמאית של עופות הבר. בגלל דוגמה זאת ועוד הורגש תרגומו של לוי כמדויק יותר. לכן נבחר.

2.12 סיכום הרקע

מטרת סקירת החומרים שהובאו להלן, הייתה להוביל את הקורא בדרך בה הלכתי, אל עבר השערת, המצדדת בהפגשת ילדה עם חומרים מפחידים, [אלה שמהדהדים את חומרי נפשה], בכדי שמפגש זה יציע עבורה מעין סולם המסוגל לקשר בין עולמה הפנימי והחיצוני – שני עולמות הפוכים, שכלל שתרבה לעבור בשעריהם, כך יתבהר לה השוני באיכויות שלהם ותלמד לחיות עם המתח הנוצר מסתירתם; ובאופן זה תפחת אימתה ותדע שסיוטיה – "הם בכאילו". עבודה זו תעסוק במעשיית "הנזל וגרטל"; כשהמטרה היא להבין לעומק, וכמה שיותר, את מרכיביו של סבך החרדות ואופני חשיבת הנרטיב אשר עולים מתוך הטקסט, לכשאתי נעזרת בספקטרום הפרשני שמכלול עבודת קליין מספקת. לפני זמן רב לימדתי במסגרת חוג של אגדות 21, ילדים בגילאי 5 – 7. שם עסקנו, בין השאר, גם ב"הנזל וגרטל" בתור האגדה שפתחה את החוג. אל מן הרגע הראשון התברר שמשוה מאוד מיוחד מתרחש שם – הילדים היו "דלוקים". התחושה הייתה שדבר-מה בטקסט קולע אל חומרי הנפש שלהם ועונה במדויק על צורכיהם הפנימיים. הילדים הגיבו באופן שנראה שהם כל-כך בעניין עד שהארכנו את עיסוקינו בטקסט על-פני יותר ממחצית השנה. לאחר מכן עסקתי בה גם במקומות נוספים. כעבור שנים, באוניברסיטה, כשעלתה בשיעור מסוים השאלה, האם כדאי להקריא לילדים טקסטים מפחידים, נזכרתי בעיני הילדים הנוצצות ההן ועניתי נחרצות שבוודאי שכדאי. לטעמי הנזל וגרטל זוהי המעשייה המפחידה ביותר הקיימת – בכל-אופן, בגרסה אותה סיפרתי אני בחוג; ולמרות-זאת, ואולי דווקא משום-כך, הילדים לגמרה בכל-פה, כספוג שאיננו רווה, ונראה היה שהם נזקקים לה ונתרמים על-ידה²². כעת, משום שאני מאמינה בכוחה המיטיב של מעשייה זו, וזאת למרות, או בגלל, שיאי המפחידנות שהיא שוברת, חיפשתי תיאוריה שתגבה את תחושותיי ותסביר את אותו אפקט שאליו הייתי עדה. – מצאתי את הגיבוי הזה אצל מלאני קליין.

²⁰ בשניהם לא צוין מאיזו רוסיה מתוך תשע הוורסיות למעשה של מעשיות האחים תורגמו. 21 אז לא ידעתי שהמינוח הוא מעשייה.

²² לטעמי, בהמשך, בפרק הממצאים, כדאי יהיה לקרוא, להוסיף אל שיכלול נכונות הנרטיב הגרטליאני שיעשה, גם את משך ועוצמת דריכת כוכבה של מעשייה זו לאורך הזמנים, וזאת מול התאיידותם של נרטיבים משיקים לה.

3.1 עוד בטרם נתחיל

נראה כמיותר ובכל זאת אומר, שבהתאם לקביעות תיאורטיקנים הנמנים על "ביקורת תגובת הקורא", שאותם מצטטת צורן (2000), הפרשנויות שאפרש הן סובייקטיביות, ובעזרתן אממש, אמשמע ואצור מחדש את עולם הטקסט הזה, בפעולת קריאה אינדוודואלית; וכיוון שתיאורטית - כמספר קוראי המעשייה, כך מספר הנרטיבים העשויים להתממש ממנה – לא יהיה תוקף מועדף אף לא לאחד מהם על פני אחרים.

3.1.1 של מי הסיפור הזה?

עבודה זו יוצאת מנקודת ההנחה כי סיפור המעשייה "הנזל וגרטל", מספר למעשה את סיפורה של גרטל. הסיבה העיקרית שהובילה אל הנחה זו, התבססה על הנחייתו של פיטר ברוקס, סטרוקטוראליסט (1938-), אשר דיבר על סיומו של טקסט כמי שממשמע את כולו. בסיומה של מעשייה זו מתאחדים הילדים עם האיווי שייחלו לו – האב, בעוד שאמם מתה. מכך הסקתי שהמדובר הוא בתכני התסביך האדיפלי²³ וספציפית - בסיפורה האדיפאלי של הבת, או כפי שכיניתי אותו: התסביך הגרטליאני²⁴. בבחינתי את המעשייה, לאחר שהצטיידתי בקונספט שגרטל היא הגיבורה²⁵, קראתי את הטקסט בקריאה מחודשת, ובעזרת סימניו השונים הרכבתי נרטיב אשר סברתי שניתן לחלץ מתוכו. על-פי התרשמותי, נרטיב זה מספק את הקומפלקס הנסיבתי להמרת הילדה את אמה באביה בתור אובייקט אהבה. אותה המרה בלתי מובהרת - שפרויד שבר עליה את הראש.

3.1.2 דגם הנרטיב הגרטליאני

הנרטיב הגרטליאני שחלצתי מן המעשייה מספר בתמציתיות ש: פעם הרוותה שפעה אימהית את ברית אחדותן הנצחית, אבל כיום הילדה תופסת שהיא מגורשת על-ידי אמה, בשביל שיתפנה מקום לאב, וזאת בגלל שהילדה מסורסת, בעוד שבידי אביה – גבריות, אותה הוא מעניק כתמורה לאם על ההאכלה שלה אותו. [זהו האב שסירס אותה בכדי שהאם תבחר בו]. משום כך בגנבה, על הילדה להתחמש בכל כמות הגבריות שהיא מצליחה לשים עליה יד, בכדי לחזור ולהתקבל בתור בן-זוג אצל האם, אבל זו מעדיפה את הגברי יותר, ומגרשת אותה שוב. אז מה נותר לקטנטנה [שנשארה בלי מטפל], אם לא לפצל את אביה - לאב רך ולחית פרא, בכדי לחבור בזוגיות הפעם כנקבה לאב-הרך? אך אז מגיע יום-דין בצורת נקמת אם קמאית, שמרעיבה את המחוצפת עד שכמעט וכבר מתה. ברגע האחרון תפצל הילדה גם את אמה - לטובה ולרעה, תמזג את פיצוליהם הרעים של ההורים: חית הפרא והאם הרעה, לדמות אחת מבהילה, תהרוג דמות רעה זו, ותשתמש במשאביה של האם הטובה [שמתגלים באם הרעה לאחר שכנראה בזזה אותם] לצורך תשלום לאב הרך, על שיטפל בה בנישואיהם. האם הטובה תרשה הכול לילדתה האהובה, ותסייע באיחוד הבת עם צדו הרך של אביה.

עתה אנסה לבחון את הנרטיב הזה על-ידי מציאת מקבילות לו בתיאוריה של קליין ובתיאורי המקרה שפרסמה.

²³ התסביך האדיפאלי כפי שנוסח על-ידי פרויד, כולל 3 יסודות: "זוג הורי [...] ; משאלת מוות כלפי ההורה מאותו המין ; [נ]מיתוס או חלום מגשימי משאלה, שבו לוקחים את מקומו של הורה אחד ומתחתנים עם האחר. (ברייטון, 2001, עמ' 68).
²⁴ על גרטל - הפושטית הקטנה, להתמודד מול נסיכה יווניה קלאסית – זה לא כוחות! (תסביך אלקטרה, הוצע על-ידי יונג, בתור שם לתסביך האדיפאלי של הבת).
²⁵ גיבורה מתפתחת, המתחילה את המעשייה כתינוקת בכיניית ופסיבית ומסיימת כרוצחת אסרטיבית, בעוד שהנזל נשאר דמות שטוחה.

ושוב אזכיר, מדוע דווקא קליין? משום שהיא מתרכזת בנקודת המבט הילדית – וגם "הנרטיב הגרטליאני" מנוסח מנקודת מבטה של גרטל, ובנוסף היא מדברת על שפנטזיית התינוק, דרכה הוא מפרש את המציאות, מעצבת את נפשו יותר מן המציאות עצמה; וגם פרשנויות גרטל את חוויותיה, הן הן מרכז הדברים אף במעשייה שלפנינו.

3.2- פנטזיה

"סמוך ליער גדול..."

למרות שמעשיות הנין פנטזיות ניתן להבחין בסיפור בשני "מוקדים גיאוגרפיים" אשר אחד משניהם משויך לפנטזיה עוד יותר מן הראשון. את הראשון מהשניים אכנה "מציאות סיפורית" ["סמוך"] ואילו את השני - "פנטזיה סיפורית" ["יער גדול"]. לכל אורך המעשייה תנוע העלילה בין שני מוקדים אלה.²⁶

3.3- קליטת אובייקטים שלמים

"חוטב עצים [...] אשתו"

לאחר שבעמדה הראשונית – הפרנואידית-סכיזואידית, התמודדה התינוקת עם דחף המוות [המולד] ועם החרדה שהוא עורר בה: "תחושה של כוח הרסני מכוון-עצמי וגולמי של תוקפנות" (מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 154). כשההגנה העיקרית מפני החרדה בעמדה ההיא הייתה הגנת הפיצול, שבה הפרידה את הטוב מן הרע; ולאחר שהשליכה את הרוע מן הפנים אל החוץ – אל האובייקט החיצוני הראשון [השד] והפכה אותו בכך ל"שד רע", וזאת כדי להרחיק את הרוע מן הטוב שאותו ניסתה להפנים; ולאחר ש, [מכיוון שהשליכה את הרוע], לבש החוץ גוון רודפני שעורר בה את חרדת הרדיפה [המאפיינת את העמדה הפרנואידית] – שהיא התחדה מפני איון האני על-ידי החוץ [השד הרע]; ולאחר ש, בכדי שהחוץ לא יהיה רע בלבד, השליכה גם אימפולסים אוהבים ובכך יצרה בו-זמנית גם שד טוב חיצוני (מיטשל ובלאק, 2006); ולאחר שפיצלה פיצולים מקבילים באני; סוף סוף הגיעה התינוקת אל העמדה השנייה. ואכן, על-פי ראשית המעשייה ניתן לאבחן את הטקסט, כמי שנמצא כבר בעמדה הדיכאונית, שהרי נראה שעבר תהליכי אינטגרציה והוא קולט את האובייקטים החיצוניים לו כשלמים. [אולם נזכור שברגעי החרדה של עמדה שנייה זו, תיסוג שוב התינוקת אל העמדה הראשונית].

3.3.1 גורמים לראיית ההורים כשלמים:

א. הפנמת מציאות מרגיעה יותר

על-ידי תהליכי הפנמה והשלכה חוזרים ונשנים, מתאפשר לתינוקת לפרוץ את הבועה "האוטיסטית" 27 המפוצלת אשר בה שהתה לצורכי הגנה בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית, ולהתחיל במלאכת הכרת העולם באופן מציאותי יותר – זאת-אומרת, משתפרת יכולת הכלת האובייקטים שלה באופן ממוזג ושלם מעט יותר: "תמונת הוריו [של התינוק] שהייתה בתחילה מעוותת, והציגה אותם כדמויות אידיאליות ומבעיתות, הולכת ומתקרבת למציאות. [...] כשהתינוק מפנים מציאות חיצונית מרגיעה ובטוחה יותר, משתפר גם עולמו הפנימי; והפנמה זו, באמצעות השלכה, מועילה לתמונת המציאות החיצונית שלו. לכן, בהדרגה, בשעה שהתינוק חוזר ומפנים מחדש עולם חיצוני ריאליסטי ומרגיע

²⁶ קיים דמיון בין האבחנה שעושה המעשייה בין הסמוך לבין היער, לבין האבחנה שטבעו הקלניאנים, בין ה- Fantasy – עבור מימד החלום בהקיץ, לבין ה- Phantasy – עבור מימד הלא מודע.
27 "נגזר על התינוק קיום אוטיסטי או פסיכוטי." (אוגדן, 2003, עמ' 50).

II. תהליכי גיבוש האני

גיבוש מסוים של אני הילדה, גם הוא מאפשר את קליטת ההורים כשלמים :
" מידה מסוימת של גיבוש האני היא תנאי מוקדם ליכולת של האני להפנים את האם והאב כאנשים שלמים [...]. היבטיו השונים של האובייקט, אהוב ושנוא, טוב ורע, מתקרבים יותר זה לזה, ואובייקטים אלה הם כעת אנשים שלמים." (קליין, 1952, עמ' 216).

3.4 סירוס

הבא בשערי פרק זה
מוזמן להתקטן ולהתעדן
לדמום ולהתמלא יראה,
כי בנבכי הנפש הקטנטונת
אנו מפלסים נתיב.

3.4.1 גילוי הסירוס

"חוטב עצים"

הילדה מגלה שלמין השני יש פין ולה אין. מכך נראה שהיא מסיקה שפעם היה לה, אך הוא נלקח ממנה :
"כשהילדה מגלה שאין לה פין, מופיע תסביך הסירוס." (קליין, 1945, עמ' 170).
שלוש שאלות עשויות להתעורר אצלה בעקבות גילוי חסרונן של הפין, והן :

- מי סירס?
- באיזה אופן סורסתי?
- מה גרם לסירוסי?

I. מי הוא המסרס?

המעשייה מראה [כפי שטען פרויד], כי המסרס הוא האב²⁸. זאת על-ידי גרזנו של חוטב העצים ועל-פי הסימבול המשווה לו - חיות פרא, אשר להן ניבים חדים^{vi}. לפיכך, משום שהאובייקטים החדים כולם משויכים לאב - ניתן להסיק כי הילדה מפנטזת שסורסה על ידו.
גם בחומרי קליין ניתן למצוא את הקישור, אשר נמצא במעשייה, בין חיית הפרא הזאבית/כלבית לבין האב המסוכן :
"מקורה של הפוביה של ריטה מכלבים היה בפחד מפני הפין המסוכן של אביה." (קליין, 1945, עמ' 154).

• איך אימא נתנה לזה לקרות?

רעיון הסירוס מתעורר לחיים בעולם הנפש פנימה ואין למודעות הילדה מגע עימו :
"האם יש צורך לשוב ולהדגיש כי תסביך הסירוס [...] הרי הוא לא-מודע." (גרין, 2006, עמ' 58).

28 קליין אימצה ברובה את תיאוריית התסביך האדיפאלי כפי שפרויד עיצב אותה. (קליין, 1945). לדוגמה :
"בשלב מאוחר יותר נתפסת עובדת הסירוס כעונש , [...] הביצוע מיוחס לאב" (פרויד, 1931, עמ' 206).

במעשייה, אתר הסירוס נמצא בטריטוריית היער²⁹ - סימבול הנפש הפנימית, ובו סצנת הסירוס כמו מוקרנת שוב ושוב במעין לופ מסויט. את זאת ניתן לראות על-פי שהילדה מפחדת להימצא בטריטוריה זו, שהיא בבעלות בעל הגרון וחיות הפרא.

מן האינפורמציה שניתן לאסוף מן הטקסט, נראה כי סצנת הסירוס המצטיירת בנפש התרחשה במקום מבודד בטריטוריית היער, שבו איש לא שמע צעקותיה; כשאביה – בצורת חית פרא אדומת עיניים, עקב אחר ריחה; היא ניסתה להימלט, אך הוא תפס אותה, מלתעותיו החדות ננעלו על אברה, נערוהו, קרעוהו מעליה ואז טרפה חית הפרא את הנתח עד תומו.

כעת סביר שתישאל השאלה, מה עשתה אז האם?

נראה שאמה, לא רק שלא הגנה עליה ביער בזמן תקיפתו, אלא שגם נפלה לזרועות האב שפגע בה, וחברה אליו בברית זוגית, ועד-כדי שהיא מעדיפה לגעת בו – "לא הרפתה ממנו", במקום לחבוק את ילדתה.

II. מה גרם לאבי לסרסני?

• איימתי על גבריותו

גרטל עשויה לפרש את הסירוס אשר ביצע בה האב כניסיון שלו לפסול אותה כפרטנרית זוגית לאם, בכך שתמאס עצמה כיצור בעל מום, או כעונש על שסיכנה את שוויו של כפרטנר.

גם קליין מביאה דוגמה מן המטופלת ריטה, אשר במשחקה הדגימה כי אביה איים עליה כיוון שניסתה לתפוס את מקומו אצל אמה:

"כששיחקה, ריטה העמידה פנים שהיא נוסעת [...] לביתה של אישה "טובה" [...] אולם נסיעה זו הייתה רצופת מכשולים. ריטה נפטרה מהנהג ותפסה את מקומו. אולם הוא חזר שוב ושוב ואיים עליה, והדבר גרם לה חרדה רבה." (קליין, 1945, עמ' 155).

• גבריותו של אבי רעועה

"סמוך ליער גדול גר חוטב עצים עני"

כאשר חוטב עצים מתגורר בסמוך ליער גדול, אנו למדים מכך שחומרי הגלם שלהם הוא זקוק מצויים לו בשפע. אם למרות כל אלה הוא עני, סביר שגבר זה ייתפש על-ידי עצמו וסביבתו כלא-יוצלח, משום שלמרות שפעת העצים, הוא אינו מצליח לספק את צרכי המשפחה. מי שחווה עצמו כלא יוצלח, יהיה מתוסכל ומועד להתפרצויות, כך שחיים לצדו יחייבו את הילדה לזהירות מרבית.

III. חיים בצל הסכנה

אם כבר פגע האב בילדה פעם, הוא מסוגל בוודאי להמשיך ולפגוע. המתעמק במעשייה, יוכל לחוש את חרדת הטקסט הגרטליאני ולהעלות בדמיונו שהמעשייה הינה כנפש המזכירה נפגעת פוסט-טראומתית, המתמודדת עם קריאת מד הלחץ של אביה על בסיס יומיומי; ובכל פעם שישנו זיהוי שמד הלחץ עולה – היא מטשטשת נוכחותה ונעשית לאוויר.

1.

29 במילון הסמלים של קופר נאמר, כי כניסה ליער מסמלת כניסה למחוזות הלא נודע והסכנות הלא ידועות, מחוז המוות (קופר, 2008).

פרויד חשב שמשום שהבת חווה את סירוסה כפעולה שנעשתה והושלמה כבר, היא אינה צריכה לפחד עוד, [בניגוד לבן, אשר יש לו עדיין מה להפסיד] ועל כן, אין לבת איום התלוי מעל פינה; אולם אופן פרשנותי מראה את מה שפרויד אולי לא לקח בחשבון.

המעשייה מאפשרת להתחבר ולהזדהות עם אימת גרטל הנאלצת לחיות לא רק עם הדמות שסירסה אותה, אלא גם עם הזו המסוגלת להמשיך ולפגוע, באם תעז לסכן את גבריותה ולהתחרות בה.

[למשל כשהאב יראה את מחוותיה הזכריות ויאיים עליה: "היזהר ואל תשכח את הרגליים שלך", יהיה ניתן להסיק שהוא מתכוון בזאת שימשיך ויסרס בה איברים נוקשים וארוכים נוספים שיש ברשותה – כגון רגליים – באם תאיים על בלעדיותו הגברית].

ארנה, מטופלת של קליין בת שש, מזכירה איבר ארוך ונוקשה נוסף – אף [חוטם] – אשר גם הוא יכול להתווסף אל רשימת האיברים הנתפשים כזכריים עקב היותם ארוכים ונוקשים:

"משאלתה של ארנה לנגוס באפי ולחתוך בו "פיסות", הייתה התקפה המכוונת כלפי הפין של אביה שאותו הבאתי לתוכי בדמיונה [...] (גם באנליזות אחרות מצאתי כי התקפות על האף שלי, רגליי, [...] כוונו כנגד איברים אלה שלי כייצוג סמלי של הפין של האב, שנתפס כמחובר אליי, או כמובלע על-ידי. " (סגל, 1998, עמ' 63).

גם ידי הבת הן איברים נוקשים וארוכים שהאב יכול לסרסן אם ירצה בכך. במעשייה אחרת, "הנערה ללא הידיים" למשל, אמרה הנערה לאביה: "אבא יקר, עשה בי כרצונך, אני ילדה שלך. ואחרי כן הושיטה את שתי ידיה והניחה לו לקצוץ אותן." (גריס, 1994, עמ' 103).

כעת אשאל האם קיים קשר אפשרי בין דלקת הידיים אשר יש לי לבין סירוסה המפונטז של גרטל: האם אני מנועה, למשל, מלהצליח בלימודים ועל-כן קיצצתי מטפורית את ידיי? האם זוג ידיים בריא ומתפקד בתארים מתקדמים, עלול לאיים על אחד מהוריי למשל? או כדברי קליין:

"הניצחון על ההורים בפנטסיות כגון אלה עשוי לעתים קרובות לפגוע בצורה קשה ביוזמות מכל הסוגים, וזאת בשל האשמה שהוא מעורר. ישנם אנשים שאינם מסוגלים להצליח, משום שההצלחה בעיניהם תמיד טומנת בחובה השפלה או אפילו גרימת נזק לאדם אחר, ובראש ובראשונה ניצחון על ההורים, [...] המאמצים שבאמצעותם הם מנסים להגיע להישגים עשויים להיות בונים ביותר, אך הניצחון המשתמע מהם, הנזק והפגיעה הנגרמים לאובייקט כתוצאה מכך, עשויים להכריע בנפשם את המטרות האלה, וכך למנוע את מימושן." (קליין, 1940, עמ' 102).

אותו הרעיון יכול להיות מומחש בכך, שכשרוצים לחקות את הנשיות האידיאלית, יש חקיינים שיאמצו אז את מנח הידיים שבור המפרקים. בתמונה, ניתן לראות זאת כשהשחקן ג'ק למון [2] מחקה בסרט "חמים וטעים" את נשיותה המהממת של מרלין מונרו [3].

3.

2.

לפיכך, האם ניתן להסיק, שנשים הנוקטות במנח זה, מסמנות לבעל הגרזן האלים שבנפשן, [שמשוחזר באופן חיצוני כלשהו], כי אין חשש שיאיימו עליו?

להבנת, טראומת הסירוס רוחשת בתוככי הנפש הנשית לאורך חייה במינונים שונים, וממשיכה להשפיע ולהפעילה מבלי שאישה תהיה מסוגלת להבין מהו מקור חרדותיה ומה מפעיל את התנהגותה. אותה הטראומה הצרורה בתוך הנפש הנשית, מופרדת במעין מעטפת - עולם בתוך עולם בעל חיים משל עצמו, אשר אינו מושפע מן העולם החיצון כל עוד הוא אינו נוגע לו. אולם, אם תרחישי מציאות מזכירים במשהו את התסריט הטראומטי, מבקעת החרדה את המעטפת ומציפה שטחים נוספים. רק באמצעות "רסיסים" המועפים אז אל פני-השטח, ניתן לנסות ולשחזר את המוסרט באולם התת-קרקעי. כעת אדון בשלוש דוגמאות לאותם רסיסים – [רמזים], שבאמצעותם תשוחזר הטראומה. גאיה, ילדה בסביבות גיל שלוש, היא אחת מקבוצת ילדות [השמות בדויים כולם], אשר התפתחותן תועדה על-ידי אימהותיהן [במקרה הנ"ל, במחברת יומנית אותה הכינה נורית לבתה בכדי שתוכל לקרוא בה כשתגדל]:

22/1/06

"גאיה גדולה שלי עוד חודשיים בת שלוש. אתמול בשבת בשעה 17:20 הודעת שיש לך פיפי. עניתי ש"יפי – יש לך טיטול" ואת עניתי "לא. רוצה בית שימוש". מכיוון שעד כה כל הניסיונות לשדל אותך לשבת על בית השימוש /ישבנון /ישבנון חדש בשבילך/ישן של [אחייך]/סיר או מה לא, נתקלו בבעיה והתנגדות עזה. לכן אמרתי לך שבסדר, שתוריד נעליים ומכנסיים והכל – ולהפתעתי, בנחישות רבה פשטת הכל ושאלת "גם טיטול להוריד?" ואח"כ ניגשת לבית השימוש בנחישות והחלטיות של גאיוצ'קה! ישבת על הישבנון בשיא הטבעיות – כאילו זה הדבר הכי שגור עלייך ועשית פיפי. החזקתי את עצמי לא להשתולל מרב התלהבות זה היה כל כך פשוט וטבעי – פשוט כי החלטת ורצית. כמו שאת אומרת, "בא לי" וכשבא לך משהו – אז זה קורה! היית גאה מאוד בתחתונים החזקות שלך וברח לך רק פעם אחת אתמול וקצת בלילה – אבל זה לא נורא. אני גאה בך כל כך ומוקסמת ממך לגמרי. אימא שלך שאוהבת אותך."

מקטע זה ומן הקטע הבא, ניתן לנסות ולאבחן שלושה שלבים העשויים להתרחש לאורך התמודדות הנפש שעוברות ילדות ביחס לסירוסן.

בשלב הראשון ניתן לראות הימנעות, אשר סביר להניח כי מתרחשת מיד לאחר ההגעה אל רעיון הסירוס: "[...] עד כה כל הניסיונות לשדל אותך לשבת על בית השימוש [...] נתקלו בבעיה והתנגדות עזה".

ניתן לפרש את דבקוה של גאיה בטיטולים ואת התנגדותה אל סיטואציית השימוש בשירותים - כפי שנהגה עד כה - כהימנעות מלבוא במגע עם הטראומה. ההתערטלות הכרוכה בשימוש בשירותים תכריח אותה להתעמת עם מראה האיבר ה"פצוע".

בשלב השני גאיה מתמודדת, [וסביר שהיא מסוגלת להגיע אל שלב זה, לאחר תקופה של עיבוד תוך-נפשי]. כאן גאיה התעמתה עם החרדה ויכלה לה:

"בנחישות רבה פשטת הכל ושאלת "גם טיטול להוריד?" ואח"כ ניגשת לבית השימוש בנחישות והחלטיות".

תשעה חודשים לאחר מכן, כנראה שלאחר ביסוסה בעמדה הנשית, אשר כוללת הכרה בסירוס, גאיה מסוגלת אפילו להמיר את הבעיה, בזמר:

6/10/06

"את יושבת לך בבית שימוש ומזמרת לעצמך שיר קטן: 'יש לי פיפי והוא קטן ואדום ו...'"

גם ההכרה בקוטנו של הפיפי וההכרה בצבעו [כצבע הדם] יכולים להתפרש כיכולת השלמה עם העמדה הנשית והסירוס.

"דומה כי מלאני קליין מצדדת [...] בתפיסה של הדגדגן כשיירי הפין המסורס." (גרין, 2006, עמ' 92). אפשר שמופע האימים אינו מאבד מתוקפו בנפש פנימה, וממשיך ללוות גם כשהילדה הופכת נערה, וייתכן שהפירוק שחוה נפש נקבית מתבגרת, נובע גם מן החרדה אשר נגרמת מקבלת הווסת, כי הדימוס משחזר את טראומת הסירוס:

קליין "גרסה כי בשל הווסת הבגרות המינית של הבת מפעילה מחדש חרדות ארכאיות רבות יותר מאשר אצל הבן." (גרין, 2006, עמ' 92).

יתכן שגם אצל אישה בוגרת, משוררת במקרה הזה, ניתן למצוא עדויות, לרסיסי אותו סירוס ארכאי: "קבִּיתִי 30 מִתַּחַת לְבֵיתִי גֶרֶן" (דליה הרץ).

מכאן ניתן להגיע אל ההכרה הקשה, שייתכן ונשים באשר הן, נשלטות בכל טווח הגילאים על-ידי רעיון רפאים אשר מפעיל את עולמן הרגשי/נפשי, את דפוסי התנהגותן ואת תפיסתן את עצמן. ניתן לסכם זאת בכך, שנראה שבנפשו, נשים – עד יום מותן, למעשה חוות עצמן כנשים מופכות וזאת מבלי שהורמה עליהן ולו גם יד אחת מציאותית. אפשר לבטא את האבסורד בכך שאלה אנו המכות את עצמנו, כך שבעצם זהו סירוס עצמי.

במגזין Ynet, מצאתי מונולוג של נאנסת, דליה [שם בדוי], שיכול לתאר [מבלי להתכוון לכך] את הקרנתה הפעילה של סצנת הסירוס הבדויה, כאשר תרחיש מציאותי דומה, כמו אונס למשל, עשוי להציפה ולשלוח רסיסים ממנה אל פני-השטח, אשר לובשים כאן צורת טקסט:

"אימא שלכם, אחותכם, זו שיושבת לידכם בעבודה, האישה שאתם אוהבים ואולי אפילו הבת שלכם. אלפי נשים מסתובבות עם החור השחור הפעיל הזה בבטן ואף אחד בחוץ לא יודע".

4. אולי גם סבתות מסתובבות עם חור שחור פעיל בבטן?

3.5 פיצול

3.5.1 פיצול האב

"התינוק חווה תחושת סכנה פנימית דיפוזית הנובעת מדחף המוות. ההתגוננות מפני תחושה זו [...] על-ידי פיצול [...], מייסדת עולם רודפני של אובייקטים, המפוצל מן האובייקטים הטובים." (אוגדן, 2003, ה.ש. 2, עמ' 37).

כלומר, דחף המוות המושלך על האב, הגורם לחרדת מוות מפניו, והמעורר בגרטל את רעיון הסירוס, הוא שגורם לה לפצל אותו לשני אובייקטים קיצוניים ומובחנים במובהק: חיית פרא ואב רך^{viii}, ובכך האחד לא יזהם את האחר.

"פיצול [...] הוא] ניסיון, המוטבע ביולוגית, להעניק ביטחון על-ידי הרחקת הנמצא בסיכון ממקור הסכנה." (אוגדן, 2003, עמ' 55).

30 הקבירה מזכירה את מנגנון ההדחקה אשר יופיע מאוחר יותר, אך כאן ברצוני רק להצביע על האפשרות שמצוי גרזן עוד בתחתית הנפש.

למרות שתפקיד האב הרך הוא להיות בעד התינוקת – אב זה הוא חלוש, ואין בכוחו להתנגד לפיצול הרצחני. אם כך, כיצד תִּמנע הילדה ממצבים בהם חיי-הפרא תשוב ותפגע בה? הפתרון הוא פיצול נוסף, הפעם של עצמה.

❖ צמת הנרטיב הגרטליאני

כעת אתחיל להציע את הנרטיב הגרטליאני כפי שחילצתי אותו מתוך הטקסט. אך לשם גיבושו, מפאת אינספור הנרטיבים שטקסט זה עשוי לאפשר, החלטתי לחשק ולקבע את קווצותיו הפרומים, לכדי מקלעת מהודקת ככל הניתן, בעזרת צֶמֶת ה"בגלל ש... אז...". בתקווה שניסוחה, הסיבתי, ההגיוני לכאורה, יקל על שהות הקורא בלב סערת הטירוף הפנטסטי. הצמה המשכית, אבל תוגש בחלקים מטעמים מובנים.

3.5.2 הזדהות השלכתית

בגלל שהאב הרע יכול להמשיך ולפגוע בי,

אז חילקתי את הזכריות שלי במיני. ["הילד נקרא הנזל, והילדה גרטל"].

כל פיצול חיצוני יגרור בעקבותיו פיצול מקביל באני :

"כשם שהוא מחלק את האובייקטים שלו לקטגוריות, המסייעות לו להפריד את מקור הסכנה מן הנמצא בסיכון, מחלק התינוק גם את תפיסת עצמו לצורך אותה מטרה. האובייקט על-פי קליין (1946), לעולם אינו מפוצל ללא פיצול תואם של האני." (אוגדן, 2003, עמ' 59).

במעשייה, עם גילוי הסיורוס, הילדה - המאוּימת מלהיתפס על-ידי אביה כשבידיה תכונות זכריות, תפצל מעצמה, תכונות אלה ותשליך אותן אל דמות אחיה 31, כך שכשהר הגעש האבהי יתפרץ, לא תהיה היא הזו שתפגע מן הפיצוץ.

החלוקה הנפשית שגרטל מבצעת במעשייה, זהה למנגנון ההזדהות ההשלכתית שתיארה קליין :
"הזדהות השלכתית היא שכלול של תהליך הפיצול, שבו האדם משתמש באדם אחר על-מנת לחוות ממרחק את מה שאינו רוצה, או אינו מסוגל, לחוות בעצמו." (אוגדן, 2003, עמ' 69).

או כפי שיכתוב זאת פלדמן הקלייניאני :

"תכולה מנטאלית בלתי רצויה ומטרידה סולקה – הושלכה לתוך אובייקט – כאמצעי לסילוק דבר מה מהעצמי [...]. מאחר שחלק של האגו סולק החוצה, האובייקט המקבל את ההשלכה מכיל גם חלק של העצמי ומזוהה עמו חלקית. הפרדוקס הוא שאף-על-פי שהאובייקט נעשה מזוהה חלקית עם חלק של העצמי, ישנה התכחשות לקשר בין העצמי ובין הדבר שהושלך, כך שהאובייקט אינו מזוהה כקשור באופן כלשהו לעצמי, או למה שהושלך, אלא נתפס, כביכול, כמכיל תכונות, מניעים או תפקודים אלו בזכות עצמו." (פלדמן, 2001, עמ' 135-136).

גרטל מפקידה בהנזל תכונות כגון התבִּלְטוּת, תחרותיות, יכולת המצאה, חדות שכל, הבעת עמדה, אומץ, אקטיביות, תעוזה, יכולת הובלה, יוזמה ותושייה ; ובתור נשא תכונות אלה, הוא משמש לה כמגן אנושי, בשר-תותחים אליו אמורה האש להתכווץ. בהתאם לזאת, תוכל גרטל להישאר עם תכונות בלתי מאיימות כגון : תינוקות, פחדנות, פייסנות, פסיביות, מונמכות, מטושטשות, רפיסות שכלית ובכיינות. כדאי לה להישאר עם אשכול בלתי אטרקטיבי זה, ככל שתִּטְשֶׁשׁ - ינצלו חייה.

3.6 קליטת הקשר הזוגי בין ההורים

31 דוגמת קליין, לייצוג חלק של האני על-ידי דמות אח, מובאת בדיווח על חלום של מטופל : "המטופל הבין מיד שהאח העברין מייצג חלק בעצמו." (קליין, 1957, עמ' 296). המעשייה תתייחס בתחילה אל הנזל כאל הולוגרמה – או כאל שוליה שולית, אשר תפקידו לשאת אלמנטים זכריים של גרטל ורק לקראת סיום, בשיאה של העמדה הדיכאונית, כשבגרטל תתפתח כבר יכולת ההכרה באחר, רק אז הוא יתמצק אל דמות אדם בפני עצמו.

"ישנו אדם צוחק, צוחק
 עמוק עמוק בתוך עיניו
 עמוק עמוק הרחק, הרחק
 את מולו, אתם בשניים
 והאדם מפנה ראשו
 ומסתכל עליו משם.
 והוא צוחק אלי משם פתאום..." (כהה כהה, שלום חנוך).

בגלל שחילקתי את הזכריות שלי ממני,

אז אימא אזהבת עכשיו יותר את אבא. ["גר חוטב עצים עם אשתו"]

בעקבות יכולתה החדשה של הילדה לתפוס את האם והאב כשלמים יותר, נקלט אצלה, לדאבונה, גם קשר
 זוגי ביניהם. רגע זיהויה את הקשר – זהו הרגע בו מתחיל, על-פי קליין, התסביך האדיפאלי ומנצים ניצניה
 של העמדה הדיכאונית, אשר המעשייה תלויה את עיבודה לכל אורכה.
 הילדה, שחוותה עצמה בזוגיות עם האם, קולטת כעת את הקשר בין אמה לבן-זוגה החדש – האב. קליין
 סברה שרגש קנאה מעורב בגילוי:

"הקנאה מבוססת על החשד באב, המואשם בגניבת השד והאם עצמה, ועל היריבות עמו. יריבות זו מסמנת
 את השלבים המוקדמים של התסביך האדיפאלי [...], המתעורר בדרך כלל במקביל לעמדה הדיכאונית,
 ברבע השני של שנת החיים הראשונה." (קליין, 1956, עמ' 263).

על-פי המעשייה, ניתן לראות כי בשלבים שונים יתווספו לילדה קטעי אינפורמציה אשר ישלימו את-אט
 את התמונה שבראשה, לגבי מהות הקשר המסתורי שבין הוריה. כל פלח אינפורמציה יצורף למערך שהיה
 בידה עד-כה, ובעקבותיו תעדכן את מושגיה:

3.6.1 מהות הקשר ההורי – A.

הזיווג ההורי, אשר מופיע באופן קבוע בחדר אחר, מתפנטז על-ידה כזוג הנהנה מעינוגים אשר בעצם
 מגיעים לה:

"נדמה כי ניתן לתאר את רגשותיו של התינוק ביחס לשני ההורים כדלקמן: כאשר הוא מתוסכל, אבא או
 אימא נהנים מהאובייקט הנחשק הנשלל ממנו, שד האם, [...] ונהנים ממנו בקביעות. התינוק הצעיר מייחס
 להוריו סיפוק הדדי קבוע בעל אופי אוראלי [...] ודבר זה אופייני לרגשותיו החזקים ולחמדנותו." (קליין,
 1952, עמ' 223).

3.6.2 אימא זוממת להיפטר ממני

בגלל שאימא אזהבת עכשיו יותר את אבא,

אז היא רוצה להיפטר ממני. ["מחר השכם בבוקר נוציא את הילדים ליער, למקום הסבון
 ביותר, [...] ושאר אותם לבד. הם לא ימצאו שוב את דרכם הביתה ואנחנו ניפטר מהם!"]
 אם קליין הייתה בוחנת את המעשייה הנדונה, קרוב לוודאי הייתה אומרת, שעקב רצון הילדה לסלק את
 האב ופרשנותה שהאם מעוניינת בו, היא צופה את נקמתה האכזרית של האם, על שתכננה לסלק את
 בחירת לבבה:

"בפסיכואנליזה של ילדים גיליתי לעתים קרובות, וכמובן במידות שונות, את הפחדים מפני גירוש מהבית
 כעונש על תוקפנות לא-מודעת (כלומר, על הרצון לגרש אחרים) ועל נזק ממשי
 שנעשה. חרדה זו מתעוררת מוקדם מאוד, ועשויה להטריד מאוד את נפש הילד.
 מקרה מיוחד שלה הוא הפחד להיות יתום עני או קבצן, חסר-בית וללא מזון.

5.

3.6.3 הילדה תחסל את המשפחה כולה

הסיבה שהיא רוצה להיפטר ממני,

זה שאין מספיק אוכל – מה שאומר שנגזע בולנו. ["אם כך ארבעתנו נגוע ברעב, ולך לא נותר אלא להקציע את הקרשים לארונות המיתים"].

המשאבים אוזלים, משום שכעת, כשגם האב הצטרף לניזונים מן האם, אין די אוכל לכולם. גרטל ואביה, מתחרים על מאגר מוגבל, אבל נראה שלאב יתרון בולט אצל האם, שהילדה אינה מצליחה להסבירו. היא חשה שהמערכת לפני קריסה וחשה שאמה בחרה להיפטר ממנה. אבל מדוע דווקא ממנה ולא מן האב?

3.6.4 כאב אובדן השד

בגלל שאין מספיק אוכל – מה שאומר שנגזע בולנו,

אז אימא עושה לזה סוף [יתכן שהיא אימא אחרת?]. ["גם שני הילדים לא יכלו להירדם מרוב רעב ושמעו מה שאמרה האם החורגת לאב. [...] 'זה הסוף'"].

הסכנה הגדולה ביותר, זה להישאר ללא שד. תפיסת הילדה שהשד וויתר עליה, גורמת לה את "תחושת הרעב, המעוררת את הפחד מפני גוויעה ברעב ואולי אף את כל הכאבים הגופניים והנפשיים, [ו] היא בבחינת סכנת חיים." (קליין, 1957, עמ' 269).

בנוסף, הילדה במעשייה מתקשה להאמין שהשד, שהיה עד כה בן-זוגה, הוא אותו האחד שרוצה לחסלה כעת; ולכן מעבירה אותו הליך הזרה ומסיקה שכנראה זהו שד אחר. הסקה זו תתבטא בכך שהטקסט ישנה את כינוי האם לאם חורגת.

3.7 עמדה זכרית

3.7.1 פין מפונטז

קליין קיבלה את התיאוריה של פרויד לגבי התסביך האדיפאלי הנקבי, הכולל גם את שלב העמדה הזכרית שמתאפיין באופי גברי, ובו עדיין זיקה אל האם. ואכן, גם במעשייה העמדה הג'נדראלית הראשונה היא זכרית.

על-פי לוגיקת צמת הנרטיב, לאחר שהילדה תפרש שאמה מעדיפה את גבריות האב על פניה, היא תנסה לאמץ את מהותו הזכרית, ובאמצעותה שוב לזכות בבלעדיות אצל האם. אימוצה של מהות זו, מצריכה פנטזיות שברשותה פין:

"תשוקתה של הבת [היא] לנכס לעצמה פין ולהיות בן. [...] בעמדתה הזכרית, היא מזהה עצמה עם אביה, אך הזדהות זו נשענת על בעלותה על פין דמיוני." (קליין, 1945, עמ' 168).

בגלל שאימא עושה לזה סוף [יתכן שהיא אימא אחרת?]

אז יצאתי לבדוק מה יש לאבא להציע שהיא כל כך אוהבת. ["הוא קם, לבש את מעילו הקטן, פתח את הזלת התחתונה וחמק החוצה."]

המילה "קס", כשהיא מצורפת למילים "מעיל קטן", עשויה להזכיר זיקפת פין. [בהקשר לאותו איבר, כשהוא יוצא מפתח 32 הדלת התחתונה של האם – מן הפנים אל החוץ – אין זה מסמל עדיין כוריאוגרפיה של פעילות גברית מינית, כפי שהכניסה אל האם, לאחר שגרטל תצטייד באלמנטים גבריים תסמל].

3.7.2 מהות הקשר ההורי – B.

בגלל שיצאתי לבדוק מה יש לאבא להציע שהיא כל כך אוהבת,

אז גיליתי שהוא נותן לה דברים קשים בעד הזנתו. ["הירח זרח באור בהיר וחלוקי החצץ הלבנים לפני הבית נצצו כמו המון מטבעות כסף".]

הילדה מדמינת את איחוד ההורים המוחץ את ליבה בבית ובחוץ: בבית, שניהם שוכבים במיטתם המשותפת, ואילו בחוץ, גם-כן משתכפל משגל הורי, אך הוא מועצם הפעם כמשגל קוסמי. עתה, כשהיא עוקבת אחר הירח המגיר את אורו הלבן כחלב על חלוקי החצץ המנצנצים אליו, סוף-סוף מתברר לה שלב נוסף בתעלומה המעסיקה אותה בנוגע למהות הקשר ההורי – התעלומה בדבר מהו זה שממגנט את אימה אל האב? כעת מסתבר, שבשעה שהאם מאכילה אותו, הוא מעניק לה משלו בתמורה – את הקשיות; ואז מפגשם מניב "מטבעות כסף". כלומר – ההורים מעניקים ממשאביהם זה לזו הדדית במערכת מניבה, ולפיכך הינם צוות תועלתי והרמטי, שלילדה חסרת המשאבים – לא יכולה להיות בו דריסת רגל. כעת היא קולטת מהי תשוקת אמה – אמה כמהה לקשיות – כזו שניתן למצוא באבן. את זאת עדיין אין לגרטל להציע ומכאן עולה במוחה הרעיון שתצטייד גם היא באלמנטים הקשים.

3.7.3 שדידה ושימוש באלמנטים גבריים

בגלל שגיליתי שהוא נותן לה דברים קשים בעד הזנתו,

אז לקחתי, שגם לי יהיו מהדברים הקשים האלה. ["הנזל התכופף ותחב לכיס מעילו חלוקים רבים ככל שיכול"]

גרטל מתחמשת באלמנטים הגבריים, שיסיעו לה לנצח במלחמתה על לב האם. אבל בגלל שכבר שייכה אלמנטים אלה לאב, לקיחתה אותם נצבעת בגווניו של שדידה. והנה אותה אמירה אצל קליין:

"היא שדדה אותו מאביה [...] כדי לתפוס את מקומו ביחסיו עם אמה." (קליין, 1945, עמ' 155).

בגלל שלקחתי, שגם לי יהיו מהדברים הקשים האלה,

אז הייתי מסוגלת לחדור אל אימא, אבל היא ישנה ולא ידעה. ["כשנרדמו הזקנים [...] אחר-כך חזר..."]

עתה, כשהיא מצוידת בגבריות מלוא כיסה, היא יכולה לחדור כזכר אל אמה, בזמן שזו ישנה ולא-מודעת כלל למעשה הנעשה בה, ובואו נזכיר שמדובר בפנטזיה:
"יתכן ש [...] תשוקות גניטאליות פעילות מיום הלידה ואילך." (קליין, 1957, עמ' 262).

בגלל שהייתי מסוגלת לחדור אל אימא, אבל היא ישנה ולא ידעה,

32 "חדרים [Zimmer], [...] הם לרוב נשים [Frauenzimmer], תיאור הפתחים והיציאות השונים אינו מאפשר לטעות בפירוש זה [1900]. " (פרויד, 2007, עמ' 344).

אז בבוקר היא צחקה עליי שאני בכלל לא שווה. [כשעלה עמוד השחר, בטרם זרחה השמש, כבר באה האישה והעירה את שני הילדים: 'קומו בטלנים [...]'] נתנה לכל אחד מהם פרוסת לחם ואמרה: 'הנה לכם משהו לצהריים, אבל אל תאכלו את זה קודם כי יותר לא תקבלו כלום.']

פיסקה זו מפרטת את משאביה של האם, המעצימים את החוסר במשאביה של גרטל. האם, המצוידת בחום גוף פנימי, מופיעה עוד בטרם זורחת השמש המחממת. לעומתה הילדה, שמערכת חימום גופה אינה מפותחת עדיין, רובצת במיטתה כזוחל, אשר נזקק למקור חום חיצוני. בנוסף לכך שהאם מסוגלת לנוע למרות השעה המוקדמת, היא גם מצוידת במזון; וכשהיא מורה לילדה להתאפק עד לצהריים, איפוקה מסמל את שפעתה, משום שרק מי שלו השפע, מסוגל לדחות סיפוקים, ואילו האדם המחוסר יזדקק לסיפוק מיד.

3.7.4 הרשמת האם כזכר

בגלל שבבוקר היא צחקה עליי שאני בכלל לא שווה,

אז הסתרת את הלחם והבלטתי את האבנים. [גרטל טמנה את הלחם מתחת לסינר שלה, כיוון שכיסו של הנזל היה מלא אבנים.]

גרטל בעמדתה הזכרית, מנועה מלהיתפס עתה עם אלמנטים נשיים, כגון לחם³³; ועל כן בוחרת להעלימו – מטמינה מתחת לסינרה. לעומת זאת, עניין בולט לה באבנים הגבריות, ולפיכך תמלא שקיק כיסה בהן. יפה לראות, שלמרות שעלילת המעשייה דורשת את ההטמנה של חלוקי החצץ – בכדי שלא ימצאו על-ידי החורים, הסיפור הפסוי מחציץ את מוטיבציית גרטל להפגין את שקיקה התפוח; וכיצד נדע זאת? הטקסט מספק את הרציונליזציה על-פיה, על גרטל להטמין את שתי פרוסות הלחם [שלה ושל הנזל] מתחת לסינרה, מכיוון שכיסו כבר מלא. אולם, הקורא המתבונן יבחין שהאבנים ממלאות כיס אחד, לפיכך, נותר כיס שני שיכול לתפקד ככלי אכסון. [בהמשך מתקבל האישור שאכן במעיל שני כיסים]. בהתאם לזאת, הסיבה שבגינה מסתירה גרטל אלמנטים נשיים ומבליטה גבריים, היא למטרת הרשמתה של אמה כזכר.

3.7.5 ניסיון בעילה ומחירו

בגלל שהסתרת את הלחם והבלטתי את האבנים,

אז יכולתי להוכיח לה שאני מסוגלת לעשות אהבה. [אחרי שהלכו זמן מה, נעצר הנזל והביט לאחור אל הבית וכך עשה שוב ושוב.]

המילים "נעצר" ו"הביט לאחור" מסמלות תקיעות ונסיגה התפתחותית; ואכן – בעבור ילדה, עמדה זכרית עשויה להיחשב כעצירה, זאת למרות שהתפתחות תקינה תחייבה לעבור דרך עמדה זו. ניתן לחוש שהטקסט כמו דוחף אותה קדימה – עזבי כבר את אימא, הניחי לעמדה הזכרית, והלאה – היעד הוא אבא. הביטוי "שוב ושוב" מסרטט תנועת תפקוד גברי במשגל שמבצעת כאן גרטל בפנטזיה, על גוף אמה/הבית. על כך יכולה להישאל השאלה, כיצד יהיה לתינוקת ידע, בדבר תנועות זכריות במשגל? קליין תאמר שאנו נולדים עם ידע זה, [דוגמה לתיאור מקרה המוכיח זאת לדעתה - בהמשך].

בגלל שיכולתי להוכיח לה שאני מסוגלת לעשות אהבה,

33 על-פי מילון הסמלים של קופר, הלחם הינו חומר נשי (קופר, 2008).

אז האבא הרע הזהיר שימשיך לסדרס אותי. ["אמר האב: 'הנזל, מה אתה מביט שם ונשאר

מאחור? היזהר ואל תשכח את הרגליים שלך."]

תנועות גרטל הזכריות, המתגרות, המכוונות לאם, הן שמקפיצות את אביה וגורמות לו להזהירה.

3.7.6 מצב מורכב

בגלל שהאבא הרע הזהיר שימשיך לסדרס אותי,

אז אמרתי שיש לי רק חתולון נשי. ["אה, אבא, אמר הנזל, 'אני מסתכל אחורנית אל החתולון

הלבן שלי, היושב למעלה על הגג ורוצה לומר לי שלום"³⁴].

החתולון שבקטע זה, מסמל את איבר הזכריות 35 לעומתו, הצבע הלבן במעשייה מסמל נשיות. אם-כך מדוע

צבוע דווקא הסימבול הזכרי בגוון נשי? התשובה תתאפשר על-ידי הבנת מצבה המורכב של גרטל. עליה

לתת את הדעת לתגובותיהם של שני הוריה. מצד אחד, את אמה עליה להרשים בכדי לשוב ולהתקבל אצלה

כפרטנרית זוגית; אך מן הצד השני, אביה זה עתה הזהיר אותה שאל לה לאיים על מעמדו הגברי; ולפיכך,

הברירה הנוטרת היא לדאוג, שהמסר "יש לי חתול" [כלומר החשיבי אותי כקנדיטטית] יועבר לאמה...

אך בו בזמן, גם לפייס ולהרגיע את אביה על כך שאין זה חתול, אלא חתולון; כלומר, זהו רק גור-גברים

קטן ובלתי מאיים, ובכדי להדגיש את חוסר מסוכנותו, היא גם תלבין את הגור הזה, ובכך החתולון יתפס

כנשי. – תנוח דעתך אבא, אתה "שליט הגג" הבלעדי. (על כך יפורט מיד).

דוגמה למסר דואלי דומה מתוך "מאגר תיעודי האימהות", המעוניין למשוך את תשומת לב האם אל איבר

המין, אך יחד עם זאת נוהר להקטין ולנחמד אותו מפחד פגיעתו של האב:

יסמין: "אימא'לה, אימא'לה, הביטי נא בפפילה."

דוגמה נוספת מצאתי גם ב"ציור חלום" מתוך אוסף מאגר תיעודי האימהות. [לא יכלו לומר לי בת כמה

הייתה אמה בזמן ציור הציור, אך ידועה לי העובדה שהיא למדה לכתוב בגיל שלוש וחצי]:

הטקסט הרשום בציור הוא: "אני חלמתי שאני עושה הצגה ואני הייתי המלך רומא".

גם מטקסט זה ניתן לפרש שאמה מכריזה על עצמה כזכר השליט בתור מסר לאם ויחד עם זאת, כמסר

משכך לאב, מקפידה להדגיש שזוהי רק הצגה - היא לא באמת המלך [שהרי עליה לדאוג שהאב לא ישים

לב לכך שבידיה אקדח המופנה כנגדו ויכנס לפעולה].

³⁴ בטקסט בגרמנית החתול נפרד מהנזל במילה Ade sagen שמשמעה להתראות, אך לדעתי, באחד מן המקורות שמהם השאילו האחים את חומריהם למעשייה, החתולון שנפרד מהנזל, (וגם היונה בהמשך), השתמשו במילה שלום אמנם במובן של BUY אך גם בזה של HI, ממש כבמשמעותה הכפולה בעברית: שלום כשנפרדים ושלום כשנפגשים. אני מניחה, שכשהאחים קראו או שמעו את המילה (מטקסט או מאינפורמנטית) הם הבינו אותה במשמעות הפרידתית בלבד, ופספסו בכך את האפשרות הנוספת, שהחיות מברכות את פני הילדה לשלום במקום להיפרד; ובכך מקרב החתולון אותה באומרו: ברוכה הבאה לעמדה הזיכרית, והיונה, "תפתח כנפיים" גם היא לברכה בהגעתה לעמדה הניקבית. כלומר טיעוני הוא, שהחיות מזמינות את הילדה להצטרף כל אחת אל עמדתה הגינדיאלית. פספוס האחים המשוער שזה עתה הצעתי, חוזר לתיקונו בתרגום העברי: "החתולון הלבן שלי, היושב למעלה על הגג ורוצה לומר לי שלום."

³⁵ "אחדים מבין בעלי החיים [...] ממלאים במיתולוגיה ובפולקלור תפקיד של סמלים גניטאליים [...] : [...] החתול, [...] (בגלל שיער הערווה); אך מעל לכול הנחש הסמל החשוב ביותר לאיבר המין הגברי." (פרויד, 1900, עמ' 347).

כשהחתולון היושב על הגג אומר לגרטל שלום, הוא מזמין אותה לחבור אל העמדה שהוא מייצג (הזכרית) – כמי שמוכשרת להתעלות לגג במקום אביה, ולהתאחד באהבה שם עם אימא שלה³⁶.

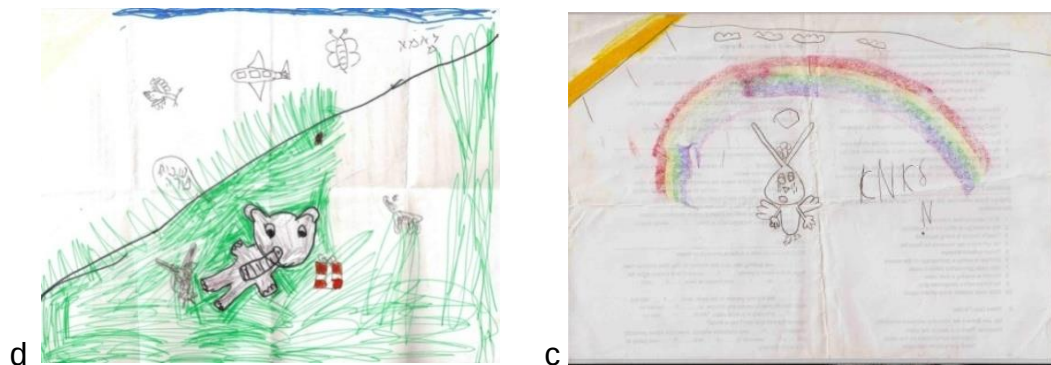
סימבול גג הבית, על-פי המעשייה, מציין את עמדת השליטה המשפחתית והעומדים עליו הם ראשי המשפחה. הילדה שתפיסת עולמה מכווננת זוגיות, תופסת את ראש הגג כתבנית המותאמת לשניים. לפיכך, אם היא בתפקיד זכר עם אמה שם כרגע, זה אומר בהכרח שאביה הושלך. גם קליין, בחומריה על המטופלת ארנה, מתארת מצב בו הנקודה המרכזית בנוירוזה שלה הייתה "התקפות אותן ערכה [...] כ"אדם השלישי", על הבית בו שכנו רק גבר ואישה". (סגל, 1998, עמ' 63).

תיאור נדיר מתוך "מאגר תיעודי האימהות" שברשותי, המשלב תמונות וטקסט, עשוי לתאר את נקודת הזמן של רגע אישוש רעיון הסירוס:

"נסענו לטיול בנגב. הלכנו לבקר בפנית החי של מצפה רמון, ואִמָּה התעניינה בחיות השונות.

...אחרי שחזרנו, ציירה אִמָּה את הארנבת הבוכה, ואת ציור הפיל עם הארנבת."

להבנתי, יתכן ובטיול זה, קיבלה אִמָּה את העדויות שהיו נחוצות לה לגבי רעיון הסירוס. לאחר שנכחה כי לסוס איבר מין זכרי [a], ושהארנבת הקטנה חסרה את אותו איבר [b] – ציירה את הארנבת הבוכה [c]. הארנבת מתעצבת, משום שחיסרו ממנה את ה"חדק" כמו הזה שמצוי עדיין ברשות הסוס והפיל [d+a]. כמו-כן נראה שאִמָּה עוסקת בשאלה – מהי העמדה הג'נדראלית הנכונה, שתהיה המתנה [d] שבה אִמָּה תחפוץ יותר? ראו למי מוקדש הציור, ושימו לב גם לאובייקטים המעופפים בציור [d] – סמלי הליבידו שבשמים, אשר בהם נעסוק בהמשך. האם מימין לפיל שבציור [d] ניצב גם הזאב המסרס? לדעתי בגלל הסריקה, לא תצליחו לראות זאת – אך אנא האמינו, שמאחור, בציור [d] משורטט דבר הדומה לברווזה [מאוחר יותר במעשייה תופיע ברווזה בדמותה של האם הטובה].

קיבוצם של משתתפי סצנת הסירוס, יחד באותו הציור: הזאב המסרס, הילדה המפוצלת לשניים: למסורסת המתאבלת על אבדנה, או המתאבלת על הנחיתות בה היא נמצאת כמי שמעוניינת באם

³⁶ מתוך "מאגר תיעודי האימהות": 14.12.92 יסמין לאימא בלילה: "את יודעת מה קורה לי כשאנחנו

מתחבקות או מתנשקות? הלב ממש דופק לי מרב אהבה".

[הארנבת הבוכה] ולדמות שלה תכונות גבריות [הפיל בעל החדק], ובנוסף דמות האוזה הרחוקה, שאמנם שומרת על עצמה על ידי המרחק משיני הזאב, אך מנועה בכך מלהגן על הארנבת, מדגים שוב את המצב המסובך והעדין שבו שרויה הילדה. כמו-כן, הימצאותו של מקבץ הסימבולים העיקרי במעשייה בציור מקרי של ילדה, יכול להצביע על כך, שסימבולים אלה הינם אוניברסאליים ולא-דווקא ייחודיים למעשייה הספציפית.

כעת גרטל מבינה כי אביה מסרב שתחבור אל עמדתו הזכרית [שהרי הזהיר אותה שיוסיף לפגוע בה אם תעשה כך] ואילו אמה, גם היא הבהירה שכניסה אל הגג יש רק לזוג ההורי. כלומר, הגבריות המגוחכת שיש לגרטל להציע אינה מספקת כיוון שאמא נזקקת ל"ארובות רציניות":

בגלל שאמרתי שיש לי רק התולולן נשי,

אז אימא העדיפה להיות עם אבא. [אמרה האשה: "שוטה, זה לא התולולן הלבן שלך, זוהי

שמש הבוקר הזורחת על הארובה!"]

לקריאתי, היא מכוונת לומר בכך: אבא [הארובה] ואני [שמש הבוקר] זוג מלוכד, כך שאין לך סיכוי לחצוץ בינינו ולנסות ולפתות את מי מאיתנו לזוגיות עם שכמותך [בכך מציבה האם את הגבולות הנכונים לילדה ומכוונת אותה אל מציאת פרטנר חיצוני].

3.8 הקשר ההורי

בגלל שאימא העדיפה להיות עם אבא,

אז ההורים כבר לא יכלו לחכות ללכת ולאכול אחד את השני. – [אנחנו הולכים ליער לחטוב

עצים. כשנגמור, נחזור"]

כשמחברים את המשפט: "אנחנו הולכים ליער לחטוב עצים", עם ההנחה הסימבולית שהחומר העצי הינו חומר נשי37, החיבור עשוי לכוון לכך שהילדה מבינה שהאב ממשיך לחטוב נקבות ביער גם כשהן גדלות והופכות לנשים – כאמה:

"יחסי-המין בין הוריה [של ריטה] מילאו תפקיד חשוב בפנטסיות הסדיסטיות שלה, והפכו בעיני רוחה לאירוע מסוכן ומפחיד, שבו אמה הופיעה כקורבן של אכזריותו הקשה של אביה." (קליין, 1945, עמ' 154).

3.8.1 מהות הקשר ההורי – C.

כעת, כמעט ומשלימה הילדה את הרכבת הפאזל המכאיב לה, שנושאו הוא- כיצד מבליס ההורים. נדמה כי האב חוטב באופן קבוע את האם, ועל-ידי פציעתה - גרימת חור במעטפת החיצונית שלה, [כמו פציעת עץ שבעקבותיה ייזל השרף], נוצרת לו גישה אל מאגר נוזליה הפנימיים המזינים. איזה איבר מאיברי האם כורת האב? על-פי עיקרון הרגנרציה [שיידון מיד בסעיף הבא] המדבר על התחדשות, האם מצמיחה את הפאלוס שלה בכל פעם מחדש, פטנט המאפשר לאב לשוב ולכרתו. גם האב הינו מעטפת מלאה נוזלים, אולם אלה נוזלים שונים – נוזלי הגבריות, שאותם צורכת האם על בסיס קבוע. האם מקבלת נוזלים אלה מהאב על-ידי פציעתו באזור הצוואר, ושואבת אותם משם בצורה ערפדית מבעד לעורק הראשי, [כפי שיתואר מאוחר יותר כאשר גרטל תעשה כך לזכרי המשפחה]. כלומר, עדיין יחסי ההורים בעלי תועלת הדדית, ומתנהלת ביניהם סירקולציה הרמטית של נוזלים נשיים וגבריים:

"הילד מדמיין חילופי סיפוקים בין הוריו על-פי השלב הליבידינלי בו הוא נתון, כמו למשל האכלה ויניקה הדדיים בשלב האוראלי [...]. פנטזיות אלה מעוררות קנאה אדיפאלית אמיתית [...]." (סגל, 1990, עמ' 59).

37 "עץ" מייצג בדרך כלל את החומר הנשיי (פריד, 2007, עמ' 345).

הילדה אינה תופסת עדיין את המוות כנצחי, אלא נראה שהיא מאמינה בקימה-לתחייה ובהתחדשות. ישנה אפשרות להגדיר תפיסה זו, על-ידי מונח מעולם הזואולוגיה: "רגנרציה 38".

ניתן לשער כי הילדה מגבשת את רעיון הרגנרציה על-פי תצפיות בסביבה. לא רק השד שהיא מרוקנת מתמלא שוב באורח פלא, כך גם העצים הנחטבים על-ידי אביה מצמיחים עלווה מחודשת. כמו-כן השמש אשר מתה בכל לילה זורחת שוב עם שחר, את האש ניתן להחיות, וייתכן שאותה הפרוסה שחיסלה ביום אתמול, היא הזו שנותנים לה בבוקר למחרת. גם מן השינה – סוג של מוות, מתעוררים וקמים; וכמו שהירח המתחסר והולך – עד שקיים חשש כי מת, באורח פלא בכל-זאת אוסף כוחותיו - כך גם אמה תוכל לחזור מהמעבה של היער לאחר שאביה יסיים לחטבה שם; והרי אפילו היא, גרטל עצמה התאוששה מסירוסו.

ניתן לשים לב לקושי אפשרי העולה מן הלוגיקה שמסתברת מעקרון זה, והוא שמשום שתמיד אפשר לחזור, כיוון שקיימת אפשרות מאגית להתגבר על כל מכשול - אז זה שלא חוזר, זה לא כי הוא לא יכול אלא כי הוא לא רוצה; ולכן, אם האם איננה שבה – זה לא מפני שנתקעה בפקק או נפצעה בתאונת-דרכים – הלא על שני אלה יכלה להתגבר בקלות; הסיבה שבגללה לא הגיעה, זה כי איננה מעוניינת כבר לחזור אל ילדתה, ובזאת רעיון הרגנרציה שופך דלק על מדורת החשיבה הפרנואידית.

"בעמדה הפרנואידית-סכיואידית ההיעדר לעולם אינו קבוע; תמיד קיימת אפשרות של בריאה-מחדש." (אוגדן, 2003, עמ' 76).

בגלל שההורים כבר לא יכלו לחכות ללכת ולאכול אחד את השני,

אז הם שמו לב שלאבא התקלקלה הקשיות, והוא השתגע. – ["ענף שהיה מחובר לעץ כמוש,

והרוח חבטה אותו אנה ואנה."]

כאן מפנטזת הילדה את יחסי ההורים כבתקופת קטסטרופה; וזאת כי המערכת הקוסמית בנויה כולה על משאבי האם המזינים – ואם משאבים אלה נכמשים, כיוון שגרטל ניצלה אותם מבלי להחזיר – מתקבלת שואה עולמית, מפסיקה תנובתו של האיחוד ההורי, והעסק עובד על ריק – על רוח. על-כן, גרטל מבועתת, ומצפה לנקמת ההורים.

את התערערות האב מדגים הטקסט בעזרת סימבול יפה, ביוצרו קישור בין גרזן לענף, בכך שהילדה חושבת שהדפיקות שאותן היא שומעת הן חבטות גרזן, אך למעשה זהו ענף "דפוק" ברוח.

עבודת חוטב העצים מצריכה, מלבד כוח פיזי שנדרש להנפת גרזן, גם דיוק מרבי. אם יכה החוטב בכל פעם במקום אחר, שום-דבר לא ייכרת. עליו להנחית את הלהב שוב ושוב באותו המיקום, כך שילך ויעמיק פצע עד שיקרוס העץ תחתיו. על-כן הנגדת הגרזן הממוקד לענף מחוסר שליטה, ממחישה את מצב האב הרעוע, ולפיכך את הסכנה המתהווה מכיוונו.

כמו-כן, כיוון שתנועת גרזן בפעולה, מצביעה על תנועה גברית בזמן משגל 39 אז החלפתה בתנועות דיפוזיות, מורה על שהילדה מחבלת בדמיונותיה לא רק במשאבי אמה אלא גם ביכולותיו הגבריות של אביה. בעולם הפרנואיד שמתארת קליין בעמדה הראשונה, כשתוקפים מישוהו בדמיון מצפים לנקמתו.

38 Regeneration, רגנרציה (מלטינית: לידה מחדש): "כינוי לתהליך החזרתן של רקמות-גוף למצב בו היו לפני שנפגעו או שחלה הפסקה בהמשכותן הסדירה. יצורים חיים שונים מסוגלים להחזיר לעצמם רקמות או איברים שנשללו מהם בפעולה אלימה או בתהליך של מחלה." "אצל בעלי חיים נמוכים, [...] (סרטנים למיניהם) [...], מתקיים תהליך רגנרציה וגוף בעל החיים יכול אפילו לגדל [...] רגל שאבדה." (אינציקלופדיה מקוונת Ynet)

39 קליין פרסמה תיאור מקרה שבו קטע הממחיש את ידע הילדה המולד בדבר תפקוד גברי במשגל המיני: "באחת האנליזות היא [ריטה] הניחה לבנה משולשת לצידה ואמרה: "זוהי אישה קטנה". לאחר מכן הכתה את קופסת הלבנים בלבנה מלבנית שאותה כינתה "פטיש קטן", ואמרה: "כשהיכה הפטיש בחזקה, האישה הקטנה פחדה מאוד". הלבנה המשולשת ייצגה אותה,

בגלל שהם ראו שלאבא התקלקלה הקשיות, והוא השתגע,

אז פחדתי מנקמתו. – [כשהגיעה שעת הצהריים אכל כל אחד מהם [...]] נעצמו עיניהם

מעייפות והם ישנו שינה עמוקה"]

אם אבא בחוסר שליטה, הוא עלול לשוב ולעשות בי מעשים שכבר הוכח שהוא מסוגל לעשותם, על כן

החרדה מתעצמת עד שעל הנפש להפעיל הגנה דיסוציאטיבית.

הירדמותה של גרטל תשמש לה כמעין ניתוק מגע מן העצמי [דה-פרסונליזציה] מפאת חרדת הנקמה

הצפויה.

"דה-פרסונליזציה היא תופעה רווחת בקרב מבוגרים וילדים. היא מוסוות לעתים קרובות, על-ידי

התופעה המכונה שינה עמוקה [...]: "היא במרחק קילומטרים מכאן", אומרים האנשים, והם צודקים."

(ויניקוט, 1945, עמ' 54).

3.8.3 אם מעבדת

בגלל שפחדתי מנקמתו,

אז בביתי לאימא. – [גרטל התחילה לבכות ואמרה: 'איך נצא עכשיו מהיער?']

הילדה נזקקת לאם שתעבד בעבורה את חרדותיה, ובמקרה שזו איננה כשהיא מתעוררת, היא תבכה

מאימה, כי בלעדיה תאבד ביער הפנטזיות של עצמה.

"התינוק אינו משתוקק רק למזון, אלא מבקש גם להשתחרר [...] מחרדת הרדיפה. [...] האם היא כל יכולה

[...] האחריות למניעת כל כאב ורוע ממקורות פנימיים [...] מוטלת עליה". (קליין, 1957, עמ' 252).

בגלל שבביתי לאימא

אז היא הגיעה רחבת לב להתעניין בי.

בגלל שהיא הגיעה רחבת לב להתעניין בי,

אז הצליחה לראות את הזכריות המבטיחה שהשגתי.

בגלל שהצליחה לראות את הזכריות המבטיחה שהשגתי,

אז התלהבה. – [כשעלה הירח המלא, אחז הנזל ביד אחותו הקטנה ועקב אחרי חלוקי החצץ

שזהרו כמטבעות חדשות והורו להם את הדרך. הם הלכו במשך כל הלילה והגיעו עם אור

השחר אל בית אביהם.]

הירח המלא, אחד מסמלי האם, מגיר את חלבו הקסום הפעם על חלוקי חצץ הילדה וזו כמו נישאת בעיני

רוחה על זירמת קורי זכריותה המובילים אל האם. [להצטתי, שגו האחים בטקסט המעשייה, במיקום זה,

כשכינו את הבית שהילדים חוזרים אליו במונח בית אביהם. לעומת זאת, בנוסח הראשוני, נוסח כתב

היד⁴⁰, כתוב במקום בית אביהם – בית, ומונח זה, הרי שהוא סמל נשי/אמהי: And in the morning

"they arrived in front of the house". בהמשך, יתאים המונח בית אביהם, כשהילדה תעבור כבר

ה"פטיש" את הפין של אביה, [ו]הקופסה את אמה [...]. ריטה הציגה בפניי באופן סמלי את הידיעה הלא-מודעת שלה [...], בכך שהכתה את הקופסה בדיוק במקום שבו הייתה מחוברת בנייר בלבד ועשתה בה חור. " (קליין, 1945, עמ' 154-155).

⁴⁰ לא הצלחתי להשיג את נוסח כתב היד במקור. מצאתי באנגלית בספר The Owl, The Raven, and The Dove של G. R. Murphy.

לעמדה הניקבית. אולם לעת, להצעת, היא בברור חוזרת לאם ולכן אולי נכון יותר היה לכתוב כאן, והגיעו עם שחר אל בית הורתם.] היחסים כאן בין גרטל לאמה הדדיים ומניבי תועלת כפי שדמינה את יחסי הוריה ואפילו עדיפים בעיניה על יחסי ההורים מכיוון שזכריות גרטל מנצנצת כמטבעות חדשות, לעומת זיכריות האב שנצנצה כמטבעות כסף. נראה שבדימונה, החדשנות שיש לה להציע, היא קלף שינצח את אביה בעיני אמה. וזאת כיוון שהחדש שובה לב מן הבלה⁴¹ וקלף זה מפיח תקווה בלבה לגבי התקבלותה מחדש לזוגיות אצלה.

בגלל שהתלהבה

אז כבר פתחה לי אליה דלת,

בגלל שכבר פתחה לי אליה דלת,

אז ראיתי, שבעיניה, אני בכלל לא זכר גברי מלא תשוקה, אלא תינוק ישנוני, חילזון שאיטיותו מובנת שלא כהלכה, כאילו אין הוא מספיק רוצה בה. – [וכשפתחה האשה וראתה את הנזל וגרטל, אמרה: "ילדים רעים, מה ישנתם זמן כה רב ביער, חשבנו שאתם בכלל לא רוצים כבר לחזור."]

העניין הוא שכעת האם בוחנת את גרטל לאחר שבזזה את כל הקשיות שהשיגה ואל פתחה הגיעה כשהיא במלוא עליבותה; [סיבת המקור לעליבותה היא, שמשום מה פינה הכרות מתמהמה לצמוח.]

בגלל שראיתי, שבעיניה, אני בכלל לא זכר גברי מלא תשוקה, אלא תינוק ישנוני, – חילזון שאיטיותו מובנת שלא כהלכה, כאילו אין הוא מספיק רוצה בה, אז היא התייאשה לגמרי מהזכריות שלי ונעשתה נחושה להיפטר ממני – מהרעבתנות שזוללת מבלי להחזיר. – [אמרה האם בלילה במיטה לאב: "שוב נגמר הכל, נשארה לנו רק עוד חצי כיכר לחם, אחריה, סוף פסוק. על הילדים ללכת. [...]. אחרת אין לנו הצלה!"]

כעת נקפוץ קפיצת דרך, כשאנו חולפים על-פני ניסיונות כושלים נוספים של גרטל, לשכנע את אמה לקבלה כזכר, וננחת היישר בתחילת העמדה הנקבית:

3.9 בחינת העמדה הנקבית

בגלל שהיא התייאשה לגמרי מהזכריות שלי ונעשתה נחושה להיפטר ממני – מהרעבתנות שזוללת מבלי להחזיר, אז חשבתי שאין ברירה והגיע זמן שאחפש מטפל מתאים יותר. – [הנזל, מה אתה עומד ומביט סביבך"]

בפעם הקודמת בה גרטל בחנה אפשרות ג'נדראלית, כשבדקה את העמדה הגברית, היא ביצעה עצירה פיזית, אשר הצעתי לראות בה גם עצירה התפתחותית "נעצר הנזל". ואילו עתה, כשהיא בוחנת את העמדה הנקבית, היא עומדת ומביטה סביב. שוני זה מבליט את העובדה שגרטל אינה מסבה מבטה בפעם זו אחורה אל הבית/אל אמה, ובמקום זאת, כשפניה קדימה, בוחנת את הסביבה; לאמור: מי מתאים לי כמטפל חלופי?

⁴¹ רעיון שידגש בהמשך.

בגלל שחשבתי שאין ברירה והגיע זמן שאחפש מטפל מתאים יותר,

אז בדקתי אם אבא ירצה בי בתור נקבה. –]אני מסתכל על היונה הקטנה שלי העומדת על הגג ורוצה לומר לי שלום[

כפי שהחולון הזמין את גרטל לחבירה לעמדה הזכרית, כך תזמינה היונה הפעם לחבירה אל הנקבית. מן המעשייה למדנו, שנשים מקיימות בתוכן פנימה את רעיון הסירוס המחריד, ובהתאם עליהן ללמוד לשרוד עם האדם שפגע בהן ועם הזה שעלול להוסיף ולפגוע. כהגנה מפגיעתו, תאמצנה נשים את אחת משתי האופציות המיוצגות במעשייה. האופציה הראשונה, זו האופציה האפרודיטית-גניטאלית.

1. אופציה אפרודיטית גניטאלית

הרמז הכמעט יחיד במעשייה למאפייני האופציה האפרודיטית כאחד ממופיעה של העמדה הנקבית, הוא סימבול היונה.

היונה, היא סמלה של אלת היופי היוונית – אפרודיטה :

"אלים [...] הופיעו כבעלי חיים – [...] אפרודיטה כיונה." (הארדינג, 1999, עמ' 189).

מעט פרטים על אלה זו :

"לאפרודיטה לא היה לא אבא ולא אימא – ואף על פי כן, היא לא חשבה את עצמה ליתומה עלובה. ביום בהיר אחד יצאה לה – סתם ככה – מבין קצף הים, לא הרחק מקפריסין. אין זאת כי חיכו להופעתה, כי בחוף הים קיבלו את פניה הקסמים, החיוכים, השעשועים – אלילים עליזים וחמודים אלו, שמכאן ואילך נשארו בפמליה של האלה. עם כל פסיעתה של אפרודיטה גדלו מתחת לכפות רגליה – פרחי הוד ויופי. נערות-משרתות ניגבו את גופה, סכו אותה בשמני-בושם, ייבשו את שערותיה הרטובות וקישטו בעדי עדיים : עטרת-זהב שמו על ראשה, לאוזניה תלו עגילי-פנינים ועל חזה – רביד מאזמרגדין. וכותונת הלבשו אותה שהייתה כה רכה ועדינה כערפילי בוקר ומעיל נתנו לה – צבעוני כקשת בענן. אחר הביאו מרכבת פאר קטנה, מצופה בשריון [...], ורתמו אליה יונים. כך נסעה אלת היופי לאולימפוס. לכשהופיעה בארמון זאוס, נשמע לפתע הד קריאת השתוממות נלהבת מפי כל האלים, עד שקנאה עזה נתעוררה בלבה של האלה, אלת השמים [...] ובלבן של שאר האלות שהחלו להתלחש ביניהן ולרקום מזימה כיצד לרסן את האסופית היפהפייה. אך לא הצליחו להרע לה, כי מיד כבשה את כל הלבבות ביופיה ובחינה." (פאראנדובסקי, 1958, עמ' 70-71).

היופי ה"אפרודיטי" מאובחן כאן כמעין שריון האמור להגן מפגיעה. שריון מיופייף זה, הינו מרכיב מרכזי של הנשיות הגניטאלית, אצל נקבות מסוימות.

גם בתיעוד של גל, בת הארבע, ממאגר תיעודי האימהות, ניתן לחוש בגוון "אפרודיטי" :

"לפורים היא [גל] רוצה להתחפש לטינקרבל – אף על פי שהצבע השולט של התחפושת הוא ירוק

ולא ורוד. כשהגענו לחנות התחפושות "חן" – חנות מלאה באביזרים כגון: תחפושות, שרביטים,

כתרים, נעלים (לרבות נעלי עקב), תכשיטים ומלא נצוצים, גל לא ידעה את נפשה מרוב אושר. אגרפה

את ידיה, רקעה ברגליה ואמרה: "אימא – אני נרגשת". מאותו רגע היא עברה בהתלהבות ממוצר

אחד לשני ולא הפסיקה להתפעל [...]. כעבור שבוע לחשה לי באוזן שבשנה הבאה אני אקח אותה

ל"חן" והיא תקנה את נעלי העקב של סינדרלה שהיא מזדה השנה ועוד היו גדולות..."

ניתן לראות שסימבול היונה מביא עמו את עולם ה"פיצ'פקס" הנשיים על כל קסמיו העליזים.

בדומה לכך, גם את העבודה הזו, להתרשמותי, ניתן לאבחן כ"מצויצת ומקושטת", כאילו משתדלת להאהיב עצמה ביופיה על כל לב; וזאת בכדי להמיס דוקרנות של החפצים להרע לה, לשכך זעם עלום ואולי רצון לנקמה.

• מאפייני הזוגיות באופציה האפרודיטית

אם ילדה, באופציה האפרודיטית, הייתה מייסדת קשר זוגי עם אביה, נראה שהזוגיות ביניהם הייתה מושתתת על גניטאליות. הכוונה לזוגיות הדדית-שוויונית – כמו שבין גבר לאשתו, והיא מקפלת בתוכה את השתלטות הבת על מקום האם. כפי שקליין מתארת:

"ככל שההתפתחות מתקדמת, משתוקקת הילדה הצעירה לאביה יותר מאשר לאמה, ויש לה פנטסיות מודעות ולא-מודעות שבהן היא תופסת את מקומה של אמה, זוכה באב והופכת לאשתו." (קליין, 1937, עמ' 57).

דוגמה לקשר זוגי-גניטאלי מצאתי אצל יסמין ממאגר תיעודי האימהות, בעת שהייתה בת שלוש וחצי:

"הקראתי ליסמין את היפיפייה הנמה. ביקשה כי בכל מקום בו מופיעה נסיכה אומר יסמין.

יומי יהיה הנסיך' שאלתי?

'אבא של יסמין, אמרה במבוכה.

יומה אני?

'המכשפה הרעה'."

אולם האופציה הנקבית השנייה היא שתופסת את רב מרחב המעשייה, וזוהי האופציה הנקבית-תינוקית:

II. האופציה הנקבית-תינוקית

מלבד סימבול היונה, כמעט בכל שאר המעשייה התנהגות גרטל מאופיינת בנקביות אחרת לגמרי, אותה אכנה "האופציה הנקבית-תינוקית". מאפייני אופציה זו, הינם בכי וחוסר-אונים. בתור דוגמה מן השטח לביטויי האופציה הנקבית-תינוקית [שיכולה להוסיף ולהתקיים גם עם התבגרותה של התינוקת] אוכל לספר על אישה מכיתת הביבליותרפיה שלי. הקטע מובא מתוך המסמך "יומן סמינריון גרטל":

"בכיתתנו ארבעה גברים וארבע-עשרה נשים. מורה מסוימת נוהגת במצב של רוב נשי, לעבור לדיבור בלשון נקבה, ופונה אל כלל הכיתה: חשובנה, דברנה, שבנה וכדומה, וזאת על-אף הימצאותו של המיעוט הגברי בחדר. האישה המדוברת נכנסת אז למצב מצוקה נפשית וגופנית. מניחה ידיה על פניה, מתנשמת ובדחיפות פונה אל המורה: "אני לא יכולה לשאת את זה, בבקשה תפסיקי! בבקשה". תגובה זו יכולה להצביע על שהיא עדיין מקובעת באותה אופציה נקבית-תינוקית, שבה השתלטות, התבטלות ולקחת מקום על-ידי נקבה, עשויה לקומם עליה גברים, מצב שמעורר את חרדתה מנקמת הממששת.

• מאפייני הזוגיות באופציה הנקבית-תינוקית

במעשייה, לא ניתן למצוא זוגיות בעלת גוון גניטאלי-מיני בין גרטל לאביה, אפילו לא בפנטזיה, והזוגיות המתוארת ביניהם, אינה הדדית - וזאת משום שלילדה אין משאבים איתם יהיה באפשרותה "לשלם" לו. אז איזה אופי לובשת הזוגיות ביניהם? אופי של מטפל מטופל, שבו האב הרך מתפקד כמטפל, ואילו גרטל מגלמת תינוקת חסרת-אונים. על-ידי עיצוב זוגיות שכזו, תדלג גרטל על שלוש מלכודות:

• כדמות תינוקית - לא תאיים על פיצולו הפראי של אביה ולא תהווה לו מתחרה מסכנת.

- ב"התנקותה", היא תעורר אצל פיצול האב הרך את בלוטות הטיפוליות.
 - היא תרכך, כמתחרה דמיקולו, גם את איומה על האם, ובכך ייתכן ותצליח להפיס נקמתה.
- בהתאם לאלה, תישאר גרטל זעירה ובכיינית.

3.9.2 סיכום העמדה הנקבית

לסיכום הדיון בעמדה הנקבית נגיד, שגם אם השניים שיעמדו על הגג יהיו גרטל בתור אישה ואביה בתור גבר, או גם אם תושכב שם תינוקת לצד אב רך מטפל, חשוב לזכור שלתפיסת הילדה, יש רק מקום לשניים על הגג המשפחתי; מה שאומר שהאם בשתי האופציות - תושלך לארץ.

3.9.3 התנגדות לכל כיוון

בגלל שבדקתי אם אבא ירצה בי בתור נקבה,

אז אימא הרגישה שאני מנסה להשליך אותה, והתנגדה לזוגיות שלנו. – ["שוטה! אמרה

האישה. 'זו איננה היונה הקטנה שלך. זוהי שמש הבוקר הזורחת על הארובה למעלה!"] שימו לב דווקא לחוסר תגובת האב הפעם, אשר אינו מאיים על גרטל שיוסיף לסרסה, כפי שאיים כשבדקה את העמדה הזכרית; אולם האם, שסירבה לה בעמדתה הקודמת – תשוב ותטיל וטו גם הפעם על אופציית העמדה הנקבית, [ובעצמה תיצמד אל האב].

בגלל שאימא הרגישה שאני מנסה להשליך אותה והתנגדה לזוגיות שלנו,

אז שקדתי לחבור לאבא. – ["מעט-מעט זרק הנזל את כל הפירורים על הדרך. [...]] לבסוף ראו מרחוק את בית אביהם!"]

גרטל, שאמה אינה מותירה לה ברירה, [מקווה שלמרות התנגדותה, האם-ירח תתרצה לנדב את בן-זוגה, תאיר את פירווי הלחם 42, ובכך תוביל אותה אל בית אביה, להתאחד אתו שם.

3.10 חרון האלה

בבגוד באדם דרכו -

מארבע רוחות העולם

רגליו יוליכוהו שולל -

אל מחוז אין בו חפץ

מערה יער – אטום [...]

שעיגולו - חתום

שעפרו - קלוי

שאין בו אבן על אבן

שאין בו ענף לקושש

שאין בו פחמי כיריים

אין בו לחם

42 גם קליין תאמר שהלחם הוא חומר נשי, ותדגים זאת בעזרת המטופל שלה ריצ'ארד: "הוא תיאר בחיות עד כמה נהנה מארוחת-הבוקר שלו, במיוחד מהחיטה הגרוסה, והראה לי כיצד לעס אותה [...]. הצעתי את פרשנותי כי החיטה הגרוסה מייצגת את האם הטובה [...]. " קליין, 1945, עמ' 140).

הילדה תפרש שגדשה את הסאה, כי ניסיונה לחבור לאב הוא על גבה של האם, ועל-כן צפויה נקמה לה.

בגלל ששיקדתי לחבור לאבא,

אז אימא לקחה אותי למקום מסובך להתנקה בי. – [האישה הוליכה את הילדים עמוק עוד יותר לתוך היער למקום שלא היו בו מימיהם].

בניגוד לפעם הקודמת, בה הילדה הובלה רק עד למעבה, הפעם היא נלקחת אל מקום עמוק יותר, מקום בו לא הייתה עוד מימיה.

בגלל שאימא לקחה אותי למקום מסובך להתנקה בי,

אז היא 43 ארגנה טכסיס להריגתי. – [שם הודלקה שוב אש גדולה והאם אמרה: 'אתם ילדים, תישארו כאן לשבת, כשתהיו עייפים תוכלו לישון קצת'].

בגלל אווירת יום הדין הכללית שבחלק זה, ניתן לחוש, שהצתת האש במקום הסבוך ביותר, והוראת האם לישון על-ידה – הינה כוונת מכוונת לצלות אותה חיים. [כקדימון לכוונת צלייתה בתנור].

3.10.1 יצר/דחף המוות

בגלל שהיא ארגנה טכסיס להריגתי,

אז החלה לפעול להשמידני – אין חזור. – [אנחנו הולכים ליער לכרות עצי].

אם נשווה את הכניסה העמוקה יותר הפעם, מול הכניסה העמוקה פחות בפעם הקודמת, ניוכח בהבדל משמעותי נוסף. בקודמת אמרה האם: "אנחנו הולכים ליער לחטוב עצים." כלומר, כפי שכבר פירשנו: במעבה חוטבים אותך, זאת-אומרת מסרסים - מורידים ממך ענף אבל הגזע שלך שורד ואת חוזרת לבלב; ואילו בפנימי הנפש, במקום שאין לנו גישה אליו, "עמוק יותר בתוך היער, למקום שלא הייתה בו מימך", שם כורתים 44 אותך, כולל הגזע - משמע, הורגים ואין תקומה.

בהתחשב בכך שטקסט זה פורסם בגרסתו הראשונה ארבעים וארבע שנים עוד טרם הולדת פרויד, ועל-כן בטרם ניסח מישהו את רעיון דחף המוות, הרי שמעשייה זו, לפחות כפי שאני מפרשת אותה, הקדימה את אבי הפסיכואנליזה^x ומובן שאף את קליין, וזאת משום שכבר בשנת 1812 המעשייה טענה: שברובד העמוק או הקדום ביותר – שוכן איון המוות:

43 "אצל קליין, מואפלת האם הממשית מכוח האם שבפנטזיה, אותה יוצר התינוק בהסתמכו על השלכותיו". (אוגדן, 2003, עמ' 137-138).

44 נכרת – [...] נפסק, אזל, תם, [...] נשמד, אבד [...], (אבן שושן, 773, כרך שני).

בעבר המעשייתי, החרדה שנגרמה בעקבות רעיון הסירוס, הביאה לפיצוליהם של האב והילדה, ועתה, חרדה המתעוררת ברובד הקדום יותר – אשר קשורה לרעיון שאימא רוצה להשמידני, תביא בסוף המהלך לפיצולה של האם.

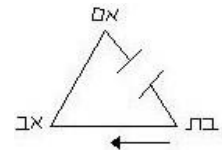
3.10.2 קטיעת הדרך

בגלל שהחלה לפעול להשמידני – אין חזרה,

אז ניתקה את הקשר בינינו. – ["הערב חלף אך איש לא בא אל הילדים המסכנים [...] כשעלה הירח [...] לא מצאו עוד שום פירור כי הציפורים הרבות שהתעופפו ביער ובשדה ניקרו הכל"].

בכך שהאם האירה את קרקע היער לשליחותיה הציפורים, בזמן שאלה העלימו סימנים שיכלו לאפשר לילדה לחזור הביתה, אז זו האם שהעלימה בעצם את אפשרות השיבה אליה.

לתזכורת: האב סירב שגרטל תצטרף לעמדה הזכרית, אבל אפשר לה את העמדה הנקבית. בניגוד לו, חסמה האם את שתי האפשרויות המגדריות הקיימות [ומן המעשייה למדנו שאין קיום ללא עמדה מגדרית, משום שהטקסט מעלה בדעתו קיום רק בהיותך מחובר בזוגיות, המבוססת על תן וקח בין מגדרים], על-כן בחסימתה, לא מאפשרת האם לבתה קיום ובכך דנה אותה למעשה למוות. אבל מעז ייצא מתוק, קטיעת הדרך המדומיינת אל האם בצלע המשולש האחת, תותיר את המסלול לאב כנתיב יחידי. ומכאן – קטיעת הדרך תוביל להתפתחות התקינה.

בגלל שניתקה את הקשר בינינו,

אז הגעתי אל תחתיות הגוויעה ברעב. – ["והיו רעבים מאוד כי לא היה להם דבר לאכול מלבד גרגירי יער אחדים שמצאו על האדמה"].

בגלל שהגעתי אל תחתיות הגוויעה ברעב,

אז כבר לא יכולתי להחזיק 45 את עצמי. – ["בהיותם כה עייפים עד שרגליהם כבר לא יכלו לשאת אותם"].

בגלל שכבר לא יכולתי להחזיק את עצמי,

אז בנועה, השתטחתי למרגלותיה וחיביתי לסוף. – ["ושכבו מתחת לעץ וגרמו"].

בגלל שבנועה, השתטחתי 46 למרגלותיה וחיביתי לסוף,

אז כל-בך, כל-בך, כל-בך כבר רציתי 47 את אבא. – ["היה זה כבר הבוקר השלישי 48 מאז שעזבו את בית אביהם"].

45 המשפט מזכיר את רעיונו של ויניקוט, שצורך התינוק העיקרי הוא בהחזקה הפיזית, וזהו "הבסיס לכל ההיבטים המורכבים יותר של החחזקה, ושל הספקה סביבתית בכלל" (ויניקוט, 1969, עמ' 197).

46 בדרך השתטחות הילדה למרגלות העץ – נדמה שהיא מתמסרת לכוחות האלה. אלה עריצה, שכנגד קפיצות ליבה הקר אין לילדה כלים להתמודד, וכמו אומרת: "אין בי כוח. עשי בי כרצונך".

בגלל שכל-בך, כל-בך, כל-בך כבר רציתי את אבא,

אז בבוחות אחרונים ניסיתי להגיע אליו. – [”הם קמו שוב ללכת”]

בגלל שבבוחות אחרונים ניסיתי להגיע אליו,

אז לזוועתי התברר שהקורים הדביקים שלה נכרכים והולכים סביבי. – [”הסתגנו והלכנו עמוק

יותר בתוך היער”]

בגלל שלזוועתי התברר שהקורים הדביקים שלה נכרכים והולכים סביבי,

אז נזאשתי, וחיכיתי שהעניין יגמר. – [”היו בוודאי נכחדיס”]

3.10.3 אידיאליזציה

בגלל שנזאשתי, וחיכיתי שהעניין יגמר,

אז סוף-סוף, תודה לאל, באה אם מאד טובה. – [”בצהריים, ראו ציפור יפה ולבנה כשלג

יושבת על ענף, ששרה כה יפה, עד שנעמדו להקשיב לה. כשסיימה, פרשה כנפיים ועפה

לפניהם והם הלכו אחריה עד שהגיעו לבית שעל גגו התיישבה הציפור”]

7.

אל מול אימת האובדן, תגביר הילדה את הגנת הפיצול, ותנקוט בפיצוליות מוקצנת. קליין מתארת מצבים בהם החרדה כה גדולה, שהילדה עוד אינה מסתפקת בהגנת פיצול רגילה, אלא מסלימה אותה לכוז שתיקרא ”הגנת האידיאליזציה”.

”יש להבחין בין אובייקט טוב לאובייקט שעבר אידיאליזציה כאשר אנו חוקרים תהליכי פיצול מוקדמים, אם כי לא ניתן לערוך הבחנה חדה בין השניים. פיצול קיצוני בין שני היבטיו של האובייקט אין פירושו הפרדה בין האובייקט הטוב לרע, אלא בין אובייקט אידיאלי לאובייקט רע במיוחד. הפרדה חדה שכזו מעידה על כך שהדחפים ההרסניים [...] וחרדת הרדיפה חזקים מאוד, וכי האידיאליזציה מתפקדת בעיקר כהגנה מפני רגשות אלה” (קליין, 1957, עמ' 259-258).

כלומר, ככל שבעת הנפש גדולה יותר, כך קיים צורך להכביר בהאדרתו של האובייקט הטוב, כדי לעשותו כשיר להתמודדות מול האובייקט המבעית.

”עבור הילד הצעיר האם האידיאלית היא אמצעי-הבטיחות כנגד אם נוקמת או מתה וכנגד כל האובייקטים הרעים, ולפיכך היא מייצגת את הביטחון ואת החיים עצמם.” (קליין, 1940, עמ' 106).

3.11 הריגת האם הרעה

47 ”כשהצער נחוה במלואו והיאושו בשיאו, האהבה לאובייקט גואה.” (קליין, 1940, עמ' 111).
48 שלוש הוא מספר טיפולוגי בתרבות האירופאית [מלבד שבע ושנים-עשר]. מספר טיפולוגי הוא מספר בעל משמעות מיוחדת בתרבות מסוימת. כלומר, ההחלטה איזה מספר ייחשב לטיפולוגי, הינה תלויה תרבות וזמן. בפולקלור ניתן להבחין במספר שלוש בתור הסמכות של תופעת ה”אפקט המצטבר” [אחד או שניים הם תוצר של מקריות, ואילו השלוש נושא איתו וודאות וכוה]: שלוש משאלות, שלושה ניסיונות, שלושה ימים וכו'. על-פי מילון הסמלים של קופר, המספר שלוש מסמל מספר גדול – ריבוי, ומתאימה לו המילה ”הכל” (קופר, 2008). על-כן יכול לקבל ”הבוקר השלישי” כאן משמעות של המון זמן – נצח – כלומר אובדן דרך אינסופי.

"כאשר חרדה רודפנית או דיכאונית מתחזקת, מתרחשת נסיגה לשלבים המוקדמים יותר לסיטואציות-החרדה התואמות." (קליין, 1952, עמ' 229).

אולם ליווייה הצמוד של הצופה מן הגג יאפשר לבת לשאת את החרדה העזה. לפיכך, למרות שפעולות האם העומדות לבוא, תהיינה מחרידות בהרבה מפעולותיה הקודמות, תעבור הילדה תלאות אלה באופן מוחזק יותר – יש לה ציפור 49 קסומה בסטנד ביי.

3.11.1 התקפות על הבית

בגלל שסוף סוף, תודה לאל, באה אם מאוד טובה,

אז היא לקחה אותי לאכול מהאם הרעה. – ["ניגש לעניין; [...] 'תהיה לנו ארוחה ברוכה. אני רוצה לאכול חתיכה מהגג. גרטל את יכולה לאכול מהחלון, [...] שבר לעצמו מעט מהגג כדי לטעום ממנו, וגרטל נעמדה ליד השמשה והתחילה לכרסם בה xi"]
כשחרדות מחריפות, גם פעולה שגרתית כאכילה תתפס כהריסה, כשדירה... לצורך התארגנות מול החשבון אשר עומד להגיע, שולח הטקסט הגרטליאני את הזכרי להתבלט.
התיימרות הנזל לטפס אל תחום השליטה המשפחתית, תגרור בעקבותיה טררס מקווה, שיעסיק תשומת לב הורית במאמצי סילוקו. המהומה תשרת את גרטל כפעולת הסחה, הנחוצה לאכילה בעתות פרנואידיות.

א. חמדנות וצרות עין

קליין מגדירה את המושג חמדנות :

"החמדנות היא השתוקקות חסרת-סבלנות ואינה יודעת שבעה, החורגת מצרכיו של הסובייקט ומיכולתו של האובייקט להעניק. ברמה הלא-מודעת, החמדנות שואפת בראש ובראשונה לרוקן את תוכנו של השד, למצוץ אותו עד תום ולטרוף אותו. במילים אחרות, מטרתה היא הפנמה הרסנית." (קליין, 1957, עמ' 246-247).

במעשייה, הסימבול המובהק ביותר לחמדנות הוא בולמוס טריפת בית הממתקים ; אך טריפת הילדה את אמה - מקור המחיייה שלה, מדגימה את קרבת המושג גם אל מושג מקביל לו – צרות עין⁵⁰, וזאת כי הָרָס הנהרס הוא על חשבוננו של ההורס.

באכילת הילדה את בית הממתקים, מועצמת המטאפורה בכך שלא רק הבית נפגע, אלא גם מי שניזון ממנו⁵¹ ומכאן, חרדתה הפעם, מיכולת המשך שרידותה.

צרות-העין, על-פי קליין, נובעת מקנאה⁵². קנאת התינוקת לכאורה, משבשת את דעתה עד שתעדיף שאם לה אין, אז גם לאחר לא יהיה ; וזאת כיוון שהפער בין חלל קיבתה הריק לבין שפעת ממתקי האובייקט - בלתי נסבל עבורה :

49 בכדי לייצג אם אידיאלית – תבחר המעשייה סמל בעל יכולת תנועה : התרחקות לצורך הגנה עצמית והתקרבות לצורך הגנה על הילדה.

50 צרות העין, בניגוד לחמדנות המבקשת לשדוד, מבקשת גם להחדיר את הרוע. [...] את ההפרשות הרעות ואת החלקים הרעים של העצמי לתוך האם, וראשית כל לתוך השד שלה, כדי לקלקל ולהרוס אותה." (קליין, 1957, עמ' 247).

⁵¹ לדוגמה, גרימת חור בגג תפסול את הבית למגוריה.

"ברגש הקנאה, המטרה הישירה של העצמי היא קלקול סגולותיו של האובייקט. לקלקול זה נודע גם תפקיד הגנתי, שכן אם נהרסים המאפיינים מעוררי הקנאה, הפרט אינו חווה עוד את החוויה המכאיבה [...] לפיכך, הקלקול הינו ביטוי של הקנאה והגנה מפניה." (סגל, 1979, עמ' 117).

קליין תעיד כי לא ניתן להפריד באופן חד משמעי בין חמדנות לצרות-עין משום שהן קשורות זו בזו, אך בשתי ההמשגות, מנגנון ההשלכה יגרום לתינוקת לפנטז, שהתקיפה של האובייקט המותקף תיעשה באותו האופן שבו התקיפה היא אותו.

3.11.2 הכחשה

בגלל שהיא לקחה אותי לאכול מהאם הרעה,

אז אישה הרוסה לגמרי יצאה לתפוס את מי שהרס אותה. – ["אז נפתחה הזלת בבת-אחת ואישה זקנה מופלגת, שנשענה על מקל, יצאה בחשאי"].

זללנותה האגרסיבית היא שרוששה את כוחות הרעה והפכה אותה לזקנה מופלגת. מלבד בפעם זו – שלוש פעמים מוזכרים במעשייה ההורים כזקנים או תשושי יכולת. בכל השלוש, מתרחש הדבר כשגרטל (או פיצולה) נוהגים בזכריות. אפשר שהטקט מחליש אותם במתכוון, בכדי למתן את יכולת פגיעתם בה. בפעם זו, מלבד הפלגת הטקסט בזקנת הזקנה, הוא גם מוסיף לה קב. כשהילדה תקלוט את הראייה, היא תפסוק מסקנה: זקנה שבקושי הולכת, תתקשה בוודאי להשיג אותי.

בגלל שאישה הרוסה לגמרי יצאה לתפוס את מי שהרס אותה,

אז נפטרתי מהר מהעדויות המרשיעות. – ["הנזל וגרטל נבהלו כל-כך שהפילו את שהיה בידיהם"].

בגלל שנפטרתי מהר מהעדויות המרשיעות,

אז הזקנה הייתה נחמדה, הכניסה אותי פנימה, האכילה והשכיבה. – ["אם ילדים נחמדים, [...] בואו, היכנסו והישארו אצלי, [...] היא אחזה בשניהם בידם והובילה אותם אל תוך ביתה. אוכל טוב הוגש להם, חלב ולביבות בסוכר, תפוחים ואגוזים, אחרי כן, הוצעו שתי מיטות קטנות בלבן"].

רמז שמספקת המעשייה לכך שזהו סיפורה של גרטל הוא: שמצד אחד, הזקנה, נשענת על מקל [כנראה על-ידי אחיזתו בידה האחת]; אך מצד שני אחזת בשני הילדים בידם. לפיכך, אם יש שניים, סביר שתיקח ילד-ילד בכל יד, אבל אם שתי ידיה תפוסות במה תחזיק במקל? אי הקוהרנטיות עשויה להוכיח שזוהי גרטל האחוזה באחת, המקל בשנייה, ואילו הנזל? הנזל הוא רעיון לעת עתה – רעיון הזכריות המפוצלת.

הסימבול האימהי מתפקד באופן חדש, כשהמכשפה מובילה את הילדה אל ביתה; הובלתה אז היא אל מלכות מוות. הובלה עתידית אל סימבול אימהי נוסף שיתפקד באופן זהה תישנה כשתובילה לתנור. בשני המקרים, המעשייה תסמן, שלחזור למצב הקדם-לידתי הסימביוטי [להימצא בתוך האם גופא], יוביל להכחדתה ואם חפצת חיים היא – תוך האם איננו אופציה.

בגלל שהזקנה הייתה נחמדה, הכניסה אותי פנימה, האכילה והשכיבה,

אז שמחתי וסמכתי והפסקתי להיות דרובה. – ["הנזל וגרטל שכבו בהן וחשבו שהם בשמים"].

אז חשפה את פרצופה האמיתי הזאבי. – [”האישה הזקנה רק השימה עצמה כידידותית, היא הייתה מכשפה רעה שארבה לילדים ובנתה את בית הלחם הקטן רק כדי לפתותם. כשנלכד ילד בידה, היא הייתה הורגת אותו, מבשלת אותו ואוכלת אותו”].
במהפך של שניות, זקנת הישישה [על סממנה – הקב] נהפכת לרכיב מרכזי בקונספירציה, שתפקידה להקהות את חרדת גרטל ולנתק את מערכות האזעקה שלה.
אוגדן מדגים את הפיצול הפרנואידי – האו-או, שאינו יכול לסבול מצבי ביניים ; על-ידי ניסיונו עם מטופלים גבוליים שברגעי תסכול באחת משנים יחסם למטפל ומשחירים את ההיסטוריה המשותפת שלהם עד כה :

”כאשר מטופל גבולי חש כעס ואכזבה ביחס למטפל שלו, הוא מרגיש כי כעת הוא גילה את האמת. [...] מה שנתפס קודם לכן בעיני המטופל כראיה לאמינותו של המטפל, נתפס עכשיו כהולכת שולל, כמסכה, ככיסוי למה שנתגלה עכשיו. כעת יצאה האמת לאור, והמטופל לא יוליך עוד את עצמו שולל, ולא ייתפס בלתי מוכן. ההיסטוריה משוכתבת כהרף-עין. המטפל אינו מי שהמטופל חשב שהוא ; כעת הוא מתגלה כמישהו חדש. בכל פעם שהגעתי לנקודת-מפנה זו בטיפול, נדהמתי מחדש מהתכחשותו הקרה של המטופל להתנסות המשותפת. ההיסטוריה הרגשית של יחסי האובייקט מותקפת. ההווה מושלך קדימה ואחורה, ויוצר בכך הווה קפוא, נצחי, שאינו ניתן לרפלקסיה” (אוגדן, 2003, עמ' 67-68).

3.12 דמות הורית משולבת

בגלל שחשפה את פרצופה האמיתי הזאבי,

אז אל מול חיותה הרגשית אנושית.⁵³ – [”למכשפות עיניים אדומות והן אינן רואות למרחוק, אבל יש להן חוש ריח רגיש כמו לבעלי חיים, והן חשות כשמתקרבים בני אדם”].
בגלל שאל מול חיותה הרגשית אנושית,
אז היה ברור שהיא תשיג אותי. – [”כאשר קרבו אליה הנזל וגרטל, צחקה ברשעות ואמרה בלעג: 'את אלה אתפוש, אלה לא ימלטו מפני'”].

על-פי השתיים - קליין והמעשייה, דמות ההורה המשולב היא מיזוג שוויוני בין כמותם המעורבת של בני-הזוג שבתמהיל.

את הסימנים שהאב הרע מהול בזקנה, ניתן למצוא בכך שהזקנה מסוגלת לרוץ כחית פרא, שיש לה עיניים אדומות כשל זאב ; שחוש הראייה שלה לקוי כלכלביים, לעומת חוש הריח המפותח מאוד ; ושהיא רודפת, מתנפלת ומשסעת לנתחים.

את סימני האם ניתן למצוא על-ידי העובדה שדמותה מסוגלת להיות פעילה בשעות מוקדמות: ”השכס בבוקר, קודם שהתעוררו הילדים, היא כבר קמה” [באופן זהה לקימתה במציאות הסיפורית], ועל-פי המילים המושמות בפיה: ”קומי בטלנית”, האנלוגיות למילות השכמתה שם: ’קומי בטלנים”.

קליין תאמר, שהדמות הנוצרת משילוב פיצוליהם הרעים של ההורים, היא הבסיס לארכיטיפ המפלצות מרובות-האיברים, ומתארת כיצד השלכת השנאה ופחדי הילדה גורמים לה להחיות כרודפנית :
הדמות ”הופכת לדמות שנואה ומפחידה – [שהיא] הבסיס לפנטזיות על מפלצות מרובות ראשים או מרובות רגליים, החודרות לסיוטיו של הילד ולפחדיו. הילד עשוי לחוות את הוריו במשגל כמאוחדים נגדו” (סגל, 1979, עמ' 64).

⁵³ כאן נראים ניצני האני-העליון. לא נפרט על-כך במסגרת זו.

על-פי המעשייה ניתן להוסיף לדעתי, שההיגיון בשילוב פיצוליהם הרעים של ההורים, הוא בריכוז הרוע וצמצומו, צעד שייעל את מלחמתה בהם ואת יכולת בריחתה.

3.13 יש לי ערך

בגלל שהיה ברור שהיא תשיג אותי,

אז כבר נזל לה ריר ממוחשבה על הפין. – [”וכשראתה את השניים נחיס בנועם, בלחיים אדומות ומלאות, מלמלה לעצמה; 'אה, יהיה נתח טוב'.”]

לפי תפישת עולמה, משאבים הם עניין בעל חשיבות מרכזית – התנהלות התבל התקינה מתאפשרת בעזרת התן-והקח, ומי שאין ברשותו משאבים נידון להגליה, לגירוש ולמוות.

נדמין עתה את סצנת הגעת האם בבוקר אל מיטת הילדה, בה היא שוכבת פסיבית, ואת מבט האם המתפעל הסוקר את הגוף הקטנטן, המושלם. הילדה שחשה ברגיל בפער בין נחיתותה לכל-יכולות האם, או בחוסר הערך 54 שלה לעומת השוני האימהי, עשויה לחשוב בעקבות ההתפעלות, שהנה סוף כל סוף נמצא בה משהו ראוי. נראה, שאמה המבוגרת מתרגשת מעסיסיותה, מטריותה, מאדמוניותה, מנתח בשרה המלא – [למרות לקויותיה המרובות – איכות בשרה אין מתום בו בהשוואה למבוגרים]; ובמקום רגש השפלה מה”אין” נוצרת בה גאווה מה”יש”, אמנם מעוקמת – כיוון שהיא מקיימת גם את סכנת המוות בטריפה, אך יש לזכור שעל-פי תפישתה, ראשית המוות עדיין רגנרטיבי, ושנית בעולמה אוכלים כולם את כולם – האב את האם, האם את האב, והיא את האם. כלומר להיות נחשק כאובייקטרף משמעו להיות בעל נכסים, שווה מעניק לה כרטיס כניסה אל חברת סוחרי החליפין ובכך מקנה לה את זכות הקיום.

”חרדה זו [של התינוק] משתנה משום שלתינוק יש מה לתרום לאם-סביבה. יש ביטחון גובר שתהיה הזדמנות לתרום, להעניק לאם-סביבה.” (ויניקוט, 1963, עמ' 256).

3.14 אישה בלועת פין או אם גניטאלית

בגלל שכבר נזל לה ריר ממוחשבה על הפין,

אז היא לברדה את הנזל – המחצית הגברית שלי. – [”בידה הגרומה אחזה בהנזל וגשאה אותו ללול קטן ונעלה אותו בדלת מסורגת”].

המכשפה במעשייה אמנם מתוארת לרוב כדמות הורית משולבת, אך לובשת לעתים צורה מרוכזת פחות של רוע ומופיעה כאישה בלועת פין בלבד. חיצוניותה ניראת נשית, אבל אם גרטל תתבונן, תהיה מסוגלת להבחין בפין החורג מידה.

קליין פירשה שאת העצמות שהילד רואה מבצבצות מנשים, הוא מבין כפינים גבריים בלועים; פין בלוע בתוך אם הופך אותה, כהגדרתה לאם גניטאלית.

היא מדווחת על המטופל ריצ'ארד [בן עשר], שעלתה מן האנליזה שלו אם גניטאלית שכזו ”שהייתה בעיניו האם המקיימת יחסי-מין עם האב, [ש] גם הכילה בתוכה את איבר-המין של האב ה”רע”, ולמעשה המון איברי-מין שלו, ובכך כרתה ברית מסוכנת עם האב כנגד הבן.” (קליין, 1945, עמ' 148).

גם על-פי השקפת הטקסט, נשים צורכות זכריות באופן קבוע, וצריכות לחדש את הספקתן. לשם כך משמשת מלכודת המכשפה למשל.

3.14.1 אם מסרסת

את הרחקת פיצולה [על-ידי האם], עשויה גרטל לחוות כמעין שחזור הסירוס, בגלל שהנזל – המייצג את אונה, מופרד מעליה, כפי שהופרד בעברה איבר האון של עצמה, וכאז כן עתה ההפרדה הופכת אותה

54 ”מתעוררת תחושה שלאני אין [...] ערך משל עצמו.” (קליין, 1946, עמ' 186).

לחסרת אוניס. גם קליין טענה שבעומק הלא-מודע, ילדים תופסים דווקא את האם בתור הדמות המסרסת :

"בשכבות העמוקות ביותר של הלא-מודע, האם היא זו שנתפסת על-ידי שני המינים כדמות המסרסת והמבעיתה." (קליין, 1926, ה.ש, עמ' 42).

9.

❖ משרתת

בגלל שהיא לבדה את הנזל – המחצית הגברית שלי,

אז בי, התעמרה כפי שמתעמרים במשרתת. – [אחר-כך הלכה לגרטל, העירה אותה

בניעור וקראה; 'קומי בטלנית, שאבי מים ובשלי משהו טוב לאחירי']

אנלוגיה נוספת שיוצר הטקסט, מצביעה על תופעה בה מורים לגרטל לבצע מטלה, אך איש לא דורש לאחר מכן את ביצועה הממשי ממנה. התופעה מחדדת תחושה של אוזלת יד נלעגת. הדוגמה הניתנת כאן לכך היא, כשהמכשפה מורה לגרטל "בשלי משהו טוב לאחיר", אך בהמשך באופן כלשהו בושל המזון "כך בישלו" להנזל ומי בישל? אלוהים יודע, אך בוודאי שלא גרטל.

כלומר, אם ההורים הכל-יכולים, מטילים על הילדה מטלה, שאין בידיה כישורים מספיקים לבצעה, כוונתם אינה אלא התעללות פרקסלאנס.

❖ חינוך

אני והמקלידנית שלי יעל, זוכרות מניסיונו האישי, את התחושה בה אימהותנו ממציאות מטלות מפוברקות, שברור שלא נוכל לעמוד בהן כנדרש – ומכאן שאין בביצועינו צורך ממשי. לכן כשהורו לנו לטאטא – המטרה לא הייתה שיהיה מטואטא, אלא שנסכין לחיי המבוגרים הקשים, ונמחק את החיוך חסר הדאגות מפנינו. בשיחתנו הלכנו רחוק עם תחושת ההתעללות הזו – והגענו אל אסוציאציות מחנה הכפייה, זה שהומחז במחזה "עקומים", לאחר שנאצי מורה לאסיר ותיק להסביר לאסיר חדש את אופן סדרי העבודה במקום.

"מקס : אנחנו צריכים להעביר סלעים.

הורסט : כן אדוני.

מקס : רואה את אלה...

הורסט : כן אדוני.

מקס : ומעביר אותו לשם.

הורסט : כן אדוני.

מקס : ואז כשכל הערימה היא שם, אתה לוקח סלע אחד בכל פעם ומעביר אותו חזרה.

(הורסט מביט במקס. שתיקה)

מקס : כן.

הורסט : אנחנו מעבירים את הסלעים משם לשם ואז חזרה משם לשם?

מקס : כן אדוני.

הורסט : למה? [...]

מקס : הכוונה היא לשגע אותנו." (שרמן, 1979, עמ' 54-55).

גם אצל קליין אפשר למצוא את אותה התקוממות ילדית לגבי הליך החינוך ההורי :

"חינוך זה, שאותו תפסה ארנה כמעשה אכזרי ביותר של כפייה, נעשה למעשה ללא כל קשיחות ובקלות [...] אך [גרס] לה למן ההתחלה להתייחס לכל האמצעים שנקטו כדי לחנכה כאל עוול". (קליין, 1926, עמ' 49 ה.ש.).

3.15 פנינים בלועים גם בעצמי

בגלל שבי, התעמרה כפי שמתעמרים במשרתת,

אז התחזקתי בלי שידעה – בסודיות. – [כך בישלו להנזל המסכן מן המזון המשובח ביותר ואילו גרטל לא קיבלה אלא קליפות סרטנים].

מטאפורת הסרטנים זוהי מטאפורה מרכזית אשר גורמת למהפך בעלילת המעשייה. קליפת סרטן – השריון, זהו החלק הקשה ואילו בשר הסרטן – הרך; כיוון שכך, לכאורה הנזל מרוויח, משום שמזינים אותו בחלקים היותר משובחים, אך המרוויחה האמיתית היא גרטל, שבעזרת השריונות זוכה לאספקת קשיות שוטפת.

קליין מצאה שילדים מבינים גם את העצמות המבצבצות מגופם בתור חלקים קשויים [פנינים] שבלעו. הדגמתה שוב נעזרת בריצ'ארד:

"קיבתו, כך אמר, הייתה קטנה מאוד, רזה ומצומקת, ו"העצמות הגדולות שבתוכה בלטו החוצה" [...]. "העצמות הגדולות" הללו ייצגו את [...] איבר-מינו של אביו." (קליין, 1945, עמ' 139-140).

3.16 זכריות ונקביות מול רעיון משגל עם הורה

בגלל שהתחזקתי בלי שידעה – בסודיות,

אז היא רצתה לחסל רק אותו – את הזכר. – [כלל בוקר התגובה הזקנה אל הלול הקטן וקראה; 'הנזל, הושט החוצה את אצבעותיך']

פעולת הושטת איבר החוצה, תחייב את הבלטתו. התבלטות זוהי אחת מן התכונות הזכריות ומשמעה במעשייה סכנת חיים 55, הנקביות לעומתה משמעה הישארות בחיים. [שהרי אוויר לא מעורר באיש דחפים לחיסולו].

תובנה דומה מציעה לנו הארדינג:

"גישה המבוססת על ארכיטיפ [...] [הנמכת הראש] הביאה תועלת כמדריך מוצלח להישרדות במחנות ריכוז, כמו גם באסונות טבע שבהם "העמדת פני מת" יכולה להציל חיים, בעוד שהתנגדות פעילה עלולה להוביל כמעט באופן בלתי נמנע לאסון." (הארדינג, 1999, עמ' 145).

בגלל שהיא רצתה לחסל רק אותו – את הזכר,

אז הוא עבד עליה. – [הנזל הושיט לה עצם קטנה,]

מלבד תכונת התחבולנות, שגם היא משויכת לזכרי, מושיט הטקסט להורה עצם. אמנם קטנה, ואמנם בכפייה, אבל מושיט בהחלט.

כאן עשויה המחווה להבליע השתוקקות למשגל עם הורה. השתוקקות המעוררת חרדה כה רבה, עד שהיא עשויה להיתכן רק בעד חציצה. [דלת הלול המסורגת].

מעוצם החרדה תשליך הפנטזיה, את השתוקקות המשגל עם ההורה אל ההורה, [שעקב צעירותה של מייצרת הפנטזיה תלבש פנים של תאוה רעבתנית⁵⁶], ובכך תהפוך ההשלכה את ההורה לטורף.

55 את ההתרחשויות ניתן להבין גם, כאילו שבמיוחד מייצר הטקסט סיטואציות המוכיחות שלא כדאי לבחור להיות הנזל, מכאן שעדיפה העמדה הנקבית.

כמובן שתתרחש אז נסיגה לעמדה הראשונית על שלל פרשנויותיה הפרנואידיות: ליטוף אוהב עשוי להתפרש למשל כמישוש לצורך אמידת מוכנות בשר הטרף; ונשיקה וחיבוק כפעולות חייתיות [הרחקות מרחק רב מכוונתו של ההורה]: נשיקה – כקירוב שיניים ולוע, וחיבוק ככליאה למטרות של טריפה. בהתאם, במעשייה, פנטזיית ההשתוקקות, מעוררות פלצות מדי, כך שהטקסט הגרטליאני מסוגל לדמיינה, רק באמצעות הפיצול הזכרי.

❖ גילאים

בגלל שהוא עבד עליה,

אז היא המתונה ארבעה שבועות כי האמינה שנשאר רזה. – [כאשר חלפו ארבעה שבועות והנזל המשיך ונשאר רזה].

המספר ארבע, איננו מספר טיפולוגי מערבי [כמספרים 3, 7 ו-12], ועל-כן מוזר למוצאו במעשייה. הימצאותו עשויה לרמז על-כך, שהמספרים היחידים המופיעים כאן – שלוש וארבע, מכוונים דווקא אל גיל – גיל התסביך האדיפאלי.

קליין תאמר שגיל שלושה או ארבעה חודשים זהו הגיל שבו מתחיל התינוק להיכנס אל העמדה הדיכאונית, ועמה אל התסביך האדיפאלי (קליין, 1952); כמו-כן קבעה את גיל ארבע כזמן השיא של התסביך:

”אנו מניחים כי התסביך האדיפאלי מגיע לשיאו בשנת החיים הרביעית לערך.” (קליין, 1926, עמ' 46). קביעה זו עוררה התנגדות גורפת ואנליטיקאים רבים פסלו את תורת קליין כולה בעקבות השנתונים המוקדמים שנראו מופרכים. בעבודה זו החלטתי שלא להתייחס אל גילאים ולהתמקד בתכנים בלבד ובכך צעדתי לאור ויניקוט, שאוגדן מצטט ומסכים עמו:

”אני נוטה להעיר כמה חבל לקלקל מושג בעל ערך, כשהופכים אותו לרעיון שקשה להאמין בו.” (אוגדן, 2003, עמ' 51).

ובמקום אחר:

”אין צורך לדייק בתזמון; ולאמיתו של דבר, רוב התהליכים שמתחילים בילדות המוקדמת לעולם אינם מתבססים במלואם, והם ממשיכים להתחזק עם הגדילה שנמשכת בילדות המאוחרת יותר וכן בחיים הבוגרים, אפילו בזקנהxiii.” (ויניקוט, 1963, עמ' 253).

3.16.1 תהליכיות האם מול ה”כאן-ועכשיו” הילדי

בגלל שהיא המתונה ארבעה שבועות כי האמינה שנשאר רזה,

אז היא כבר לא יכלה לחכות. – [”אזלה סבלנותה ולא רצתה עוד להמתין”].

כשסבלנות המכשפה אוזלת, או פוקעת, הטקסט מצייר אותה לכאורה בעיניים קצרות-רוח – ככזו שרוצה כאן ועכשיו את סיפוקה ולא מסוגלת להתאפק. אך אותו טקסט מספק לנו גם עובדות נוגדות לגביה: שהיא בנתה בית מבעוד מועד בכדי לפתות את הילדה, שהיא פיטמה אותה במשך ארבעה שבועות שלמים ועוד מעט, מבעוד מועד, תכין בצק ותסיק תנור. אני מכנה זאת ”ייכולת תהליכית”, המשלבת איפוק ודחיית-סיפוקים. [גם האם מן המציאות הסיפורית התברכה בה, כשהורתה למשל להתאפק עם הפרוסה

⁵⁶ ”ציינתי מספר דוגמאות המעידות כי הילדים תופסים בתחילה את המשגל כפעולה אוראלית, ומשתוקקים אליו ככזה.” (קליין, 1926, ה.ש, עמ' 42).

3.17 מים

3.17.1 המסה בתוך חום

בגלל שהיא כבר לא יכולה לחכות,

אז היא ציוותה עליי לשאוב מים ולחממם, בשביל שימס בהם בבוקר. – [”הי את, גרטל? [...]”]
”הזרזי ושאבי מים. הנזל יכול להיות שמן או רזה, מחר אשחט ואכשל אותו.” [...] למלא את הסיר, לתלות אותו ולהזליק את האש”]

כפי שהוזכר כבר, טענה קליין שהדמות המסרסת והפוגעת בפנטזיות הבת היא דווקא האם הרעה⁵⁷; ואכן, גם במעשייה ברובד העמוק יותר, מצאנו ביטוי לכך. אולם, גם האב כאן סרס. לפיכך לדעתי, נכון ליצור אבחנה היררכית בין טבען של התקפות ההורים: התקפת האב הרע מתמצתת לסירוס שהתרחש בעבר ולאיום לגבי המשך הפגיעה בהווה. לעומתה, תקיפת האם הרעה תתמקד בהמסה ובבליעת הילדה אל תוכה, מה שיגרום להעלמתה. קיים הבדל בין שתי בחירות רעות אלה: האחת היא שלאחר תקיפת האב, היא תוסיף לחיות חיי צמצום – אבל תישאר בחיים, וזאת בניגוד לפגיעת האם שמשמעה העלמות בגופה הרוחני⁵⁸. הבדל שסביר שיסייע בהעדפתו של האב⁵⁹.

10.

3.17.2 מיכלים מלאי נוזלים

בקטע זה מצויים באר [הכוללת אולי דלי?] וסיר שהינם מיכלים⁶⁰.
הבאר, ממנה גרטל ממלאת את הסיר, יכולה להיתפש על-ידה כמיכל אימהי מלא נוזלים, ולפיכך, בכיה עשוי לאשר את הדמיון המתחיל להיווצר בינה לבין המכשפה – שהרי גם היא מיכל נוזלים – שהנה הם זולגים מעיניה.

3.17.3 השתקפויות

[”למלא את הסיר”]

כשגרטל תמלא את הסיר, למים תהיה פונקציה נוספת – הם יפעלו כמשקפים. או אז תראה בהם את בבואתה ובבואת המכשפה בפריים אחד. המעשייה מקרינה כך לבת ויזין, איזה צביון תלבוש דמותה אם תיהפך לאשה – מה שעלול להציף שאלה: האם גם אני [אם אתמיד במסלול הנקבי] איהפך למחסלת ילדים הניזונה מקשיות?
קליין תתריע על כך:

57 ”הפחד פן גופה יותקף [...] על-ידי אם נקמנית ורעה ממלא תפקיד מרכזי וממושך בחרדותיה. אני סבורה כי זוהי סיטואציית החרדה האופיינית לבת.” (קליין, 1945, עמ' 168).

58 אוגדן מנסח כיצד חומה תורם לתחושת הטשטוש הסימביוטית:
”האם הזאת מקרינה גם בוחק של חום וביטחון, הגורם לו ”להתמוסס” באופן שהוא מענג ובו בזמן גם מפחיד, מאחר ש”התמוססות” זו גורמת לו [לתינוק] להתחיל לאבד מגע עם הידיעה המצטברת שלו היכן הוא מסתיים והיא מתחילה.” (אוגדן, 1989, עמ' 117).

59 ”נעשית התקה מגוף האם, המעורר חרדה כה רבה, לעולם הסובב, והילד מתחיל לפתח עניין בעולם החיצוני.” (סגל, 1979, עמ' 64).

60 מיכלים: ”מייצגים את רחם האשה [...], כך גם מערות, אוניות, כל מיני מיכלים [...]”. (פרויד 1900, עמ' 344).

"אם חרדתה של הילדה ביחס לגוף האם [...] הינה קיצונית, היא עלולה לא להיות מסוגלת להזדהות עם האם בתפקידה המיני." (סגל, 1979, עמ' 65).

הנה ציור באותו נושא של יסמין [כמעט בת חמש] מתוך מאגר תיעודי האמהות, שבו השתקפות הילדה נראית באותם המים בהם מצויים אלמנטים נשיים כגון: קן הציפור, העץ, והברווזה שמשמאל.

3.18 בכי על מות אח

בגלל שהיא ציוותה עליי לשאוב מים ולחממם, בשביל שימס בהם בבוקר,

אז בביתי. – [”מחר אשחט ואבשל אותו.” אח, כמה קוונה האחות הקטנה כאשר היה עליה לשאוב מים, וכמה דמעות זלגו על לחייהו יאלוהים הטוב, עזור נא לנו, קראה, יאלו רק היו חיות הפרא ביער טורפות אותנו, היינו לפחות מתיים ביחד.”]

קינת גרטל עשויה להתפרש באופן זה: אילו אבי אז היה מחסל אותי לגמרי, עוד כשהייתי שלמה [בעלת שני חלקי נפש ממוזגים – הזכרי והנקבי 6] ולא רק מסרסני, מוות זה היה עדיף מן הסיטואציה הנוכחית, כשאיבר זכרתי תלוש, ואוני מופרד ומורחק. [אולם יש לזכור, כי למרות דבריה הנאמרים כלפי המכשפה, בחשאי כל הזמן, הילדה נטענת זכריות].

על הרגע שבו בוכה גרטל, כשמוכרזת שחיתתו הקרבה של האח, נראה שקליין היתה אומרת, שבכיה נובע מכך שבתוכה, היא קושרת בין הפנטזיות ההרסניות שלה לבין שחיתתו הצפויה במציאות:

”קנאתה באחיה [...] ויריבותה [עמו, עוררו] משאלות מוות ופנטסיות תוקפניות, שבהן היא פוצעת והורסת [אותו] בעיני רוחה.” (קליין, 1937, עמ' 66); ואם קרה והתגשמו אותן הפנטזיות ההרסניות – כלומר אחד מבני המשפחה נפגע באופן ממשי – אזי חווה הילדה כאילו אלה הן הפנטזיות שלה שגרמו לפגיעה.

ניתן לבחון את בכיה אף באופן שונה: כיוון שהפקידה אצל הנזל את האלמנטים הזכריים [הזדהות השלכתית], יוצא שאם תשחט אותו המכשפה, יחמיר בייתר שאת איבוד מגעה עם אותם אלמנטים:

”[ב]השלכתם של רגשות [...] ושל חלקים [...] של העצמי לתוך [האובייקט],

[...] חלקים [...] של האישיות נתפסים כאבודים. [...] תהליך זה מחליש ומרושש את האני.” (קליין, 1946,

עמ' 186-185).

על-פי ההסבר האחרון, בכייה מגיע מן התרחיש שמאלצה להסתפק בנקביות.

3.19 אמהות גניטאליות לא צריכות נקבות קטנות

בגלל שבביתי,

אז היא לעגה לי שאני תינוקת נקבה. – [”חסכי לעצמך את היבבות האלה, אמרה הזקנה.”]

61 קליין מסכימה עם פרויד שהילדה מתחילה את חייה כדו-מינית (קליין, 1945).

לכאורה – המכשפה, שכבר בלעה כמה פיינים זכריים בחייה, מתנשאת מעל לבת, אותה היא מחשיבה לבתולת קשיות, אך יחד עם זאת, היא גם אומרת, בניסוח המבטא עניין בהבטחת עתידה של גרטל: חסכי את נוזלייך, שמרי אותם היטב בפנים, כי כשתגדלי, תזדקקי להם בזוגיות עם בן הזוג שיהיה לך. מדי פעם, כפי שהודגם עתה, ועוד קודם לכן^{xiii}, משתרבת לטקסט נקודת מבט כפולה. כשנקודות אלה יצטברו הן תפענחנה את הנקודה, שהמציאות שונה מפרושי גרטל; ולפיכך, אלה פנטזיות שצובעות את השטח בצבעים פראיים, עד שמבצבצת מאחוריהן פתע המציאות ה"נורמאלית", המורכבת גם מכוונות מסורות של הורים.

3.20 גדילה

בגלל שהיא לעגה לי שאני תינוקת נקבה,

אז היא הכריחה אותי לעשות עבודות של נשים, וכששאבתי, ראיתי שגדלתי. – ["קראה לערה 62 [...]] השכם בבוקר נאלצה גרטל לצאת החוצה, [...] לתלות אותו [את הסיר] ולהזליק את האש. 'קודם נאפה', אמרה הזקנה, 'כבר חיממתי את תנור האפייה ולשתי את הבצק'."

3.20.1 לגדול זה להתקיף את ההורים

נראה שגרטל מסוגלת במידה רבה יותר לבצע עבודות של גדולים ואני סבורה שאחת מהן, זו הכרוכה בפעולת שאיבה, העניקה לה כפי שנרמז קודם, הזדמנות להיווכח שגדלה. גדילה היא דבר מפחיד, וגרטל תפרש זאת שהוריה חושבים שהתחצפה להתבלט, והתבלטותה - על חשבונם היא: "לגדול פירושו לתפוס את מקום ההורה. ואכן כך הדבר בפנטזיה הלא-מודעת, גדילה היא מעצם טבעה מעשה תוקפני [...] כדי להיות מבוגר על הילד לדלג על גופתו של מבוגר." (ויניקוט, 1995, עמ' 158).

3.20.2 הבצק ומלכוד הגדילה

מטפורת הבצק אוצרת בתוכה ניגודיות המדברת על מלכוד זה: מצד אחד בהשפעת חום התנור, בצק תופח, ומהצד השני, אם יתפח – יאכלוהו. בצק אינו יכול להאט את קצב תפיחתו. זה יקרה גם אם ישתדל לעצור את עצמו. גם הילדה כך, אם תקפיד להישאר, מבחינה התנהגותית בעמדתה הנקבית, הכנועה, המפייסת - על צמיחת גופה, איננה יכולה לפקח והוא יגדל ויתחזק ללא כל קשר למעשיה ובכך תהפוך למועמדת לחיסול.

3.21 ודאות ההיבלעות

בגלל שהיא הכריחה אותי לעשות עבודות של נשים, וכששאבתי, ראיתי שגדלתי,

אז הבנתי שהיא הולכת לחסל גם אותי כי דואים לי את הגבריות. – ["היא זחפה את גרטל המסכנה החוצה אל תנור האפייה שממנו כבר פרצו הלהבות. 'זחלי פנימה', אמרה, המכשפה, 'וראי אם כבר די חם שם, כדי שנוכל להכניס פנימה את הלחם'. וכשגרטל הייתה בפנים, רצתה לסגור את התנור כדי שגרטל תיאפה בו כי רצתה לזלול גם אותה."]
ואכן, נראה שהמכשפה קלטה את התחזקותה של זכריות גרטל, וציוויה: "זחלי פנימה" משמעו – "היי לי פין, שאיתו זחלי אל רחמי – "התנור".

בפסקה זו מופיעה כתיבה מוזרה אשר מעבירה לשון עתיד ללשון עבר. הטקסט אמור היה להיכתב בלשון עתיד: "וכשגרטל תהיה בפנים, תרצה לסגור את התנור" [משום שמדובר בתכנונים אשר עדיין לא קרו]. אולם, מסיבה מסוימת, עובר הטקסט ללשון עבר. רצוני לטעון כי העברה זו מתרחשת משום שהטקסט-

62 כאן, בפעם הראשונה מכונה גרטל "נערה". מה קורה? האם אמה חושבת שגדלה? סכנה! סכנה!

הגרטיאני נזקק להוכחות חותכות, לעדות ניצחת לכך שבוודאות כבר התרחש כאן ניסיון רצח. הילדה, המנסה לגבש עצמה מסביב לאובייקט טוב, ולצורך כך משליכה, יצרים הרסניים על אמה, מתקשה לבצע את משימת הקטל אשר נדרשת להתפתחותה [חיסולה של האם הרעה] ולפיכך נזקקת לארגון של סיטואציה נוספת 63 שתצמיד לה אקדח לרק. הסיטואציה הנוכחית שהטקסט מארגן, היא שהאם במאת האחוזים ניסתה לרצוח, [כלומר, כשהייתי בתנור, אימא בוודאות עמדה לסגור עלי ת'דלת] ועל-כן אני חייבת להגן על עצמי. הקמה להורגך השכימי להורגה.

3.22

בגלל שהבנתי שהיא הולכת לחסל גם אותי כי רואים לי את הגבריות,

אז עשיתי עצמי נקבה מטומטמת. – [”אבל גרטל הבחינה במזימתה ואמרה: ‘אני לא יודעת איך לעשות את זה, איך נכנסים לשם?’]
במקראת הסימבולים – כל משפחת התכונות ההפוכות לערפול מוחי משויכות לזכריות. גם קליין תמנה אותן יחד, אבל במקום חדות שכל, פקחות, תבונה, עורמה, חריפות או תכסיסנות, היא תקרא לזה ידע: “המרכיב התוקפני של הרגשות ושל האישיות קשור קשר הדוק בנפש לעוצמה, כוח, חוזק, ידע ולתכונות נחשקות אחרות”. (קליין, 1946, עמ' 185).

יסמין, ממאגר תיעודי האימהות:

”יש לי הרבה רעיונים בראש. הם יוצאים לי מהראש שלי ואז אני יודעת הכל”.

גרטל, שניזונה כבר ארבעה שבועות מן החלק הקשיח שבגוף הסרטן, חיזקה עצמה באלמנטים זכריים ולכן נעשתה חדה כתער, חשדנית, ובעלת תושייה; דהיינו - גרטל התהנזה. הזקנה לעומתה, ארבעה שבועות כבר בצום זכריות, ובטריית הקשיות שלה הולכת ואוזלת – ולכן מוחה רופס והיא קונה את תמרון הילדה, כשזו מסווה עצמה טיפשונית.

3.22.1 בוז לאובייקט

[”אווזה מטומטמת, אמרה הזקנה”].

כשאומרת המכשפה: “אווזה מטומטמת”, יותר משהיא בזה לגרטל, בז הטקסט לטמטומה – כיצד איננה שמה לב להטעיה כל-כך בסיסית שתכננה בעצמה, שבעזרתה, מצליחה ילדה קטנה להפיל אותה לבור שהיא כרתה במו ידיה.

בסיוע אוגדן, המצטט את סגל, תעלה המחשבה, שכדאי לבוז לאובייקט אימהי, כי בוז יקל על כאבי הפרידה:

”בוז כלפי האובייקט מסייע להגן על הפרט מפני תחושת אובדן, כיוון שאין צורך להיות מוטרד מאובדנו של האובייקט המבוזה, חסר הערך” (אוגדן, 2003, עמ' 83).

3.23 אימא לא שלי

”בנצי השמן, בבטן יש לו בן

איך קוראים לבן?

בנצי השמן...”

(בנצי השמן, דן אלמגור)

63 הסיטואציה הקודמת שאורגנה הייתה, הוראת האם שהילדה תישן בסבך היער קרוב למדורה.

בגלל שעייתי את עצמי נקבה מטומטמת,

אז היא אמרה שהיא לא צריכה נקביות, כי יש לה מספיק את עצמה. – [הפתח זי רחב, הנה את רואה, יכולתי בעצמי להיכנס].

בגלל שהיא אמרה שהיא לא צריכה נקביות, כי יש לה מספיק את עצמה,

אז כבר ידעתי שהיא לא תצטרך אותי לעולם. – [היא הזדחלה והושיטה ראשה אל תוך התנור].

לאורך המעשייה, מביא הטקסט לגרטל רשימת נימוקים כנגד דבקותה באמה. המעשייה למעשה היא ניסיון מתמשך להרתיעה מפני המשך המצב הסימביוטי. הנימוקים הולכים ונעשים בוטים, אך כל אלה נראה שלא מזיזים אותה מדעתה, עד שלא נותרת ברירה, והטקסט נאלץ להתעלות על עצמו ולהביא נימוק אולטימטיבי – נימוק אחרון, שאם לאחריו לא תשתכנע – הטקסט ירים ידיים; והנימוק הוא: הכניסי לך לראש – אימא לא רוצה אותך! אולטרה-נימוק זה הוא כמו במקרה של נערה, הנצמדת אל יחסים שאינם בריאים ועוצמת עיניים מול אזהרות החברות. הנימוק אמור להכריח אותה לראות נכחה: אבל מה תעשי? – הוא לא רוצה אותך.

כעת אמחיש: בהתחשב שתנור הוא סימבול רחם אמהי, התמונה שמצייר הטקסט היא את המכשפה, בצורת פין נחשי, רוכנת ומזדחלת אל תוך הפתח של עצמה. דבר זה מעלה על הדעת, כי היצור הזכרי/נקבי הזה מוכשר להפרות את עצמו. אני מדמיינת זאת: כשהמכשפה - כמו איזו מפלצת ב"הארי פוטר", לאחר שספגה את זלזול הטקסט על שהיא רופסת ומוחלשת, באה להוכיח שכוחה עמה: "מי אמר רפוסה? יש בי פין בלוע. אני מסוגלת להיות בצום זכריות גם ארבע שנים – לא רק ארבעה שבועות!" ; והיא פותחת במפגן ראווה מעורר פלצות. מרכינה פדחתה, גוחנת, ובוירטואוזיות משחילה ראשה אל תוך הפתח התחתון שלה. נעלמת.

כוראוגרפיית הפריה עצמית זו עשויה לנבוע, מתפיסת הילדה את אמה כמשק אוטרקי שאיננו נזקק לה.

11.

"אורבורוס המיתולוגי שמזדווג עם עצמו [...] מפרה את עצמו." (נצר, 2004, עמ' 162).

"ירד הלייל שחור שחור"

עמוק עמוק בתוך עיניך [...]

ואין ירח שם עכשיו

ולא נצנוץ ולא כוכב

וגם אני אינני שם, פתאום"

(כהה כהה, שלום חנוך)

מצב מפחיד, הדומה לחווייה מול אם בדיכאון; ומדוע מפחיד? מפני שאין סיכוי לקשר. על-פי כיוון זה מה שצריך תינוק מאם, יותר מתזונה, יותר מאור וחום – אלה יחסי-אובייקט, ועל-כן הפחד הגדול הוא העדר יחסים.

גם החלק המהותי ביותר מהתיאוריה של קליין עסק ביחסי אובייקט:

"הדגש שקליין שמה על יחסים עם אובייקטים פנימיים וחיצוניים, הביא בשעתו לכך שעבודתה נודעה

כ"תיאוריה של יחסי אובייקט." (סגל, 1998, עמ' 71).

ר"ד פירברן (1889-1964) - פסיכואנליטיקן, אחד מיוצרי התאורטיים, טבע את המונח "יחסי אובייקט" שיצא מן התאוריה של קליין:

"פירברן [...] ראה בעיני רוחו תינוק המחווט כלפי אינטראקציות עם סביבה אנושית". (מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 179-181). פירברן טען כי "המניע הבסיסי הדוחף בחוויה האנושית [...] הוא] היקשרויות עם אחרים כמטרה בפני עצמה". (מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 179).

בשל כך, התנתקותה, והשתבבלות האם בעולמה הסכיזואידי, יחרידו את התינוקת עוד יותר ממותה שלה. קליין "עוסקת בשורשים פתולוגיים של בדידות; בתחושה הדיכאונית של אובדן האובייקט [...] המובילים לבדידות העמוקה ביותר." (סגל, 1979, עמ' 124).

ועוד מההיבט הגראפי, אם האם כעת ממולאה בעצמה, הרי שהיא חוסמת בפני גרטל את פתח הכניסה חזרה. היא האם והיא הילדה – היא אינה יכולה להכיל ילדה נוספת, ובוודאי שלא מתאימה לתפקיד טיפולי, ובגלל שגרטל חייבת טיפול; מאלצה הטקסט בכך לפרום עצמה מזו המגוללת פנימה, המסופקת, זו שלעד לא תזדקק יותר לאינטראקציות עם זולת.

3.24 הריגת האם הרעה

בגלל שכבר ידעתי שהיא לא תצטרך אותי לעולם,

אז שרפתי⁶⁴ אותה. – [אז דחפה אותה גרטל דחיפה כזו שהיא עפה עמוק פנימה] לתזכורת, נראה שהסיבה העיקרית שמתאפשרת סוף סוף הריגה של האם, היא שלילדה יש תחליף – הציפור שהושארה לתצפת על הגג. "כעת האני מחלק את האובייקט השלם לאובייקט חי, שלא נפגע, ולאובייקט פגוע במצב מסוכן [...] או (מת). כך הופך הפיצול במידה רבה להגנה מפני חרדה דיכאונית." (קליין, 1952, עמ' 218).

3.24.1 ליבידו

נסקור כעת את תפקיד הליבידו במעשייה בכדי להוכיח שהמסלול ההתפתחותי התקין שהוא מסמן, מחייב לכלול את הריגתה של האם הרעה. הליבידו, על-פי פרויד, הוא הדחף המיני: "בדומה לרעב, הוא דחף האכילה, מניחה הביולוגיה את מציאותו של "דחף מיני", שדרכו מוגדרים הצרכים המיניים הקיימים אצל האדם ושאר בעלי-החיים. בשפה העממית אין ביטוי מקביל למונח "רעב"; לפיכך ישתמש המדע לשם כך במונח "ליבידו". (פרויד, 1905, עמ' 20). מאוחר יותר הרחיב יונג את המונח אל מעבר לדחף מיני, והשתמש בו לציון יצר החיים הכולל⁶⁵. קליין קשרה לנו את הליבידו עם תנועת ההתפתחות קדימה: "נראה שהחיפוש אחר מקורות סיפוק חדשים טבוע בתנועתו של הליבידו קדימה." (קליין, 1945, עמ' 161). השימוש במילה "עפה" בתיאור הרג האם "אז דחפה אותה גרטל דחיפה כזו שהיא עפה עמוק פנימה", מקשר את מהלך הריגתה לציפורים, אשר מתפקדות, לכל האורך, כשליחות האם הטובה⁶⁶, ובמונחים פסיכואנליטיים מייצגות את הליבידו. כעת נסקור את מופעי הציפורים במעשייה:

64 האם מושמדת על-ידי הסימבול של עצמה.

⁶⁵ את הרחבתו את מושג הליבידו ליצר החיים ניתן למצוא במעשייה, על-ידי שהמעבר אל האב המונחה על-ידי הליבידו, מסמל את החיים, בעוד שהקיעוץ הסימביוטי מסמל את המוות.

⁶⁶ האבחנה בין האם הטובה לבין הציפורים שליוותה, במקרים מסוימים מיטשטשת: [למשל, הציפור הקסומה והברווזונה, הן ייצוגי האם הטובה והליבידו גם יחד]. גם קליין מצאה אצל ריצ'ארד קישור בין אם טובה לציפור: "הצעתי את פרשנותי כי [...] מייצגת את האם הטובה (השד והחלב הטובים), מאחר שבהזדמנות קודמת השווה את ה[...]. לקן של ציפור." (קליין, 1945, עמ' 140). בנוסף, משפטים כמו "האשה הולכה את הילדים עמוק עוד יותר לתוך היער..." גם הם מכוונים לזהות בין אם שהיא מורת-דרך לבין תפקיד הליבידו.

- הצפורים משרטטות ומנתבות מהלך התפתחותי תקין שעל הילדה לעבור :
- [1] ניתן להבחין בנתיב בתחילת העמדה הנקבית כשמופיעה הצפור הראשונה - [היונה].
- [2] בעודה נקבה, מונעות מגרטל צפורים אחרות לחזור הביתה אל הסימביוזה האימהית - [מנקרות את הפירורים שיובילו לאם].
- [3] התחנה הבאה בדרך היא, כשנוכחותה המחזקת של האם הטובה מובילה ומכוונת לעימות עם הרעה - [בצהריים, ראו ציפור יפה ולבנה כשלג יושבת על ענף, ששרה כה יפה עד שנעמדו להקשיב לה. כשסיימה, פרשה כנפיים ועפה לפנייהם, והם הלכו אחריה עד שהגיעו לבית שעל גגו התיישבה הציפור].
- [4] לאחר מכן, מסמן הליבידו לילדה שעליה לתקוף - [נכר] את בית הממתקים – כלומר את גוף האם הרעה, ומשום כך לצפות לנקמתה בה, נקמה שתספק לילדה תירוץ נחוץ לשם חיסול האם הרעה.
- [5] כעת, מתריע הליבידו בדבר נחיצות ההשתחררות מן הבית, על-ידי ההשוואה בין ציפורי הבר לציפורי הבית, כשהמבויתות נגישות לפיטום ולשחיטה - [הלול בו כלוא הנזל כתרגולת מבויתת], בניגוד לחופש המצפה לעופות הבר.
- [6] בהמשך מורה הליבידו, שבכדי לחסל את האם הרעה על הילדה לחבל תחבולות, כי אם תפעל בצורה גלויה – האם החזקה ממנה תחסל אותה. לכן עליה להסוות סממני זכריות ובכך להצליח להערים - [אני לא יודעת איך לעשות את זה, איך נכנסים לשם?], "אווזה מטומטמת" אמרה המכשפה.
- [7] בשיא המהלך – הליבידו מלמד את הילדה שלהעניף את האם הרעה לתנור, זוהי בדיוק הפעולה ההתפתחותית הנכונה לה - [היא עפה עמוק פנימה].
- [8] כעת, לאחר שחיסלה את האובייקט המפחיד, תפחת החרדה והליבידו יוביל אותה לשחרר בבטחה את כוחותיה הזכריים - [פתחה את הלול שלו [...]] הנזל קפץ החוצה כציפור אשר דלת הכלוב נפתחת בפניה.
- [9] ולסיום, עוד יעזור הליבידו לגרטל, להתגבר על מכשול, בדרכה לאיחוד המיוחל עם האב - [הברווזה שתעביר את הילדה את הנהר].

II. ארוס

ארוס המכונף, אל האהבה והתשוקה המינית במיתולוגיה היוונית אשר נולד מן הכאוס, מתפקד באופן זהה כאן לתפקוד הצפורים. גם הן כמותו, נולדו מתוך הכאוס - [העמדה הפרנואידית-סכיזואידית], ושניהם מביאים עמם את הכיוון ואת הדרך. הארוס בחיצו, יוביל את הנערה לאיחוד עם אהובה, ממש כציפורים שתאחדנה בין גרטל לאביה.

.12

3.25 הדחקה

"פתאום הכל כהה כהה"

עכשיו איני רואה יותר

עכשיו איני רואה"

(כהה כהה, שלום חנוך)

בגלל ששרפתי אותה,

אז שפחתי מזה. - [וגרטל מיהרה לסגור את דלת הברזל ולנעול את הברח].

הריגת האם הרעה, הוא רגע שבו על-פי המעשייה, מכונן מנגנון ההדחקה הילדי.

"הזיכרון, האימפולס או הפנטזיה, אם הם מכאיבים או אסורים, חל [עליהם] איסור לעלות למודעות; הם מודחקים, אך נשארים דינמיים בלא-מודע של האדם ושואפים לביטוי." (סגל, 1979, עמ' 39).

גרטל תדחיק אל הלא-מודע שלה, אל מעבר לדלת הברזל - את רציחת האם הגניטאלית. כינון מנגנון ההדחקה יודגש על-ידי שתפחית בחומרת מעשיה כשתספר להנזל מאוחר יותר: "המכשפה הזקנה מתה" - במקום להתמודד עם אחריותה למעשה.

ההגנה החדשה, ההדחקה, מבוססת על אמונה לא-מודעת ש"מה שאיני יודע לא יפגע בי" (אוגדן, 2003, עמ' 87).

• מודע / לא-מודע

עוד מעט ואילך, תפעל המעשייה בשני רבדים - רובד אחד מודע, והרובד האחר סמוי ומודחק אשר ירוץ כתעלה סודית מתחת לרצפת הסיפור. נגישותנו אל רובד זה תתאפשר רק כשיבליח מפעם לפעם אל פני השטח. עוד נאמר, שהתהליכים הנפשיים שקליין תדבר עליהם כשיאה של העמדה הדיכאונית - יתרחשו ברובד הלא-מודע בלבד, ורק סימנים מהם יציצו החוצה. [למשל ברובד הלא-מודע יופיעו המונחים: אינטגרציה, אשמה ותיקון]. לעומת זאת, בציר העליון הגלוי - ברובד המודע, תספר המעשייה סיפור אחר - את סיפור הפיצולים, שרק בעזרתו יתאפשר האיחוד עם האב הטוב והרך.

3.26 לאחר הרצח

בגלל ששכחתי מזה,

אז הוא/היא עשו קולות להזכיר לי. - ["הו! אז היא התחילה ליילל, ממש זוועהד6"].

בגלל שהוא/היא עשו קולות להזכיר לי,

אז ברחתי. - ["אבל גרטל ברחתי"]

בגלל שברחתי,

אז המכשפה הרעה מתה. - ["והמכשפה הארורה נשרפה בייסורים עד מוות"].

3.26.1 כל יכולות

בגלל שהמכשפה הרעה מתה

אז שחררתי את אחי הכלוא [בהכרזי שגאלתי אותנו]. - ["גרטל מיהרה כבר להנזל, פתחה את

הלול שלו וקראה: 'הנזל, נגאלנו, המכשפה הזקנה מתה! הנזל קפץ החוצה כציפור אשר דלת

הכלוב נפתחת בפניה!"]

כל-יכולות היא אחת מן ההגנות המאניות על-פי קליין. במעשייה, המופע המאני הראשון היה כשהקטנה,

במפגן זכרי של חוזק פיזי, תעוזה, תושייה ואקטיביות - העיפה אישה בוגרת אל תוך פי התנור, והצליחה

לדחוף ולנעול אחריה דלת כבדה מברזל.

"החרדות הדיכאוניות (החרדה פן ייהרס [...]) האני עצמו) גורמות לאני לייצר פנטסיות כל-יכולות

ואלימות, הן לצורך השגת שליטה על האובייקטים ה"רעים" והמסוכנים, והן בכדי להציל ולהחיות [את

האני]. " (קליין, 1940, עמ' 99).

67 כאן מציינות היללות הזאביות שלא מדובר כאן רק ברציחת האם הרעה, אלא גם ברציחת המסרס הקדמון - חית הפרא, זה שמהול בגוף האם ושכעת נשרף שם יחד איתה.

עתה מגיעה המאניו לשואה עם השימוש במילה "נגאלנו". על-ידי שימוש זה מכתיר הטקסט את גרטל
כ"גואלת": "החרדה המרכזית בעמדה הדיכאונית היא הפחד מאובדן האובייקט [...] שהפרט חושש כי [...] הרגו." (אוגדן, 2003, עמ' 77), ואחד מאופני ההגנות לכך הוא שימוש בקבוצת ההגנות המאניות שביניהן
הגנת הכל-יכולות.

את השיר הבא כתבתי מספר שנים לאחר נפילת אחי שמוליק במלחמת יום כיפור. המילה "גואלת"
הזכירה לי אותו [במותו הייתי בת שמונה]:

באמצע הטקסט

"באמצע הטקסט ראיתי אותי
עומדת בסוף הקבר של שמוליק קרוב למצבה
ובועטת שלוש בעיטות לשמאל בהגנבה,
חלש חלש בלי כוח/ כולם האמינו שאני עומדת נוח.
הקבר נפתח.
שמוליק עלה מתוכו, התנפח
ונהיה ממולא ואדום ושמן.
הפסיקו ת'תקווה הפנו ת'עינים/לחזות בו בפלא,
אני בינתיים
עופפתי מעל הקברים בעולם
ובעטתי בלי סוף בכולם בכולם.
מישראל, מהגולה, הודו, הריעו למשיחה
תחי פותחת הקברים! תחי מחית המתים!
הברוכה! הברוכה!"

כפי שהוזכר, תאמר קליין, שלא רק לגבי הורים, אלא גם לגבי אחים מפנטז התינוק בינקותו פנטזיות
הרסניות, ובמקרה שהאובייקט המפונטז נפגע במציאות, יחוה המפנטז בלא-מודע, שהוא עצמו כאילו גרם
לכך; ומשום שלא תיתכן אפשרות לתיקון קונקרטי, תפננה הפנטזיות אל הכל-יכולות.
כתיבתי את השיר לאחר נפילת אחי, יכולה גם-כן להיות מוסברת על-ידי תחושת אשמה אשר באה בעקבות
פנטזיה לא-מודעת שאני גרמתי למותו. [מושג האשמה יפורט בהמשך].

3.26.2 אינטגרציה

בגלל ששחררתי את אחי הכלוא [בהכרזי שגאלתי אותנו],

אז חזרתי להיות מחוברת. – [כמה שמחו השניים, נפלו איש על צוואר רעהו, קפצו
והתנשקו].

המעשייה, בשפתה הסימבולית, מציעה דימוי כוריאוגרפי לאינטגרציה המתרחשת בנפש גרטל בין האיכות
הנקבית לזכרית. דימוי זה יביא לשיאו את המהלך, אשר החל עם אכילתה את שריונות הסרטנים. עתה,
לאחר השתחררותה מאימת המכשפה הרעה, יש באפשרותה להגיע לאינטגרציה הנכספת. קליין תדגיש כי
החרדה היא שמביאה לפיצול, ואילו רגיעה מאפשרת אינטגרציה:
"ניתן להניח שכאשר חרדת הרדיפה אינה כה חזקה, הפיצול עמוק פחות והאני מסוגל לפיכך לגבש את
עצמו." (קליין, 1952, עמ' 209).

תיאור הנפילה - זו על צווארו של זה, נובע לדעתי מכך שבצוואר עובר עורק ראשי ומשום-כך נפילה דווקא על מקום זה, מזכירה מעשה ערפדי68.

כיוון שנוזלי הגוף הזכריים והנקביים בה מעורבים כעת באופן שוויוני כבכלים שלובים, וכיוון שאין בתנוחה דומיננטיות מועדפת לאף אחד מן המינים [שוב, "איש על צוואר רעהו"], הג'נדראליות אצל גרטל כעת מאוזנת.

יש לשים לב להבדל שקליין מדברת על אינטגרציה כתהליך מתמשך ואילו המעשייה בכליה, מציגה אירוע נקודתי:

"האני [...]. מחבר וממזג שוב ושוב את ההיבטים המפוצלים באובייקט [...]. בהדרגה מיושמים תהליכי [...]. המיזוג על ההיבטים המופרדים פחות ופחות זה מזה." (קליין, 1952, עמ' 219).

3.27 עמדה דיכאונית

הטבלה שלפנינו, מציגה את החלוקה הנושאת בצירי המודעות, והפרק המגיע כעת יפרט אותה:

<u>לא-מודע – מסלול כסוי</u>	<u>מודע – מסלול גלוי</u>
אינטגרציה באובייקטים חיצוניים	שמירה על הפיצול
רציחת האם הממוזגת	האם מתה באופן כלשהו
תחושת אשמה	אין אחריות על מות האם
פנטזיות תיקון	תשלום בעבור סיוע

3.27.1 אינטגרציה באובייקט חיצוני

בגלל שחזרתי להיות מחוברת,

אז קיבלתי את ההבנה ואת האומץ, שאפשר לחקור אם רעה מנוטרלת. – [ומאחר שלא היה להם כבר ממה לפחד, וכנסו לבית המכשפה"]

מודע

כפי שהוזכר, כניסה אל בית – מבחינה סימבולית, משמעה קיום יחסים עם האם, אבל כיוון שזו כבר מתה, אפשר לשדוד ובנחת את מה שיש לה בפנים:

"גופה של האם מגרה בילד תשוקות עזות לחקור אותו ולרכוש לעצמו את אוצרותיו. [...] בפנטזיה הופך הילד את גופה של האם מושא להתקפות תאוותניות, בהן הוא שודד ממנה את אוצרותיה". (סגל, 1990, עמ' 62).

לא-מודע

האינטגרציה של האובייקטים החיצוניים במעשייה, תתרחש אך-ורק בלא-מודע, כלומר, תודחק, וזאת כיוון שהטקסט במודע, מחויב לשמר את פיצולי ההורים - טובים ורעים, וזאת בכדי לאפשר לילדה לקיים את מה שלשמו חוברה המעשייה – המהלך המפחיד והמדאיג – השתלטותה על מקום האם לצד האב. [בכדי שייתכן מהלך זה – האם הטובה מוכרחה לאשרו, האב מוכרח להיות רך ואילו ההורים הרעים מוכרחים שלא להיות]. על-כן הציר הגלוי של הטקסט יצייר תמונה שתסתור את קליין, ואילו הסמוי יאשר את דבריה.

בגלל שקיבלתי את ההבנה ואת האומץ, שאפשר לחקור אם רעה מנוטרלת,

68 קליין מצטטת את המונח שטבע אברהם, [שאצלו עברה אנליזה] יניקה "ערפדית" (קליין, 1952).

אז גיליתי שהיא מלאה דברים טובים. – [”שבו ויצבו בכל פינה ארגזי פנינים ואבני-חן”]

היכולת לתפוס את הימצאותם של חלקי האם הטובה [אבני החן] באותו הבית [הגוף] עם חלקי האם הרעה [חלקי האפר שנוצרו עם שריפתה], מצביעה על שתהליכי בשלות הביאו את הילדה לכך שהיא מסוגלת להחיל את האינטגרציה – או את האמביוולנטיות, גם על אובייקטים חיצוניים. “ההישג המשמעותי ביכולת לאמביוולנטיות הוא העובדה שהאדם השנוא הינו אותו אדם שהפרט אהב, ועדיין אוהב באופן לא-מודע, ומקווה לאהוב אותו שוב בגלוי.” (אוגדן, 2003, עמ' 85).

קליין תאמר, שאינטגרציה באובייקט החיצוני מביאה להפחתת החרדה :
”כאשר ריצ'ארד הכיר במהלך האנליזה בכך שהאובייקט האהוב עליו הוא גם האובייקט השנוא עליו, ושהאם התכולה, המלכה עם הכתר, קשורה בנפשו לציפור המחרידה בעלת המקור, הוא יכול היה לכוון את אהבתו לאמו ביתר בטחון. רגשות האהבה נקשרו במידה רבה יותר ברגשות השנאה, וחוויותיו השמחות ביחס לאמו כבר לא הופרדו כל כך מחוויות התסכול. משום כך הוא כבר לא חש צורך עז, מצד אחד, לעשות אידיאליזציה רבה כל כך של האם הטובה, ומצד אחר ליצור תמונה כה מפחידה של האם הרעה. כאשר יכול היה להרשות לעצמו למזג בין שני היבטים של האם, רוכך ההיבט הרע על-ידי ההיבט הטוב.” (קליין, 1945, עמ' 149-150).

מודע

אולם אינטגרציה אינה אפשרית במודע (כפי שהוסבר), לפיכך, במודע יסופר - שלאחר שהאם הרעה מתה באופן כלשהו, מתאפשרת הבחנה בחלקי האם הטובה המאוחסנים בבית הרעה, חלקים שנחמסו ממנה בכוח הזרוע. נוכחותה המסנוורת של האם הרעה, האפילה עד עתה על חלקים חיוורים אלה והסתירה אותם מתפישת גרטל. רק כיבוי הסינוור מאפשר לה לראותם. הילדה תצטייד בחלקי האם הטובה כעת בכדי להביא אותם כנדוניה לאביה הרך ; אמה הטובה שצופה מלמעלה, תרשה לה להשתמש בהם – אם טובה מרשת כול המנדבת מעצמה.

3.27.2 בחירה ג'נרואלית סופית

בגלל שגיליתי שהיא מלאה דברים טובים,

אז הסכמתי להיעשות כמזה. – [”אלה טובים מחלוקי חצץ. אמר הנזל.”]

כאן מתבצעת בחירה סופית בנקביות – הפנינים ואבני-חן [האלמנטים הנשיים] טובים מחלוקי החצץ [האלמנטים הגבריים].

1. יכולת הסמלה

פירורי הלחם עברו הסבה לאבני חן. המעבר ממזון שניתן לאכלו אל משהו פחות קונקרטי, מדגיש לנו את יכולת ההסמלה שמשיגה הילדה בעמדה הדיכאונית.

אוגדן מתאר עוד כיצד התפתחות יכולת הסמלה תורמת להתפתחות הסובייקט :

”בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית, [...] הסמל הינו מה שהוא מייצג. [...] עמדה הדיכאונית, הארגון הפסיכולוגי של התינוק מבשיל עד לנקודה שבה מתאפשר שינוי מבני. כאשר הסמל והמסומל הופכים ברי-הבחנה, תחושת “היות אני” ממלאת את החלל שבין הסמל למסומל. “אני” זה הוא המפרש את סמליו של הפרט, המתווך בין מחשבותיו לבין הדבר שהוא חושב עליו [...]. ברגע שהתינוק מסוגל לחוות עצמו כמפרש של תפיסותיו, נולד התינוק כסובייקט. מנקודה זו ואילך, כל חוויה היא יצירה אישית (אלא אם כן חלה נסיגה [...]). [...] בעמדה הדיכאונית, אירוע הוא מה שהפרט עושה ממנו ; משמעותו טמונה בפרשנות שמעניק לו הפרט.” (אוגדן, 2003, עמ' 74-75).

בגלל שהסכמתי להיעשות כמזה,

אז רצייתי לקחת מהאבנים הטובות שלה הביתה. – [ותחב לסיסיון 69 ככל שיכול. אמרה גרטל;

יגס אני רוצה לקחת משהו הביתה!]

מסתמן כאן שינוי בעמדה הנקבית. זו אינה עוד נקביות תינוקית שתוארה עד כה. מעתה זו נקביות מאוזנת ג'נדראלית. נקביות שבידה הבחירה והחופש להתנהג גם באופן שנחשב ל"זכרי". לפיכך, כאן – בפעם הראשונה במעשייה, גרטל מכריזה על רצונה באופן אסרטיבי מבלי שמתלווה לכך חרדה⁷⁰. הבעת הרצון היא שינוי קטן מכלל השינויים המהפכניים שעוברים כעת על גרטל. דמויות במעשיות הן על-פי רוב פלקאטיות [כפי שלימד אותנו הקרע], ולפיכך התפתחות רדיקלית כשלה, היא מיוחדת בשונותה בז'אנר ומחזקת את הטענה שזהו סיפורה הפסיכולוגי.

בגלל שרצייתי לקחת מהאבנים הטובות שלה הביתה,

אז מילאתי בהן את הסינר. – [ומילאה את הסינרון הקטן שלה.]"

בתחילת המעשייה, גרטל טמנה את הלחם מתחת לסינר; אבל כעת היא ממלאה את הסינר באבני חן. גם שוני זה מצביע על בחירתה המובהקת בניקביות, כיוון שבמקום להחביאה, היא מבליטה אותה כך שמזדקרות לה תפוחותיים שמכריזות על מרכולתה.

3.28 צבא של מכשפות

בגלל שמילאתי בהן את הסינר,

אז הייתי צריכה לברוח מפני שצבא החיילים שלה כבר התרומם לנקמה. – [אבל עכשיו עלינו

ללכת, [...] עלינו לצאת מייד מיער המכשפות!]"

הבלטת ניקביותה תציף חרדה מחודשת מנקמתה של הרעה – מה שיגרום לנסיגתה אל אופנות העמדה הראשונה⁷¹.

בעמדה זו, ההדחקה עדיין לא התרחשה, ועל-כן החלוקה המפותחת יותר למסלולי מודע ולא-מודע, תפסיק להיות רלוונטית עד שהטקסט יתאושש.

"תיארתי בעבר את הפנטסיות של התינוק לתקוף ולהיכנס באופן סדיסטי לגופה של האם"⁷² כמעוררות

אסוציאציות-חרדה שונות (בעיקר הפחד [...] להירדף [...])." (קליין, 1946, עמ' 189).

ואיך נדע אם החרדה קיצונית? אם יתרחש כאן פיצול; ובכן בקטע זה הפיצול הוא אלים במיוחד עד לכדי חתיכות זעירות [ביון]. הפיצול הפרגמנטלי ייצור צבא של אובייקטים רעים⁷³, כאילו כל חלקיק אפר של אותה מכשפה שרופה, יתחייה ויתלכד אל צורה של חייל – שיצטרף אל לגיונות החושך הצועדים בסך לפקודתה, [שהרי הנסיגה הביאה עמה גם תחיית מתים רגנרטיבית]; ולפיכך, יער המכשפה היחידה הופך ליער המכשפות ברבים, אשר מפחד נקמתן דחוף לגרטל לברוח; ואם זה צבא מכשפה – אז חייליו נעשים בצלמה, ומובן שהם מעוצבים כמיכלים של נוזלים:

בגלל שהייתי צריכה לברוח מפני שצבא החיילים שלה כבר התרומם לנקמה,

אז הם חסמו לי את הדרך בצורת נהר גדול. – [הגיעו למקום מים רבים.]"

69 כאן מופיעה ההוכחה שהזכרה קודם לכן, שבמעילו של הנזל שני כיסים. משום שגרטל כבר הפנימה חזרה אל תוכה את החלקים הזכריים שהפקידה באחיה, הנזל משוחרר אל קיום עצמאי והופך מעתה דמות שלמה שבמעילה שני כיסים. 70 נראה שחרדת הבעת הרצון [הקול האיש] עשויה להתרחב לחרדת הבעה כללית. ויניקוט מספר על מטופל ש"הרגיש שהוא ילד קטן בבית, ואם ידבר זה לא יהיה בסדר, כי בכך הוא יתפוס את מקום ההורים." (ויניקוט, 1954, עמ' 142). 71 ושוב נזכיר, שגם במסגרת "עיבודה של העמדה הדיכאונית [...]" סיטואציות חרדה מוקדמות חוזרות ונחזות בתהליך המיתון. (קליין, 1946, 192).

⁷² גם גרטל זה עתה רצחה אותה, קיימה עמה יחסים ושדדה את אוצרותיה.

73 "צבא גדול [...] של אובייקטים" (אוגדן, 2003, עמ' 77).

חיילי הצבא מאגדים נוזליהם ויוצרים נהר מים שמהווה מכשול כפול:
א' – מתפקד כמחסום שיעצור את בריחת גרטל מציפורני מכשפות הסימביוזה;
ו-ב' – ימנע מהילדה להגיע לאב ולתפוס את מקום האם.

3.29 הכרה באחר

בגלל שהם חסמו לי את הדרך בצורת נהר גדול,

אז ראיתי ברווזה והתנהגתי נכון בשביל שתבוא לעזור לנו. – [”אינוי רואה שום גשר ושום מעבר, כאן אין גם שום מעבורת, ענתה גרטל, אבל שם שטה ברווזה לבנה, אם אבקש ממנה, היא תעזור לנו לעבור, אז קראה: 'ברווזונת, ברווזונת / כאן הנזל וגרטלונת / אין גשר ואין דרך לעבור, / שאינו על גבך הצחור’.”]

נראה כי במסגרת התנודות בין העמדות, יצליח הטקסט לאסוף עצמו מהעמדה המפורקת ולשוב ולטפס במעלות העמדה הדיכאונית.

היכולת החדשה של ההכרה באחר מודגמת כאן על-ידי סריית פריטים: גשר, מעבורת וברווזנה, שמועלים כאופציות לצורך צליחת הנהר. שלושת הפריטים מצויים על רצף אנושיות, המצריך את התגברות ההתחשבות בהם.

הראשון הוא הגשר. גשר אינו חי, ועל-כן אין צורך להתחשב בו, אלא יעודו הוא לשרת את החוצים על קרשיו.

מעבורת היא חפץ, אם כי נוהג בה אדם, ועל-כן קיימת במידת מה דרישת התחשבות; אולם ניתן לסייג אותה בכך שהנהג תפקידו שירותי ומתוקף כך עליו לספק את צרכיהם של החוצים.

לבסוף, הברווזנה, הינה יצור חי שייעודו היחידי הוא לחיות את חייו, לפיכך, יש להתחשב בה ולפתח כישורים של תן וקח אם רוצים ממנה שיתוף פעולה 74.

”כאשר התינוק הופך לסובייקט מפרש, הוא יכול לראשונה להשליך מצב נפשי זה לתוך תחושת-הזולת שלו, ולשקול את האפשרות שאנשים אחרים חווים רגשות ומחשבות באופן דומה למדי. מודעות לאפשרות שאדם אחר הינו סובייקט, [...] יוצרת תנאים בהם התינוק מסוגל לחוש אכפתיות כלפי אדם אחר.” (אוגדן, 2003, עמ' 75).

3.29.1 שמירה על הטוב

המכשול שאותו העמידו חילות האם הרעה הוא נהר מים זורם, ועל-כן האם הטובה הנחוצה להתגבר עליו היא עוף מים [ולא דג], בגלל חשיבות האפשרות שתהיה מסוגלת לעוף ולהתרחק מהסכנה, וזאת כי בעמדה הדיכאונית עובר הפוקוס [...] אל חרדה מאובדן האובייקט המיטיב:

התקפות של אם הרוסה ונקמנית ”נתפסות תמיד בעיני בנות לא רק כסכנה לגופן, אלא גם כסכנה לכל דבר היקר לליבן [...] - האם הטובה.” (קליין, 1945, עמ' 158).

הברווזנה, הפנינים, אבני-החן, כל אלה יגויסו לבני האור - צבא שיגבור על חילות בני החושך.

3.29.2 דאגה לאחר

בגלל שראיתי ברווזה והתנהגתי נכון בשביל שתבוא לעזור לנו,

אז היא באה – אך הנזל התנהג לא יפה ורצה שנחצה יחד. – [”ואמנם ניגשה הברווזונת והנזל התיישב והציע לאחותו להצטרף אליו”].

74 ישנן גרסאות, בהן מעניקים הילדים לברווזנה, צמיד או שרשרת מאוצר המכשפה כתמורה על עזרתה להם.

פיצוי הברווזה, שגרטל מסוגלת לספקו כעת לצורך הדדיות היחסים, נעשה בעזרת כינוי החיבה, בעזרת ההנעמה בחרוזה ובזמֶר ובעזרת הבקשה המנומסת [עוד על כך בהמשך].
זולת נוסף מלבד הברווזה, שקיומו נוכח כבר בהכרתה במלוא הנפרדות שלו הוא הנזל; ולאור זה היא מבחינה בהתנהגותו שאינה לרוחה:
"רק כאשר לא ניתן ליצור או להתמיר באופן מאגי את האובייקט, מתקיים משהו או משהו שאינו העצמי. אם קיים משהו שאינו אני, שאינני יכול ליצור, לשלוט בו או להתמיר, או אז גם אני מופיע כאדם נפרד." (אוגדן, 2003, עמ' 77).

בגלל שִׁהִיא בָּאָה – אֶךְ הַנֶּזֶל הַתְּנָהֵג לֹא יִפְהַ וְרִצָּה שֶׁנִּחְצֶה יַחַד,
אִז אֲמַרְתִּי לוֹ לֹא. – ["לֹא", עֲנֵתָה גֵרְטֵל, 'זֶה יִכְבִּיד מְדִי עַל הַבְּרוּזוֹנִתִּי"]
גרטל תרשום הישג נוסף כאדם נפרד, כשבפעם הראשונה תעמוד על שלה.

בגלל שִׁאֲמַרְתִּי לוֹ לֹא,

אִז הִרְגַּשְׁתִּי שֶׁכֶּבֶר אֲפֹשֶׁר לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ. – ["מִוֶּטֶב שֶׁתַּעֲבִיר אוֹתָנוּ בְּזֶה אַחֵר זֶה."]
לאחר שהשיגה את איזונה הג'נדריאלי, גרטל יכולה להינתק מן האובייקט שהיווה עבורה מיכל אחסון:
לאחר ההפנמה מחדש "רוכשים [חלקי האני] אוטונומיה גוברת והולכת ומתנתקים [מן האובייקט החיצוני שהכילם]" (אוגדן, 2003, עמ' 154).

בגלל שִׁהִרְגַּשְׁתִּי שֶׁכֶּבֶר אֲפֹשֶׁר לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ,

אִז הַבְּרוּזָה הַטּוֹבָה נִהְנֵתָה מִהִישָׁגִי וְשִׁמְחָה לְעִזּוֹר; [קֹדֶם הֵייתִי אֲנִי טוֹבָה אֲלֶיהָ]. – ["כֶּךָ עֲשֵׂתָה
הַבְּרוּזָה הַטּוֹבָה."]

ובואו ניזכר בתעלה שרצה מאז פונן מנגנון ההדחקה, זו שמלווה את הטקסט באופן תת-קרקעי. ובכן, שוב יגיח לרגע אותו מסלול שאין גישה אליו [ואולי נצנח אנחנו לבקר בתוכו] ומעתה, ננוע חליפות בין הקומות – תחתית ופני-השטח.

לא-מודע

ברמה הלא-מודעת, ממשיך תהליך האינטגרציה גם באובייקטים החיצוניים, פיצוליהם הטובים והרעים של האם ופיצוליהם הטובים והרעים של האב, מתקרבים ומתמזגים. לכן תתפוס הילדה את רצח המכשפה כחיסול גם חלקיהם הטובים של ההורים. מכאן, על-פי קליין, מתפתחת תחושת אָבֵל, אָבֵל על אובדן האובייקטים הטובים; ומי שיצליח לצאת ממצב האבל, הוא זה שיכונן בבטחה רבה יותר את האובייקט הטוב שבתוכו:
"כאשר מצליחים לכוון מחדש את אובייקט האהבה החיצוני, אשר עליו מתאבלים ושהפנמתו מועצמת על-ידי תהליך האבל, משתמע מכך כי האובייקטים האהובים הפנימיים שוקמו ונרכשו מחדש. משום כך [...] מתקיים] כינון-מחדש של העולם הפנימי שהתערער. [...] תחת מצוקת הפחד מפני אובדן האם האהובה, נאבק התינוק כדי לכוון את עולמו הפנימי ולגבשו, ולבנות בבטחה את האובייקטים הטובים בתוכו". (קליין, 1952, עמ' 221-222).

ואכן, כשהשתדלה גרטל לקרב אליה את הברווזה, עשוי הדבר היה להיתפש, כמאמצי האני להתגבר על האָבֵל על-ידי רכישתו מחדש של האובייקט המיטיב; ואולי בגלל שיקומה וכינונה מחדש של אותה ברווזה בעולם הפנימי, ניתן לחוש עתה משב תקווה, המופח מן הטקסט בחלק הזה:

מודע

הפיצולים נשמרים באדיקות. הסימבולים הקודמים של האם הטובה: הירח המלא והציפור הקסומה המצויים ברום [כפי שהסברנו], בעקבות גובהם ויכולת התנועה שלהם, באפשרותם ללוות את הילדה באשר תלך ולהיות מעודכנים במעשיה. כעת משאובייקטים אלה העבירו את מקל מרוץ-השליחים אל המלווה הנוכחית: הברווזה הטובה, וזו העבירה את הילדה את הנהר בכיוון האב, בכך מספרת המעשייה למאזינותיה, שהאימהות הטובות – למרות מודעותן למעשי הבת: שפירקה, שרימתה, שרצחה, ששדדה – מסכימות לה, מאשרות אותה ומברכות על האיחוד.

בגלל שהברווזה הטובה נהנתה מהישיגי ושמהה לעזור; [קודם הייתי אני טובה אליה], אז היא הפיגה את כוחות הכישוף של היער. – [וכשהיו בצד השני, והלכו זמן מה, נראה להם היער מוכר יותר ויותר ולבסוף ראו מרחוק את בית אביהם.]
כוחות גלי הטוב המוקרנים מברכת האם מפקעים את חוג הכסף, מתירים קורי דבק, ומתגלה היעד.

בגלל שהיא הפיגה את כוחות הכישוף של היער,

אז לקחתי תנופה ופריצתי אל [את] אבא. – [ואז החלו לרוץ, פרצו אל תוך החדר ונפלו על צוואר אביהם.]

כפי שלימד אותנו הטקסט, הוא כבר גיבש את התפישה, שאובייקטים הם מעין "קליפות" המלאות בנוזלים⁷⁵: נוזלי אור וחום מזינים בנקבות, ונוזלים קשיחים, מסיביים בזכרים; שבכדי להיזון מהם, יש לבקע הקליפות בחפץ חד וקשה, להניפו לאחור ולהטיחו בעוצמה; ובכך מושגת נגישות אל האיכות המבוקשת. [להזכירכם את דמיונות הטקסט לגבי מעשי ההורים ביער]. בקשר לכך, החלק החד והקשה ביותר בגוף התינוקת, החלק הדומה לגרזנים – הוא שיניה 76 ועל-כן גרטל תנעץ שיניים ב"קליפתו" של האב ובכך תושג לה גישה אל נוזלי גבריותו. חדירת הקליפה תתאפשר לילדה על-ידי תנופת הריצה שלה.

לא-מודע

שימוש הטקסט במילה "פריצה" מכוון אותנו גם אל התארים פורצת/גנבת. במובן זה, המילה תיחשב כהבלחה מן הלא-מודע, משום שרק שם תכיר גרטל בכך שהיא שואבת את נוזלי האב על חשבונה של האם ורק שם תתפוש עצמה כמי שגנבה את מקומה של מי שהיא רעה, אך גם טובה:
"לתפוס את מקומה של אמה." (קליין, 1957, עמ' 265).

מודע

האם הרעה מתה באופן כלשהו – [סביר שזו אם טובה שפעלה להריגתה, על כל מקרה, לגרטל אין יד בדבר.]; והילדה מונחית על-ידי הברווזה אל מקומה לצד האב, כך שהאחריות כולה נופלת על כנפיו של עוף המים.

- בחירת הטקסט במילה "חדר" [סימבול האישה על-פי פרויד] תורמת למחשבה, שהיחסים המפונטזים של הבת עם אביה, הם בבסיסם יחסים עם האם שעברו התקה.
- ומה מבדיל את יניקת גרטל מהנזל מיניקתה מאביה? התשובה היא שהיניקה מהנזל זוהי התחברות אל משאביה הפנימיים, שהופרדו ממנה אך שייכים בדיון; ואילו היניקה מן האב – התמלאות ממשאב חיצוני.

⁷⁵ כמודל האובייקט הראשון – השד.

76 קליין מצטטת את אברהם המדבר על שלב נרקסיסטי בעל מטרה קניבליסטית מינית: "אין ספק כי צמיחת השיניים [...] מהווה] גירוי חזק לדחפים ופנטסיות קניבליסטיים." (קליין, 1952, עמ' 211, ה.ש. 15).

קליין טוענת שהתשוקה האוראלית היא אמנם המובילה, אך משולבות גם תשוקות גניטאליות במעבר האדיפאלי :

"למרות שהתשוקות הגניטאליות פורצות בעוצמה אל קדמת הבמה, הליבידו האוראלי עדיין מוביל. תשוקות אוראליות חזקות, המוגברות על-ידי התסכול הנחוה ביחס לאם, מועברות משד האם אל הפין של האב. התשוקות הגניטאליות של תינוקות משני המינים מתמזגות עם תשוקות אוראליות, ומכאן נובע קשר אוראלי, בנוסף לגניטאלי, לפין האב." (קליין, 1952, עמ' 222).

והמעשייה אכן משקפת שאת המעבר מובילה אוראליות, שהרי פנטזיית המין מושתתת על הזנה ; והתשוקות הגניטאליות? אותן ניתן למצוא ברכיבה על הברווזה. [הדוגמה מצטרפת אל הטענה, שאף תסיים את המעשייה : שחתיירה לאב מסתירה תחתיה, רצון קדום פאיחוד עם האם.].

מלבד זאת, נזכיר את דבריה של קליין שסממני הגניטאליות מבוטאים פשוטיון או בדמיון בזוגיות, ועל כך עומד ליסוב דיונינו.

לא-מודע

יחסי-מין מפונטזים עם אב הם דבר מבעית עד בלתי-אפשרי בלא-מודע, וזאת בזכות האינטגרציה, שבגללה תדמה ההיצמדות [שדורשת הזדווגות] גם כהיצמדות אל חית פרא, שהלא האב הרך והזאב הטורף הינם ממוזגים כבר בפנים.

בנוסף, מתעוררות נקיפות מצפון [שעמן אשמה - ראו בהמשך], המתגלמות בפתגם הידוע "הרצחת וגם ירשת?" – כיוון שגרטל, כחוגגת במעשייה על קבר האם, אשר כעת היא ממוזגת ורב סבלה מן הזיווג.

את שני האלמנטים שהפריעו לגרטל בזוגיות עם אמה, משנה כעת הטקסט בזוגיותה החדשה. הראשון - הבדלי הממדים, והשני - חוסר הנפרדות :

1 - על-פי הדימוי הוויזואלי שבו ילדה קטנה נופלת על צוואר אביה הגדול, ניתן לצפות לכך שהיא לפחות מגיעה לצווארו. נדמה כי האב הוקטן, והיינו הך אם הפנטזיה כופפהו או גימדהו, החשוב – שהוא דומה לה ועל-כן הזוגיות במידותיה, בניגוד לזוגיות עם הנפילה הענקית.

2 - הטקסט, מנגיד עתה בין דמות האם הבולענית והחמה, לדמות האב המחוסרת משאב חום וקולטנות - [זה שאינו קולטני, כפי שקליין מכנה אותו] כלומר, אב שאין בבעלותו חלל פנימי כך שאין עמו סכנת היבלעות. אובייקט כזה מתאים יותר ליצירת קשר מרווח שיכונן בין שני סובייקטים.

3.29.3 אמפתיה

בגלל שלקחתי תנופה ופרצתי אל [את] אבא,

אז גיליתי שהלב שלי יצא אלי מאותו הרגע שעזב אותי ביער. - ["האיש לא ידע אפילו שעה

טובה אחת מאז עזב את ילדיו ביער"]

כמו שזה עתה נכתב, פעל הטקסט הגרטליאני שאבי גרטל ידמה לה, כך שיבין את מגבלות הקוטן שזכת שניהם מצויים בו. רוצה לומר שהטקסט מתכוון, שהאב יזדהה עם מצוקות גרטל על-ידי שיחוה אותן וירגישן בלבו. קליין קוראת להזדהות זו אמפתיה :

"במעמקי הנפש, [...] רגש חזק של אחריות ודאגה [...], המתבטא באהדה אמיתית לאנשים אחרים

וביכולת להבין אותם, כפי שהם ובהתאם לרגשותיהם." (קליין, 1937, עמ' 59).

במעשייה, לכל אורכה, האב הרך שידר אמפתיה. כפי שפזמן שכנעו לגרש את ילדתו, הוא משיב : "איך אוכל לשאת זאת בליבי, להשאיר את ילדי לבד ביער?" ; ולאחר שהילדה מצאה דרכה בחזרה : "האב שמח, כי נשבר לבו על שהשאיר אותם כה בודדים מאחור".

דוגמאות אלה מבטאות את הזדהותו עם הבת על-ידי כך שהוא חש את כאביה בלבו. בנוסף מובא המשפט המוכיח שהוא כבר אינטגרטיבי – אותו אחד שהעזיב את ילדתו, או ש "עזב את ילדיו ביער" – הוא גם האחד שמצטער על כך – "לא ידע אפילו שעה טובה אחת מאז".

3.30 היסטוריה והכרה במוות

ביוון שגיליתי שהלכ של יצא אלי מאותו הרגע שעזב אותי ביער, אז הרגשתי שהוא אהב אותי [ומיד הייתי צריכה להזכיר לעצמי שהאם הרעה מתה]. – [אבל האישה מתה].

מודע

תפיסת גרטל את המקום בלבבו של האב מעלה שוב פחדים מנקמת האם הרעה. [פחדים המובילים לנסיגה] ← המאפשרת קימה-לתחייה רגנרטיבית ← המובילה לציפייה מנקמתה של הרעה]. לפיכך, צריך הטקסט לאסוף עצמו ולהזכיר: לא לדאוג, הכל בסדר; האם הרעה מתה. מתה. מתה.

לא-מודע

כאן מות האם האינטגרטיבית, אינו עוד מוות זמני כבעמדה הפרנואידית-סכיזואידית, אלא מוות שכבר אין להתכחש לו: אם בעבר, בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית, היה "העבר משתנה ללא הרף: כל אירוע חדש משנה באופן קיצוני את הקודמים לו. ההווה מושלך מיידית אל כל החוויות הקודמות, ומעלים בכך את העבר [...אז] בעמדה הדיכאונית, כבר אין לתינוק גישה לסוג השכתוב האורוליאני של ההיסטוריה, שבעמדה הפרנואידית-סכיזואידית הוא אפשרי. בהווה הדיכאונית, כאשר מישו מרגיש שפגע באחר, הוא נשאר תקוע עם העובדה הזו. הוא אינו יכול לשלול את ההיסטוריה או לשכתבה, הוא אינו יכול למחוק את העובדה שאירוע בעל אופי מסוים התרחש." (אוגדן, 2003, עמ' 80). ומשום שהתינוקת אינה יכולה עוד לשכתב מעשיה, היא נעשית ל"עצמי היסטורי77".

3.31 אשמה

כעת אתייחס שוב, אבל באופן אחר אל המשפט: "אבל האישה מתה".

לא-מודע

ההתקרבות הנפשית בין ייצוגי האובייקטים הרעים והטובים, המתחילים להיחוות כאובייקט אחד שלם, היא שגורמת להתעוררות אשמה, כי התינוק חווה בעוצמה שפגע [וכעת, באופן בלתי-הפיך] גם בחלקים האהובים של האובייקט: "האשמה מתחילה בעמדה הדיכאונית, עם ההכרה בהתקפות שנעשו על האובייקט הפנימי, האהוב באופן אמביוולנטי. תוכחותיו של אובייקט זה (נקיפות מצפון) נחוות כאשמה." (סגל, 1990, עמ' 112). קליין הייתה עדה בקליניקה לרגשי אשמה אצל מטופליה והיא מדווחת עליהם בתיאורי המקרה: "אדגים כיצד תחושת האשמה פועלת בעוצמה [...]. בגיל ארבע ורבע טרודי [...], במהלך השעה הטיפולית [...] התגנבה אלי ואיימה עלי באיומים שונים. היא תדקור אותי בגרון, תזרוק אותי לחצר, תשרוף אותי [...]. בפעם אחרת היא רצתה להכות אותי בבטן, והכריזה שהיא מוציאה את ה"א-אִים" (צואה) והופכת אותי לענייה. אז [...] התחבאה [...] בפינת הספה, שם התכווצה תוך הפגנת סימנים עזים של פחד, כיסתה

77 שינוי זה הוא כה עקרוני, עד כי אוגדן סובר שלעמדה הדיכאונית נכון יותר לקרוא העמדה ההיסטורית.

מודע

במסלול המודע לא ניתן למצוא אשמה, שהרי לגרטל אין כל קשר להריגתה של האם.

3.32 תיקון

בגלל שהרגשתי שהוא אוהב אותי (ומיד הייתי צריכה להזכיר לעצמי שהאם הרעה מתה), אז בחרתי לתת לו את הפנינים ואבני החן. – ["גרטל ניערה את הסינר שלה, והפנינים ואבני החן התגלגלו בחדר"].

לא-מודע

בהתייחס לדברי קליין, בעמדה הדיכאונית [היסטורית] גרטל אינה יכולה לברוח מרציחת האם הממוזגת ועליה לשאת בתוצאות מעשיה:

"הסובייקט מכיר במלוא אחריותו על מחשבותיו, רגשותיו והתנהגותו. " (אוגדן, 2003, עמ' 81).

מושג התיקון בעמדה הדיכאונית נובע מיכולת לקיחת האחריות על ההרס שזרע הסובייקט בפנטזיה. ועוד על תיקון שאינו מאגי: "רק כאשר לא ניתן ליצור-מחדש באופן מאגי אדם אחר (לדוגמה, על-ידי החלפה מוחלטת של אם נעדרת בדמות אם חדשה), אפשר לחוש בחסרונו של מישוהו רחוק, או להתאבל על מישוהו שמת. " (אוגדן, 2003, עמ' 80).

גרטל מפצה את אביה על רציחת אשתו ועל שדחפה אל האש את חלקיו הרעים – והיא מתקנת את עוולותיה בכך שהיא מעניקה לו מתנה:

"התשוקה להעניק [...] מועצמת על-ידי דחף התיקון, זאת משום שהתינוק חש כי בדרך זו ניתן לשקם. " (קליין, 1945, עמ' 164).

במאגר תיעודי האימהות מצאתי קטע, בו מסופר על תקופה שבה יסמין [שנה וחצי] מבצעת תיקון בירח [מזינה אותו]. על-פי קליין, סביר שתקפה אותו קודם בפנטזיה ומשם פועלת לשקמו:

10.10.89

"כבר יומיים יסמין נמצאת בתקופת ירח. מזברת אליו, מנפנפת אליו, והיום היא הגדילה לעשות בהציעה לו את בקבוקי החלב והמים."

קליין גם היא מתארת את סוג התיקון הזה שמתבטא בהאכלתה של האם:

"הדחף להאכיל אותה [את האם...] וכך להחיות אותה [...] תנאי מוקדם להתפתחות גניטאלית מוצלחת. " (קליין, 1952, עמ' 227).

סגל מקצינה ואומרת שמלאכת התיקון נמשכת לאורך החיים:

"את המושג reparation תרגמנו כ"תיקון". יש לציין, עם זאת, כי למושג האנגלי, ועוד יותר למקורו הגרמני Wiedergutmachung, יש משמעות נוספת, פיצויים או שילומים. ביטוי זה משמש בגרמנית לפיצויים ששולמו לניצולי השואה. סטנטון (Stanton, 1991, מ' 180) מדגיש כי הקונוטציה היא, על כן, של חוב שיש לשלמו במהלך כל החיים על הדחפים ההרסניים, בלי שהאובייקט יוחזר אי-פעם למצבו המקורי. " (סגל, 1998, עמ' 35).

ברצוני לצאת כנגד הגישה הפטאלית, ולהציע תזה הפוכה בפרק הדיון: שניתן להשתחרר מכבלי מחויבות התיקון, בעזרת שכלול ההפרדה וההבחנה בין מציאות ופנטזיה.

מודע

כיוון שאין אינטגרציה והאם מפוצלת, במסלול זה גם אין תיקון במשמעות שקליין נותנת, אלא תשלום תמורת שירות. כאן באה גרטל אל הזוגיות כשסינרה תפוח, ומשלמת לאביה בתמורה על טיפולו. בכך תשיג זוגיות שוויונית שבה אינה עוד פריזיטית – אלא אחת שיש לה מה להציע. [בדומה לתשלום ששילמה לברווזה בנהר].

3.33 אושר

בגלל שבהרתי לתת לו את הפנינים ואבני החן,

אז נעשינו זוג מניב.

בגלל שנעשינו זוג מניב,

אז בא הקץ לדאגותי.

בגלל שבא הקץ לדאגותי,

אז השגתי שלושה ואושר. – [”אז בא קץ לדאגות והם חיו יחדיו באושר גדול.”]

לא-מודע

בניגוד גמור לסיום המעשייה [מיד נגיע לכך] תאמר קליין, כפי שאוגדן מצטט אותה, שככל שאנו מתקדמים בעמדה הדיכאונית, אנו הולכים ונתקעים עם דיכאון המאפיין את חיינו [עקב עול האשמה שמביאה עמה האינטגרטיביות וההכרה המציאותית במגבלות של אי-היכולות, למשל אי יכולותינו לשכתב מציאות]:

”הרגשות של אובדן, אשמה, עצב חרטה, חמלה, אמפתיה ובדידות, מהווים עול בלתי-נמנע בתהליך הפיכתו של הפרט לבן-אנוש היסטורי בעמדה הדיכאונית.” (אוגדן, 1990, עמ' 92).

סגל תוסיף שלא ייתכן עיבוד מושלם של עמדה זו:

”ניתן לומר כי למעשה העמדה הדיכאונית לעולם אינה מעובדת לחלוטין: עיבוד מלא של העמדה הדיכאונית היה צריך לעצב אדם בשל ובוגר באופן מושלם.” (סגל, 1990, עמ' 114).

אחד מקטעי העבודה שהוחלט לבסוף להסירו, השווה והדגים הבדלים בין כתיבתה הפיצולית והנחרצת של קליין לבין הכתיבה האינטגרטיבית של ויניקוט – אשף ה”גם וגם”. כתיבת ויניקוט חפה מפיצוליות, ולפיכך עשויה להשיג ציון מצטיין בעמדה הדיכאונית. אך במובן זה, דווקא חשיבתה הפיצולית של קליין היא הנחוצה לטקסט, וזאת משום שעל הבת להכריע בין שתי דמויות מטפלים, ולהיות אקטיבית במעברה לאב; ובעוד שפיצוליות קליין מניעה להכרעה ולפעולה, האינטגרטיביות של ויניקוט תהיה בעוכרי הטקסט בגלל הסטטיות. אי לזאת יתכן שטקסט אינטגרטיבי היה נשאר נייח לנצח.

מודע

העובדה שלא ניתן למצוא את הדיכאון עליו מדברים קליין ואוגדן בסוף המעשייה, אולי תלויה בכך שהיא בנויה כמעין סרטון-פרסומת הבא למכור לילדה מוצר אטרקטיבי – את העמדה הדיכאונית, ולפיכך עליה לוודא, שסיומה יבטיח אושר.

האושר מוצג כאן כאפשרי, רק אם תשיג הבת איזון פנימי בין שני סוגי הגינדראליות ואיזון ביחסים עם אובייקט חיצוני. רק כך יושב האיזון הקוסמי שהופר עם תחילת המעשייה. את שני אלה אכן גרטל השיגה ועל-כן יורד על ממלכתה האושר.

יפה לראות שגם אצל קליין התנאי לאושר הוא איזון אקונומי:
"האיזון המשביע-רצון הזה בין "תן" ו"קח" הוא התנאי הראשוני לאושר". (קליין, 1937, עמ' 92).

תרגילי היוגה, עוזרים לי לשאת את כאביי הידיים, ואני סבורה שאחת התנוחות, זו הקרויה "No Fear", מתאימה למצב המאוזן בין נתינה ולקחה אשר אליו הגיעה גרטל. מעניין לראות, שגם בתחום רחוק כיוגה, תוצאה של איזון אקונומי היא הפחתת חרדה – שהרי התנוחה קרויה "אל-פחד".

"מחוות ה"אל-פחד" – כף ימין פונה קדימה לעולם, וכף שמאל פונה למעלה – כף ימין נותנת וכף שמאל מקבלת; הצד הימני – או הצד הגברי שלנו – נותן, והצד השמאלי – או הצד הנשי שלנו – מקבל; אתם נותנים ומקבלים באופן שווה. הרגישו עצמכם מאוזנים ושלמים." ["נמסטה יוגה", תכנית יוגה ומדיטציה בערוץ "החיים הטובים", הוט].

3.34 תפיסת מציאות

3.34.1 בעיטה מן הסיפור החוצה

בגלל שהשגתי שלושה ואושר,

אז ניתן שאניח מעט לפנטזיה ואעבור לפגוש את המציאות. – ["סיפורי נגמר"]

זהו סוג הסיום שפינקולה אסטס (1997) היונגיאנית, מסווגת כאמירת "בו". סיום כזה נועד לבעוט את המאזינים/קוראים החוצה.

ואזכיר שוב, שבעיניה האומנותיות של המעשייה, מתוארת היציאה אל המציאות כאירוע נקודתי, [יותר כשוק שחוטפים במעבר הגבול מעולם הפנטזיה]. אבל במושגי קליין ובמושגי החיים זוהי יציאה הדרגתית. "תפישת המציאות מתרחבת ואובייקטים מופיעים באור ריאליסטי יותר. כל ההתפתחויות הללו מובילות להסתגלות הולכת וגדלה למציאות החיצונית והפנימית." (קליין, 1952, עמ' 219).

3.34.2 שינוע מן האב – הלאה...

בגלל שניתן שאניח מעט לפנטזיה ואעבור לפגוש את המציאות,

אז במקומו של אבא, אתפוס לִי איש זר ויוקל לִי. – ["הנה אף לו עכבר, מי שאותו יתפוס"]

רק לאחר הגשמת הפנטזיה האדיפאלית של התאחדות הבת עם אביה הרך בברכת אמה הטובה, מתאפשרת התקה מהאב אל אובייקטים זרים, כלומר פנייה אל החוץ והתרחקות נפשית מן הבית. זאת משום שהילדה במציאות אינה יכולה לממש את הפנטזיה עם אביה, אבל רשאית לממשה עם אובייקטים זרים, איתם גם תהיה משוחררת מאשמה. יתרון נוסף על-פי קליין הוא, שה"עכברים 78 הזרים" שתפגוש בחוץ, שבעצם יהיו נגזרות של אביה, יסייעו לה בהיווכחות, שלמרות הפציעות שגרמה [בפנטזיה], בכל זאת שרד האב והנה הוא בריא ושלם:

78 לתפוס עכבר משמעו לתפוס איבר מין גברי: אחדים מבין בעלי החיים הממלאים במיתולוגיה ובפולקלור תפקיד של סמלים גניטאליים, [העכבר (בגלל שער הערווה); ...] [כ... סמל] [...] לאיבר המין הגברי. (פרויד, 1900, עמ' 347).

"המשאלה המוקדמת לזכות בבעלות בלעדית על [...] האב עדיין פעילה באופן לא-מודע. ברי כי המציאות אינה מאפשרת [לה...] להיות אשתו של אביה, ואילו הדבר היה אפשרי, הרי שרגשות האשמה כלפי אנשים אחרים היו מפריעים לסיפוק. אולם רק אם הצליח האדם לפתח מערכות יחסים כאלה עם הוריו בפנטסיה הלא-מודעת, להתגבר במידה מסוימת על רגשות האשמה הקשורים בפנטסיות אלה, ובהדרגה להתנתק מההורים, אך גם להישאר קשור אליהם – רק אז הוא יכול להעביר את המשאלות הללו לאנשים אחרים, המציגים את האובייקטים הנחשקים מן העבר, אף-על-פי שאינם זהים להם. כלומר, רק אם האדם התבגר במובן האמיתי של המילה יוכלו הפנטסיות הינקותיות שלו להתממש בברורות. יתר על כן, האשמה הנובעת ממשאלות ינקותיות אלה זוכה אז להקלה, שכן סיטואציה שפונטסה [...] התממשה עתה בדרך לגיטימית, ובאופן זה מוכיח כי הפציעות השונות, שבפנטסיה היו קשורות בסיטואציה זו, לא נגרמו למעשה [...] ולפיכך גם מעגל ההרגעה והביטחון כולו יהיה רחב עוד יותר [...]". (קליין, 1937, עמ' 64-65).

3.34.3 זה את אמה הקדומה שהילדה מחפשת

בגלל שבמקומו של אבא, אתפוס לי איש זר ויוקל לי,

אז יתגלה שמה שאני מחפשת, זה שהוא יהיה לי כמו אימא. – [יוכל להכין לו כיפת פרווה גדולה-גדולה:]

אבל גם באובייקטים הזכריים, מזכירה לנו המעשייה, שהלא-מודע הילדי הפעיל כל העת, למעשה מבקש את האם הפרה-גניטאלית, ובעומק, באופן מסומל, בכל ההתקוות, הביקוש הוא אחר הכיפה המעוגלת, שופעת העד, המספקת:

"התחלתי מתיאור הסיטואציה הרגשית של התינוק ביחס לאמו, שהיא המקור הראשון והעליון של הטוב שהוא מקבל מהעולם החיצוני. בהמשך טענתי שהצורך להסתדר בלי הסיפוק העילאי הנובע מכך שהיא מזינה אותו הוא תהליך כואב ביותר עבור התינוק. אולם, אם החמדנות והתרעומת שלו על כך שתוסכל אינן גדולות מדי, הוא מסוגל להתנתק ממנה בהדרגה ובו-בזמן לזכות בסיפוק ממקורות אחרים. האובייקטים החדשים של העונג קשורים בנפשו הלא-מודעת בסיפוקים הראשונים שקיבל מאמו, ומסיבה זו הוא יכול להסכים לקבל הנאות אחרות כתחליפים לאלה המקוריות. ניתן לתאר תהליך זה כמשמר את הטוב הראשוני וכן כמחליף אותו." (קליין, 1937, עמ' 91-92).

לפני סיום, בכדי לסייע לי לבסס את ההנמקה המרכזית בפרק הדיון אשר יחתום את העבודה, עליי עוד לספר מעט על שמוליק - ההנזל הפרטי שלי, שבמלחמת יום כיפור נפל בקרב על החרמון.

אני הקטנה מתשעה אחים. במלחמת לבנון הראשונה התחוויר לנו, שמידע בדבר מות שמוליק – האח הרביעי – נמנע מאיתנו, ומאז התמכרתי אל צירוף חלקי תעלומתו הכואבת.

בעקבות השיעור "סיפור משפחתי" באוניברסיטה, קיבלתי פידבק מבחורה בכיתה, שההתעסקות שלי בתרחישי נפילתו היא אובססיבית. מילה זו התיישבה לי בדיוק על מה שחשתי אך לא ידעתי לאבחן כדיאגנוזה – אובססיה.

[...] ⁷⁹

והאחות האמצעית סיכמה עם הדבר הנכון, שחוץ מלהמשיך ולאחוב אותו אין לנו הרבה מה לעשות.

אבל אם באמת אין מה לעשות אז למה כל היום אני מתעסקת בזה? אבל להרפות לא יכולתי.

במסגרת לימודי הפסיכולוגיה התוודעתי אל מלאני קליין ואל דבריה על הפנטזיות הרצחניות [שנחות כמציאות] שיש לתינוקות בינקותם כלפי הוריהם ואחיהם בעמדה הפרנואידית סכיזואידית :

"קנאתה באחיה ואחיותיה ויריבותה עמם עוררו משאלות מוות ופנטסיות תוקפניות, שבהן היא פוצעת והורסת אותם בעיני רוחה." (קליין, 1937, עמ' 66).

ועל-כך שכשעוברים אל העמדה הדיכאונית, התינוקות חווים אשמה בעקבות הפנטזיות האלה, אשמה המעוררת בהם את דחף התיקון; והנה, תיאוריה זו העניקה מפתח למשיכתי הממוגנטת אל המוות של אחי. ייתכן ואני לא מסוגלת לעזוב את זה בגלל אותן פנטזיות, שלדברי קליין סביר שפנטזתי בינקותי ושהשתמרו בלא-מודע;

שהרי היא תיארה כיצד ברגע שפנטזיה מתממשת, והאח נהרג במציאות, אז האשמה נחוות בעוצמה רבה ודחף התיקון הופך אובססיבי, כפי שהתבטא אצלי באיסור להניח למותו.

[יזכור הקורא את קיצוניותם של סגל וסטנטון שאמרו שמלאכת התיקון היא לכל החיים].

אין בידי די הוכחות להתווכח, אך במקרה שלי, מאז שקראתי את ספרה של קליין על "אהבה, אשמה ותיקון" (1937), טחינת חלקי פאזל מות שמוליק הלכה ושככה בי. פשוט הנחתי לזה.

בהתאם לזאת, האם אפשר להתקדם מכאן אל הסברה, שככל שההכרות עם עולם הפנטזיות תהיה רבה יותר, וככל שההבחנה בין לבין המציאות תגדל, ייטיבו אנשים לזהות את מלכודות הבלבול - [כמו המלכודת שהם האחראיים על הפגיעה ביקיריהם], ובכך יחלצו עצמם מאחיזתן של אותן פנטזיות מסויטות? על-פי סיפורי אפשר שכך הוא.

⁷⁹ הערה מ-2015: (מפאת חשש מפגיעה בנוגעים בדבר, הוסר כאן קטע ובו תוארו ספקולציות תרחישי המוות שהתרוצצו במשפחה).

3.35 סיכום אישוש הנרטיב הגרטליאני אל מול חומריה של קליין

עבודה זו בחנה את הנרטיב הגרטליאני בעזרת חומרי התיאוריה של קליין, מטופליה, ותיעודי אימהות את ילדותיהן הבריאות. תנעם מלאכת תקצורה אם אסכמה תוך שאני נעזרת בציור אשר מצאתי באינטרנט, אותו יצרה ציירת בשם ג'ניפר.

14.

הציור בנוי על עקרון הפיצולים [המתבטא בצבעי השחור/לבן] ומשום-כך, מיטיב לבטא את הפן הסכיזואידי של עמדת קליין הראשונה. גם האם הטובה [הירח המלא] וגם האב הרך [גור הכלבים הצעיר], שניהם מפוצלים מהמכשפה - דמות ההורה המשולב, האוחזת בסמלי פיצוליהם הרעים של ההורים: הקב [הדומה לגרזן] והעששית [בה האש השורפת]. אורה הרך של האם הטובה מועם מסנוור עששית המכשפה, אשר כובשת את הפרוט. על האם הטובה להישמר במרחק מפחד פגיעת המכשפה בה. לעומתה, האב הרך, אמנם נראה כבהישג-יד, אולם אין אפשרות להתחבר אליו כל עוד ה"רעה" בתמונה.

(העוקב אחר מבטו ידע כי הוא עבד נרצע לה); כך שלילדה אין אובייקט להתחבר עמו בזוגיות, מצב המייצר אצלה קומפלקס חריף.

העולם הפרנואידי מודגם בציור על-ידי הפער בין מידת שדי המכשפה למידת כרסה – רוצה לומר: אם זו אינה מאכילה, אלא אוכלת; [האמירה ממחישה את חמדנות הילדה המושלכת על האם והופכת אותה לטורפת]. ומה מבקשת אותה אם רעה? [שלעיתים נתפשת גם כאישה בלועת פין] – את הקשוי והמתבלט, וזאת משום שהיא מסורסת, - ראו לאן מוליך מבט הילדה החקרני. גם מן הילדה סירסו בעברה איבר זכרי שהיה לה, ולמן הרגע ההוא למדה להרחיק עקבות זכריות ולאכסן באחיה. את הזכריות מבקשים שני ההורים לחסל: האב, כי הזיכרי מתחרה בו, והאם – כי היא ניזונה מאספקה שוטפת של קשיות, ולצורך כך כלוא האח. בהשתקפות מימי הסיר, תבחין הילדה שגדלה, וכיוון שגודל הוא אחת מאיכויות הזכריות, תנמיך עצמה ותסווה זאת בתנוחת הגוף המפייסת.

אך המעשייה לא תותיר לילדה אופציה סטטית ויהיה עליה לדחוף 80 אל מותה את המכשפה, אז תוכל לשחרר מכלובו את אחיה ולשוב ולהתמזג עם החלקים הזכריים שלה. בכך היא תחזור אל איזונה הג'נדריאלי. לבסוף, כשתתאחד עם היושב על הגג - האב הטוב, שעה שהירח יאשר זאת - ישובו לאיזונם גם יחסיה הזוגיים.

ממצאי העבודה הדגישו את עיצוב המעשייה כסיפור שְכנוע המכוון להינתקות מן האם ולחבירה אל האב, כפי שהודגש שהיא גם מסייעת בחתירה לאינטגרציה ובהכרה במציאות.

80 במובן זה, עולה בי מחשבה, שכאב ידיים עשוי לנבוע, לאו-דווקא מכך שהן איבר נוקשה וארוך ומכאן עשויות לאיים על האב, עד שבתור הגנה מפניו יש להוציאן מפעולה; אלא גם כי הן דוחפות את האם אל מותה, ובשכבות העמוקות – אפשר שיופיע כאב אֶשֶם, או כאב שיפורש כְּמַעֵין נְקִמַת הַרְצוּחָה.

עבודה זו התייחסה אל מעשיית "הנזל וגרטל" כמודל לטקסט מפחיד המיועד לילדים. בחינת המעשייה בפרוטרוט והשוואתה עם הגות קליין, תיאורי המקרה של מטופליה ומאגר תיעודי ילדות בריאות, עשויה לתרום להבנה, שתכני המעשייה – ובעיקר החרדות הגלומות בה – הינם תכנים הנמצאים בנפש הילדה באשר היא. מכאן, אפשר להניח, שלא המעשייה היא זו המכניסה רעיונות לילדות, אלא שהיא מדברת רעיונות שכבר מצויים בתוכן. בנוסף, למרות שהיא "מגויסת" [כיוון שמוצפנת בה ההכונה אל ההתפתחות התקינה, [האינטגרציה, החבירה לאב וההכרה במציאות], בגלל שהכוונה זו מקודדת בצופנים סימבוליים, מתקבלת תבנית עמומה דיה המזמנת השלכה של תכנים אישיים.

עבודת ויניקוט מאפשרת לעבודה לברר את האופן שבו על האסמטפל לנהוג בכדי למקסם את מרחב המעשייה הפוטנציאלי, כך שימוצה השימוש בו.

לשם דיון בסוגיה, נחזור לרגע אל האם וילדתה בסצנת ההקראה השוהות יחד בסטינג הסלון המגונן. אם הילדה טירונית במרחבים פוטנציאליים, כדאי לשקול לדעתי, להעביר את שעת ההקראה [אשר על-פי המסורת מקיימים בהשכבה] אל שעה מוקדמת יותר, וזאת כי בלילה היא רבוצה במיטה, במצב בלתי כשיר להובלת סיטואציה.

בבתים רבים בדרך-כלל, ניתן למצוא זמן החוזר על עצמו, [נאמר אחר-הצהריים], שבו האם והילדה נמצאות בסלון. אם תהיה מונחת סלסלת ספרים על הרצפה והאם תשדר נגישות, סביר להניח כי הילדה תארגן שעת סיפור.

מויניקוט [ואחרים] נסיק כי הילדה היא זו שעליה לבחור את הטקסט. אפשר שתקראו לעצמה, או שהאם תקראו לה – אבל רק באם תתבקש. התינוקת למשל יכולה להתמנות על הדפדוף; ובואו נעשה על כך לרגע רזולוציה:

דפדוף הוא פעולה ליניארית: מימין לשמאל ומהתחלה אל הסוף; וויניקוט צייד אותנו בהבנת חשיבותם של איפסור הבלבול, אי ההתמצאות וחוסר האוריינטציה, כך שרצוי שהילדה תעצב לעצמה את הסדר והטיימינג שיסופר בה סיפורה. הספר כשלעצמו, למדנו, חף מאינטרסים, ועל-כן לא יחוה על-ידה כאובייקט פולשני; ואף האם, אם תשמע לוויניקוט, תשים ליבה לא להשליט את האגידה האישית. אולם לדעתי קיים חשש, כי הטפה יתרה לאמהות מצומצמת, עלולה להביא לשיתוק בלתי רצוי. להבנתי – אל לאם להיות קפואה, אלא מתמסרת להובלה.

אולי תוכל להציע שהילדה תדגים לה את האופן, שבו עליה לגלם את התפקיד שזו מינתה לה, עד לרגע שתבחר הבת לסגור את הכריכה.

הקראת אם לבתה דווקא את מעשיית "הנזל וגרטל" יוצרת מצב מיוחד בגלל הכפלת האם הטובה. בסיפור, כפי שראינו, ישנה שרשרת אמהות טובות, מלוות וסולחות; אמהות גבוהות – רואות-כל. בסיטואציה ההקראה, עוד אם טובה אחת נוספת – מזה-אם חוץ סיפורית, כזו המשקיפה על פדחתן של שאר האמהות הגבוהות ומעצימה בכך את הליווי והסלחנות שהן מעניקות, אשר עוטפים כעת את הילדה מלפנים ומאחור, מגבוהה וממתחת, מן הפנים ומן החוץ, מן הפנטזיה ומן הממשות. אם ממשית זו, היה אולי אומר ויניקוט, עשויה להצליח שלא להחיות כאם רואת-כל, אלא כאם שרואה את שהתינוקת בוחרת להראות לה. וזהו הבדל עצום.

בשלב השני, תוכל האם ליזום כבר את אופן גילומה את הדמויות השונות [בהתאם לחלקים שהיא מבינה שבתה מדחיקה], ויוזמתה זו תעבור בשלום, כיוון שהילדה תהיה חזקה דיה לדחות או לאשר זאת. בל תפחד אז האם להפחיד את הבת, שהרי הן בטריטוריה משחקית. בל תחשוש להשתגע, שהרי הן בטריטוריה אמנותית. אפשר להשתולל יחדיו, להצליב זהויות, להתעמק או להפליג אל מחוזות מרוחקים. קריטי לדעתי שלא לפרש לה את הנרטיב המוצפן. עליו להישאר עלום. נוכל לסמוך על המעשייה אשר כתובה בשפת הנפש, ועל-כן משוחחת ישירות עם הלא-מודע הילדי. [העברת הנרטיב דרך אינטלקט הבת, סביר שיחוה כהתקפה].

ההרחקה מעולם הבת אל עולמה של האלמונית גרטל, משמשת כהגנה האמורה להספיק; אך אם תחשוש האם כאילו חווה בתה את ההקראה מן הבחינה שסודותיה נחשפים ומגולים; [במובן זה שעולם הבת הפנימי כבר אינו פנימי], וודאות לכך לא תהיה לה, שהרי אף פעם לא תוכל באמת לדעת, כיצד ממלאת בתה בראשה את פערי המעשייה.

מתקבל על הדעת שברוב הפעמים - כשגרטל בין דפי הספר, והילדה בלבבה - תדחופנה את האם הרעה אל תוך האש, אותו הזמן תמשיך לחוש הבת תחתיה את הירכיים - ירכיים ממשיות, ירכיים שורדות, שלא הפכו לערמת אפר. ירכיים המרשות לפושעת רצחנית להוסיף ולהשעין עליהן את מלוא משקלה, חרף זאת ששרפה אותן לגנוב את בעלן; ולמרות שהאם תהיה מודעת, ואולי היא דווקא לא תהיה מודעת, למעשי הבת – היא לא תנקום, אלא תחבק אותה בחום.

לסיכום, מעשייה זו עשויה לתפקד כגשר בין עולם החלום הפנימי לעולם המציאות המשותפת, שככל שתכתת עליו הילדה את רגליה כך תשתכלל הבחנתה בין העולמות השונים ובמהרה לא תאלץ לשאול, בקול שפאניקה קלה שזורה בו, "מה, ... באמת?".

עבודה זו כוונה בעיקר אל אמהות [וכמנהג ויניקוט גם למטפלים/ביבליותרפיסטים], הנרתעים מלהפגיש ילדים/מטופלים עם טקסטים מפחידים. תקוותי שהיא תסייע בהפגת חששות מבוגרים אלה, ובהגעתם להבנה, שחיוני להפגיש ילדים עם טקסטים שתכניהם מהדהדים את האפלה שבתוכם, תוך ליווי חשיפת התכנים, לכאורה, לשם הכלתם המקבלת.

עבודה זו עשתה תפנית בסטיגמה שהייתה לי לגבי "נחיתותן" של מעשיות, ולשאיפתי, תתרום שאנשים נוספים יפנו מבטם אל עבר חומרים "ירודים" אלה, כי תשתנה חשיבתם לכך, שגם בערימת זבל אפשר שממתינים יהלומים.⁸¹

כבונס הרחבה למעוניינים – סיכום מחשבות פרויד על התסביך האדיפאלי של הבת.^{xiv}

⁸¹ קוראים שתיעדו את ילדיהם ביומני גדילה ומסכימים לשתף, מוזמנים ליצור עמי קשר: einatweitz@gmail.com, תודה.

אם קראתם את האתר, אתם יודעים ששיטת הטיפול המוצעת כאן (בין השאר) היא ביבליותרפיה EMDR; ושבטיפול EMDR רגילים מעבדים זיכרונות טראומטיים, בזמן שבשיטה זו מעבדים חלקי טקסט חליפיים; ושכיוון שבחרים בטקסט שבו זקה התמה לתמת הטראומה, זה מאפשר עיבוד בלא מודע כמו ב-EMDR רגיל. כל עוד בנמצא טקסט מתאים, קיימת אפשרות להתחיל ממנו את הטיפול במקום מהטראומה. כלומר, מטופלי השיטה, יכולים להצביע על טקסטים המעוררים בהם תחושות קשות, גם מבלי שיבינו מדוע, וטקסטים אלה יספקו להם את הגישה אל עיבוד הטראומות שאין להם מגע עמן – אך קיימות בנפשם.

מושב הקומפלקס האדיפאלי של הבת הוא בלא מודע ולפיכך בלתי נגיש, אלא שלמרבה המזל גולם בטקסט כך שהעיבוד בו מתאפשר.

תיאור העבודה את חווית הילדה בקומפלקס הגרטליאני, (אם נתמקד ברכיב מסוים בו), אינו דומה (כפי שכתבתי) לחוויה טראומטית, אלא יותר לחוויה הנקרת קומפלקס טראומה. כוונתי לכך, שברעיון העוועים שמוליד טבע הבת: (שאביה סרסה בכדי לקבל עליה פור בתחרותם על לב האם), הסירוס אינו טראומת עבר חד פעמית אשר אבד עליה הקלח, כפי שתפש אותו פרויד, אלא התמודדות יום יומית מול טרוריסט מסוכן המסוגל כהרף עין להמשיך ולפגע, אם לא תדייק עצמה אליו. מה שגורם לה לבדוק על פיו בכל רגע נתון, עד כמה עליה להעלים עצמה ואלה איכויות אופי, התנהגויות ותחומי עניין עדיף שתעקור מהארסנל לטובת הפחתת המאוימות שלו. (התגרות פנצחוננו בתחרות של ריצה למשל, עלולה כמובן להקפיץ לו ת'פיוז). אף שדמות הטרוריסט הזו - יציר דמיונה היא, ה"יציר" הזה זורע הרס בחייה הממשיים.

בהתאם לכך אני מציעה לשאול, אם עיבודן של הפנטזיות המצויות במעשייה, עם קבוצת ילדות, בגילאי ארבע לערך, שלא סובלות מהפרעה מסוימת, עשוי לסייע לבנות אלה להתגבר ולפרוץ את גבולות הפנטזיות ההרסניות של עצמן?

בכדי להשיב על כך, בכוונתי להעמיד מקציי ריצה מעורבים ונפרדים: מקצה של בנים ובנות יחד ומקצה על הטרה הנקבית, לפני ואחרי סדרת מפגשי עיבוד קבוצתיים של קטעי המעשייה. בתחרויות אלה תימדדנה מהירויות הריצה האישית (כל בת יחסית לעצמה), בכדי לבדוק (לפני מפגשי העיבוד) - האם משתנה מהירות ריצתה בזמן שהיא מתחרה מול בנים (או אולי מול אבות?), ממהירותה כשהיא רצה לצד בנות בנות גילה? (ולאחר מפגשי העיבוד) - האם השפיע עיבוד הפנטזיות המאיימות על התנהגותה, כפי שעשוי הדבר לבוא לביטוי, בנתינת דרור מלא למהירותה המקסימלית גם בהתחרותה מול בנים.

למעוניינים בהשתתפות בתם בקבוצה שתעסוק במעשיית "הנזל וגרטל"⁸². (לא קבוצה טיפולית אלא קבוצת מצוינות), תוצע גם השתלבות במחקר מעין זה.

⁸² תאורגן גם קבוצת ביקורת.

- אבן שושן, אברהם (1997) – **המילון החדש**, (כרך שני). ירושלים: קרית-ספר בע"מ.
- אבן שושן, אברהם (1997) – **המילון החדש**, (כרך רביעי). ירושלים: קרית-ספר בע"מ.
- אוגדן, תומס ה. (2001) - "העמדה האוטוסיסטית מגיעת", בתוך **הקצה הפרימיטיבי של החוויה**, תל אביב, עם עובד, 2011.
- אוגדן, תומס ה. (2003) – **מצע הנפש**, עם-עובד.
- אוגדן, תומס ה. (2001) - **הקצה הפרימיטיבי של החוויה**, עם עובד, 2011.
- אופק, אוריאל (1985) - **לקסיקון אופק לספרות ילדים** בהוצאת **זמורה ביתן**, תל אביב.
- אופק, בינה (1995) – **מיטב האגדות של האחים גרים**, תל-אביב: עופרים.
- אראל, אסנת (2009) – "סוד קסמו", הקדמה מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, תרגמו מאנגלית: אסתר אראל, נעמי בן-חיים, אורה זילברשטיין, מטי נוה, ציפורה רמון, תל-אביב, עם-עובד, 2009.
- אראל, אסנת (2009) – מבוא לספר "תוקפנות בהתייחסותה להתפתחות רגשית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, תרגמו מאנגלית: אסתר אראל, נעמי בן-חיים, אורה זילברשטיין, מטי נוה, ציפורה רמון, תל-אביב, עם-עובד, 2009.
- אראל, אסנת (2009) – מבוא לספר "מושקעות אימהית ראשונית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, תרגמו מאנגלית: אסתר אראל, נעמי בן-חיים, אורה זילברשטיין, מטי נוה, ציפורה רמון, תל-אביב, עם-עובד, 2009.
- אראל, אסנת (2009) – מבוא לספר "הנטייה האנטי-חברתית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, תרגמו מאנגלית: אסתר אראל, נעמי בן-חיים, אורה זילברשטיין, מטי נוה, ציפורה רמון, תל-אביב, עם-עובד, 2009.
- אשל, עופרה (2009) – "מבוא לשני ספרי הרגרסיה", בתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, תרגמו מאנגלית: אסתר אראל, נעמי בן-חיים, אורה זילברשטיין, מטי נוה, ציפורה רמון, תל-אביב, עם-עובד, 2009.
- באומן, **אבי (2005) - שערות הזהב של השד - אגדות גרים כראי לצד האפל של הנפש**, פסיכה ספריה פסיכולוגית .
- בטלהיים, ברונו (1980) – **קסמן של אגדות ותרומתן להתפתחותו הנפשית של הילד**, תרגמה: נורית שליפמן, תל-אביב: רשפים.
- בריטון, רונלד (2001) – "שמירה על דברים בדעת", מתוך **ספרים קליניים על קליין וביון**, תרגם: משה ברגשטיין, תל אביב: מודן.
- בר, רותם (1996) - **היה היה פעם**, ישראל: יובל.
- בר, עמוס (1987) – **עמי ותמי**: הוצאת כנרת.
- ברמן, עמנואל – (1998) – "פנים רבות למלאני". מבוא לספרה של חנה סגל, **מלאני קליין**, עם עובד.
- גיי, פיטר (1993) - **פריז - פרשת-חיים לזמננו**, מאנגלית: עדי גינצבורג-הירש, תל אביב: **הוצאת דביר**, תשנ"ד.
- גרים, וויליהם ויעקב (1994) - **מעשיות - האוסף המלא**, מגרמנית: שמעון לוי, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, תל-אביב.
- גרין, אנדרה - (1990) - **תסביך הסירוס**, תל אביב: הוצאת רסלינג, 2006.
- דורבן, יהושע (2002) – "על אהבה, שנאה וחרדה – מבוא לחשיבה הקליינאנית", בתוך **כתבים נבחרים**, בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב: תולעת ספרים, 2003.
- הארדינג, מ. אסתר (1998) – **האני ולא אני**, מאנגלית: דגנית דיצ'ק, תל-אביב, מודן הוצאה לאור, 1999.
- ויניקוט, דונלד (1963) – "תלות בטיפול בתינוקות, בטיפול בילדים, ובמסגרת הפסיכואנליטית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד: תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1963) – "מתלות לקראת עצמאות בהתפתחות היחיד", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד: תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1950-1955) – "תוקפנות בהתייחסותה להתפתחות רגשית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד: תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1954) – "היבטים מטה-פסיכולוגיים וקליניים של רגרסיה", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד: תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1956) – "הנטייה האנטי-חברתית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד: תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1958) – "היכולת להיות לבד", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד: תל אביב, 2009.

- ויניקוט, דונלד (1945) – "התפתחות רגשית פרימיטיבית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד : תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1947) – "שנאה בהעברה הנגדית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד : תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1960) – "עיוות האני במונחים של עצמי אמיתי ועצמי כוזב", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד : תל אביב, 2009.
- ויניקוט, דונלד (1995) – **הכל מתחיל בבית**, תרגום : מרים קראוס, **הוצאת דביר**.
- ויניקוט, דונלד (1999) – **הילדה פיגי**, מאנגלית : יהודית גולדברג, הסדרה הפסיכולוגית בהוצאת דביר : תל אביב.
- ויניקוט, דונלד ו. (1960) – "התיאוריה של יחסי הורה-תינוק", בתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, תרגום מאנגלית : אסתר אראל, נעמי בן-חיים, אורה זילברשטיין, מטי נוה, ציפורה רמון, תל-אביב, עם-עובד, 2009.
- ויניקוט, דונלד ו. (1962) – "מבט אישי על התרומה הקליינאנית", בתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, תרגום מאנגלית : אסתר אראל, נעמי בן-חיים, אורה זילברשטיין, מטי נוה, ציפורה רמון, תל-אביב, עם-עובד, 2009.
- ויניקוט, דונלד ו. (1969) – **משחק ומציאות**, תרגום מאנגלית : יוסי מילוא, עם עובד, 1995.
- כהן, אדיר (1990) – **סיפור הנפש** – ביבולותרפיה הלכה למעשה, חלק א', הוצאת "אח" בע"מ : תל-אביב.
- כהן, אדיר (1996) – **חלום הנפש**, חיפה : אמציה.
- כהן, אדיר (1999) – **עולם השקר : הבטים פסיכולוגיים ופילוסופיים, אישיים וחברתיים, פוליטיים ומשפטיים, ספרותיים ואמנותיים** ; חיפה : אמציה.
- מיטשל ובלאק (2006) – **פרויד ומעבר לו**, תל אביב : תולעת ספרים.
- נוי, דב (1994) – "מסה על אסופת המעשיות של האחים גרים, בתוך **האחים גרים מעשיות**, בני-ברק : ספרית פועלים בע"מ.
- נצר, רות (2004) – **מסע אל העצמי**, עריכה : מירה ברק, מושב בן-שמן : מודן.
- סגל, חנה (1979) – **מלאני קליין**, מאנגלית : רובי שונברגר, תל אביב : עם עובד, 1998.
- פאראנאנדוסקי יאן, (1958), **מיתולוגיה**, תרגום : דוד לאזר, הוצאת אץ זלקוביץ, תל-אביב.
- פיליפס, אדם (1999) – **ויניקוט**, מאנגלית : מריה קראוס, דביר : תל-אביב.
- פינקולה, אסטס (1997), **רצות עם זאבים**, תירגום : עדי גינצבורג-הירש : מודן.
- פלדמן, מייקל (2001) – פיצול והזדהות השלכתית, בתוך **ספרים קליניים על קליין וביון**, תל-אביב : מודן.
- פרויד, זיגמונד (1900) – **פירוש החלום**, מגרמנית : רות גינצבורג, תל-אביב : עם עובד, 2007.
- פרויד, זיגמונד (1907) – "השגיגות והחלומות בסיפור "גראדיווה" של ו' ינסן", בתוך **מעשה היצירה בראי הפסיכואנליזה**, בעריכת ד"ר ח. אורמאן, תל-אביב : דביר, 1988.
- פרויד, זיגמונד (1909) – **"הנסיך הקטן"**, מגרמנית : מרים רון, ירושלים : קוגיטו, בית ספר לפסיכותרפיה, 2003.
- פרויד, זיגמונד (1925) – "כמה השלכות נפשיות של ההבדל המיני האנטומי", בתוך **מיניות ואהבה**, עורכים : עמנואל ברמן ואילנה שמיר, מתרגמים מגרמנית : אדם טננבאום ודוד זינגר, עם עובד, תשס"ב/2002.
- פרויד, זיגמונד (1931) – על המיניות הנשית", בתוך **מיניות ואהבה**, עורכים : עמנואל ברמן ואילנה שמיר, מתרגמים מגרמנית : אדם טננבאום ודוד זינגר, עם עובד, תשס"ב/2002.
- קולקה, רענן (2007) – "המשכיות מהפכנית בפסיכואנליזה", הקדמה מתוך : **משחק ומציאות**, עם עובד : תל אביב.
- קולקר, שרה (2009) – מבוא לספר "תלות בטיפול בתינוקות, בטיפול בילדים, ובמסגרת הפסיכואנליטית", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד : תל אביב.
- קליין, מלאני (1926) – "העקרונות הפסיכולוגיים של אנליזה מוקדמת", בתוך **כתבים נבחרים**, בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב : תולעת ספרים, 2003.
- קליין, מלאני (1952) – "מסקנות תיאורטיות אחדות על-אודות חייו הרגשיים של התינוק", בתוך **כתבים נבחרים**, בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב : תולעת ספרים, 2003.
- קליין, מלאני (1937) – "אהבה, אשמה ותיקון", בתוך **כתבים נבחרים**, בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב : תולעת ספרים, 2003.
- קליין, מלאני (1940) – "אבל ביחס למצבים מאנים-דפרסיביים", בתוך **כתבים נבחרים**, בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב : תולעת ספרים, 2003.
- קליין, מלאני (1945) – "התסביך האדיפלי לנוכח החרדות המוקדמות", בתוך **כתבים נבחרים**, בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב : תולעת ספרים, 2003.

-קליין, מלאני (1946) – "הערות לכמה מנגנונים סכיזואידיים", בתוך **כתבים נבחרים**, בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב: תולעת ספרים, 2003.

-קליין, מלאני, (1957) – "צרות-עין והכרת תודה". בתוך **כתבים נבחרים**. בעריכת יהושע דורבן, תל-אביב: תולעת ספרים, 2002.

-צורן, רחל, (2000) – **הקול השלישי: איכויותיה המרפאות של הספרות ואפשרויות יישומן בדיאלוג הביבליותרפי, הוצאת כרמל**.

-ריק, מיכל (2009) – מבוא לספר "מתלות לקראת עצמאות בהתפתחות היחיד", מתוך **עצמי אמיתי, עצמי כוזב**, עם עובד: תל אביב.

-שביט, זהר, (1996) – **מעשה ילדות- מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים**. (השתתפה בכתיבה **בשמת אבן זהר**), עם עובד **והאוניברסיטה הפתוחה**, תל אביב.

- שטיינר, ג. (2001). - שיווי המשקל בין העמדה הפרנואידית-סכיזואידית ובין העמדה הדפרסיבית", מתוך **מאמרים קליניים על קליין וביון**, תל אביב: מודן.

-שרמן, מרטיין (1979) – **עקומים**, מאנגלית: הלל מיטלפונקט, הוצאת אור עם, תשמ"ג/1983.

G. R. Murphy, The Owl, The Raven, and The Dove, Oxford university press: New York 2000.

J. C. Cooper, **An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols**, Thames &- Hudson, London, 2008.

Dahl, Roald (1997) – The Roald Dahl Treasury, Viking: New York.

Maurer, Daphne and Maurer, Charles (1988) – "The World of the Newborn" בתוך **חלום הנפש**, חיפה: אמציה.

Literature for children: a short introduction, longman, - California, David L. Russell 1996.(תרגום חופשי מאנגלית י.ד.).

מקורות מקוונים:

-אשד, אלי - "סיפורי המעשיות של האחים גרים". עיתון "גלובס", 16 ספטמבר, 2005.
<http://www.notes.co.il/eshed/13610.asp>

-דישון, ב. מרים, ועצמון צבי, עשר במדי הפסיכולוגיה והמוח, pc Magazin, ינואר, 2009,
<http://ifeel.co.il/page/3321>

-מלמד, אריאנה – "תרצו או לא, זאת אגדה". פורסם ב- Ynet, מדור ספרים, 22 אוגוסט, 2003.
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2733615,00.html>

-שביט, זהר (1995) – "סיפורי סבתא", הארץ, "ספרים", פורסם בתאריך 15.3.1995,
[http://www.tau.ac.il/~zshavit/reviews/\(3\)%20sipure-savta.htm](http://www.tau.ac.il/~zshavit/reviews/(3)%20sipure-savta.htm)

-שביט, זהר (תשמ"ג) – מושג הילדות ומעשיות לילדים – מקרה מבחן: "כיפה אדומה", תדפיס מתוך מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, חוברת ד', האוניברסיטה העברית המכון למדעי היהדות,
http://www.tau.ac.il/~zshavit/articles/article_11.pdf

- Ynet אינציקלופדיה מקוונת, ביולוגיה. <http://www.ynet.co.il/yaan/0,7340,L-94775-PreYaan,00.html>

Ashliman, D.L, (2007-2015) – Hansel and Gretel, and other folktales of Aarne-Thompson-Uther types 327, 327A, 327B, and 327C about abandoned children, a library of folktales, folklore, fairy tales, and mythology, <http://www.pitt.edu/~dash/type0327.html>.

מקורות נוספים:

- ("נימסטה יוגה", תכנית יוגה ומדיטציה בערוץ "החיים הטובים" – הוט).

1. http://images.google.co.il/imgres?imgurl=http://www.psywarrior.com/GoeringButcher.jpg&imgrefurl=http://www.psywarrior.com/AxisLeadersMonsters.html&usg=__NJ1HLbCgDEqImFJGtA7Hyb6IP4=&h=400&w=258&sz=22&hl=iw&start=736&um=1&tbnid=JJWxEOpQq73VaM:&tbnh=124&tbnw=80&prev=/images%3Fq%3Dexecutioner%26start%3D720%26ndsp%3D20%26um%3D1%26hl%3Diw%26sa%3DN
2. http://4.bp.blogspot.com/_Xf4QST3KsM8/SkIKS88gUZI/AAAAAAAAAC4/YomVkzLzskk/s400/S_ome_Like_It_Hot_ColourF.jpg
3. http://images.google.com/imgres?imgurl=http://www.solarnavigator.net/films_movies_actors/actors_films_images/Marilyn_Monroe_The_Prince_and_the_Showgirl.jpg&imgrefurl=http://pies.onet.pl/357224717,aguss.blog.onet.pl/blog.html&usg=__Qgnl_MeOeuKsYMI0892r5N2yx3I=&h=517&w=335&sz=21&hl=en&start=567&tbnid=pAnUAoAJ6D4ZPM:&tbnh=131&tbnw=85&prev=/images?q=some+like+it+hot+marilyn&start=560&ndsp=20&hl=en&sa=N
4. <http://stopokaygo.typepad.com/web/images/2007/05/11/guillotine.jpg>
5. <http://www.centurybabies.com/story/tom-thumb/index.html>
6. <http://minitool.darktavern.de/dd/img/unhallowed/43.jpg>
7. http://rectaratio.blogspot.com/2008_09_28_archive.html [הגבהתי את דמותו של הנזל בפורטופ].
8. <http://www.weird-websites.info/Weird-Jokes/Mother-Mothers-Day-Jokes/images/mother-and-baby-kiss-affection-of-mom-for-son-pictures.jpg>
9. http://images.google.co.il/imgres?imgurl=http://www.aroundireland.net/images/mms2/Sat%252023rd%2520Sep,2006%252007:39%2520am.jpg&imgrefurl=http://www.aroundireland.net/co_dublin/&usg=__OjxaV7N85wz3qCK6YFyK4laZKuM=&h=960&w=1280&sz=396&hl=iw&start=570&um=1&tbnid=u8Gb6ZCkFl6n0M:&tbnh=113&tbnw=150&prev=/images%3Fq%3D%25D7%2592%25D7%25A8%25D7%2596%25D7%259F%26start%3D560%26ndsp%3D20%26um%3D1%26hl%3Diw%26sa%3DN
10. http://images.google.co.il/imgres?imgurl=http://www.ago.net/www/picture.three/peel-bath.jpg&imgrefurl=http://thevanitypress.blogspot.com/2007_05_01_archive.html&usg=__1g9yzjFgsfp4IxlOL76xhpD3qCA=&h=379&w=290&sz=28&hl=iw&start=13&um=1&tbnid=BXAcijKQ7GzGBM:&tbnh=123&tbnw=94&prev=/images%3Fq%3Dax%2Bfour%2Byears%2Bbold%2Bgirl%2Bdrawing%26ndsp%3D20%26um%3D1%26hl%3Diw%26sa%3DN
11. <http://www.deafdc.com/blog/wp-content/uploads/2007/08/ouroboros.jpg>
12. צילום עטיפת הספר: **מיניות ואהבה**.
13. <http://www.yogaorganics.ca/yogawraps.html>
14. [שיפצתי את הציור בפורטופ – <http://scotchhillfarm.net/prints/juniper/large/HanselGretel.jpg>] במקום שני קבים- אחד, ובחלון הלול ציירתי סורגים – כפי שכתוב].

i אדיר כהן טוען בספרו "סיפור הנפש", שתיקון מעשייה עלול לגרום לנזק:

"שוב אין המעשייה נשמרת במבנה הפנימי שלה, היא הופכת מגושמת, נעדרת דמיון, זוחלת על גחון, מנסה לדמות למציאות ואז היא מפחידה ומאיימת יותר משום טשטוש הגבולות. שוב אין היא נותנת לדמיון הקורא להשלים את הפערים אלא גודשת בפרטיה הארציים וכוחה התרפויטי אובד." (כהן, 1999, עמ' 125).

(דוגמה לכך מהחיים, בתוספת מאוחרת מ-2015): אתמול היינו במסיבה משפחתית ושרנו את שיר הילדים (בעל הכוח התרפויטי) שכתבה אנדה עמיר-פינקרפלד "כושי כלב קט", המספר על כלב גיבור ומציל. הורי הקטנים שהיו שם, חששו לבטא את המילה לטרוף, ואחד מהם הציע להחליפה ב"לנשק". כלומר שר:

"...אַ שוּעֵל גָּדוֹל
לְטָרֵף לְנֶשֶׁק הַתְּרַנְגוֹל
אֶז כּוֹשֵׁי נָבַח
וְהַשּׁוּעֵל בָּרַח
הֵב הֵב הוּא נָבַח

מִהָרַ מִהָרַ חֵישׁ בָּרַח!..."

יצא מכך, שכושי, במקום להיות כלבון מושיע הפך לטרוחן מוסרני, שמפריע לרומן בין שועל לתרנגול.

ii ניתן להוסיף שהיסטורית, גם מהכיוון הפוליטי לאומי, מיוחס למעשיות האחים גרים כוח אינטגרטיבי: "גרמניה של האחים גרים לא הייתה ארץ אחת, אלא אוסף של נסיכויות מסוכסכות למדי שהקשרים התרבותיים ביניהן לא היו לגמרי ברורים. באזורי גרמניה השונים היו נהוגים דיאלקטים, שחלק מדובריהם לא הבינו את הדיאלקט של המחוז השכן." (מלמד, 2003), ובספר שפורסם בעיתון גלובס טוען אלי אשד, שעם פרסומן היו מעשיות כלי-עזר, שאיחד וליכד סביבו את האומה הגרמנית המתגבשת:

"האגדות היו לדברי האחים גרים תמצית נשמתה המזוקקת של האומה הגרמנית "מטמון נעלם" שהיה חבוי במשך דורות בקרב פשוטי העם שאיש לפנייהם לא טרח לחשוף אותו, ולאמיתו של דבר הן ההוכחה לכך שיש אומה גרמנית שכן אותן כפריות זקנות שימרו סיפורים שהיו באופן ספציפי גרמניים. לכל אגדה צירפו האחים הערות על קורותיה באזור ספציפי כל שהוא בגרמניה שבו שמעו את אותה האגדה. [...] האגדות של האחים גרים הפכו לגורם מאיץ בהתפתחות הלאומיות הגרמנית בתקופה שהגרמנים ליקקו את פצעייהם, לאחר הכיבוש בידי הצרפתים של נפוליאון, שכן הם שימשו כ"הוכחה" שיש לאום גרמני וכי האיכרים חסרי ההשכלה של לאום זה, יצרו ושימרו סיפורים המיוחדים לרוח הלאומית הגרמנית. האגדות של האחים גרים סייעו במידה מכרעת יותר מכל יצירה גרמנית אחרת ליצירת תדמית כל גרמנית חדשה בעיני הגרמנים עצמם, שהחלו לראות את עצמם כאומה אחת בעלת מאפיינים מיוחדים משלה." (אשד, "גלובס", 2005).

אותה תכונה מגבשת על-פי אשד, נראה שמתאימה לאומות באשר הן ולא דווקא לזו הגרמנית. כדוגמה לכך הוא מביא את אומתנו שלנו:

"אפשר שאחת הסיבות לפופולאריות שלהן [של מעשיות האחים] אצל מתרגמים לעברית הייתה בגלל הקרבה הרוחנית שחשו לרעיונות ולמודל שייצגו האחים: חינוך לערכים לאומיים ו"החייאה" של תרבות לאום נושנה ושפת אם מיוחדת, שהפכה לבסוף גם בהשראתם, לתרבות לאומית משותפת. האחים גרים נראו כנדבך חשוב בתהליך ההתגבשות הלאומית הגרמנית ולכן היו מעין דמויות מופת לסופרים ולמתרגמים העבריים ששאפו ליצור גיבוש לאומי מעין זה שיצרו האחים גרים בתרבות הגרמנית, בשפה ובתרבות העברית המודרנית." (אשד, "גלובס", 2005). עבודה זו תאמר, שאותה תכונה מגבשת המצויה במעשיות, עשויה לסייע לא רק במאקרו אלא גם במיקרו, בקנה המידה של האינדיבידואל.

iii כבר קליין דיברה על כך בהקשר טיפולי:

"המטופל מפצל את החלק צר-העין והעין של העצמי שלו, ומציג בפני האנליטיקאי היבטים אחרים, שאותם הוא תופס כראויים יותר." (קליין, 1957, עמ' 250).

iv "אמו [של ויניקוט], אישה חיונית ביותר ספונטנית בהתנהגותה ובמבעה הרגשי, הייתה המקור העיקרי ממנו נבעה אווירתו החופשית ומלאת המשחקיות המשתעשעת של הבית. זיקתו של ויניקוט לאמו הייתה עמוקה מאוד והכרת התודה שרכש לה כל חייו הייתה כנראה המניע העיקרי לכיווני התפתחותו האישית והמקצועית; קווי היסוד של

אופייה לא רק שהופנמו על-ידו כחלק מהותי של אישיותו ה'משחקת', אלא, כמעט ניתן לומר הונצחו, במכלול האידיאלי של תורתו. " (קולקה, 2007, עמ' 19). מעניין שתיאור מנוגד לאותה האם [באופן פרדוקסאלי אשר איננו נדרש להכריעה], מספק ויניקוט בשיר שכתב לקראת סוף חייו:

"אמא למטה בוכה/ בוכה/ בוכה/ כך ידעתי אותה/ פעם בעודי שוכב בחיקה/ כמו עכשיו על עץ מת/ למדתי לגרום לה לחייך/ לבלום את דמעותיה/ לשחרר את אשמתה/ לרפא את המוות הפנימי שבה/ להחיות אותה, אלו היו חיי [...]".

"העץ" (ויניקוט, 1963).

v למרות שקליין טענה במקומות רבים בכתביה, שמפגשי התינוק עם היבטים חיוביים של האובייקט החיצוני, הם אלה שגורמים להפחתת החרדה ולהפחתת צורך השימוש בהגנת הפיצול, ולפיכך מאיצים את התהליך המיוחל של האינטגרציה; היא גם סתרה עצמה [במקומות מועטים יותר] באומרה כי אותה האינטגרציה שתושג בעקבות המפגשים החיוביים תהיה רופפת, וזאת משום שהילד/מטופל ילמד אז שאין מקום לחשיפת צדדיו השליליים. כלומר, קליין חשבה שאם די היה בחוויות חיצוניות חיוביות בכדי להשקיט את הרע [דחף המוות], אז ניתן היה לחשוב שהתנהגותה האוהבת של אם תספיק בכדי להוכיח לתינוק שהכול בסדר; ואז סביר לחשוב, שיש להקפיד ולהפגיש את הילד עם מציאות חיובית בלבד, ובכך יתחזק גרעינו הטוב ו"ינצח" את החרדות. אולם, בניגוד לסברה זו היא טענה, שטיפול חייב לכלול מגע עם צדדים חיוביים ושליליים של המטופל והמטפל:

"אם הפסיכואנליטיקאי נוטה לחזק את ההעברה החיובית, הוא נמנע מלמלא בנפשו של המטופל את תפקיד הדמויות הרעות, והוא מופנם בעיקר כאובייקט טוב. במקרים מסוימים, יתכן כי הודות לכך מתחזקת האמונה באובייקטים טובים. אך הישג כזה עשוי להיות רופף למדי, משום שהמטופל לא חש את השנאה, החרדה והחשדנות שהיו קשורות בשלבים המוקדמים של חייו להיבטים המפחידים והמסוכנים של ההורים. רק על-ידי אנליזה של ההעברה השלילית והחיובית יוכל הפסיכואנליטיקאי להופיע לסירוגין בתפקיד האובייקט הטוב והרע, ולהיות לסירוגין נאהב שנוא, נערץ ומטיל אימה. כך מתאפשר למטופל לעבד, ובדרך זו למתן, סיטואציות חרדה מוקדמות. הפיצול בין הדמויות הטובות והרעות קטן, והמיוזוג ביניהן גדל, כלומר, התוקפנות ממותנת [...]. במילים אחרות, חרדת הרדיפה והחרדות הדיכאוניות מופחתות, אפשר לומר, מן השורש." (קליין, 1952, עמ' 236-237).

ויניקוט יטעים, כתוספת לרעיונותיה, שגם אם על המטפל לגלם קשת רחבה של תפקידים, כולל תפקידים מרתיעים, המטופל הוא שאמור לסמן לו איזה תפקיד לגלם ומתי.

vi כיצד ייתכן פנטזיה תכנים בטרם נקלט הידע אודותם?

קליינאנים רבים עסקו בשאלה המתבקשת כיצד תינוקת חסרת ניסיון, מסוגלת לפנטז תלישה או קריעה לגזרים של איבר, אם עדיין לא למדה שתוצאתה של פעולת תלישה או קטיעה עשויה להיות אכן היתלשות או קיטוע?

"לעיתים נטען כי פנטזיות בלתי-מודעות כמו זו של "קריעה לגזרים" לא יעלו בדעתו של הילד לפני שרכש את הידע המודע [...]. [השקפה זו] מתעלמת מן העובדה כי ידע כזה טבוע ביצרי הגוף כאמצעי של הדחף, במטרת הדחף, בעוררות של האיבר, כלומר, במקרה זה, הפה. [המציאות] אינה מחייבת כי התינוק יראה אכן באופן ממשי אובייקטים [...] נתלשים, ויגיע אז למסקנה כי גם הוא יכול לעשות זאת. מטרה זו, התייחסות זו לאובייקט, טבועה בטיבו ובכיוונו של היצר עצמו וברגשות המתקשרים אליו (עמ' 93-94). " (אוגדן, 2003, עמ' 34).

vii פרויד הבחין בתופעה לא מוסברת של הפסקת אוננות אצל בנות, בסמוך לגילוי הסימנים של מה שהוא קרא לו - קנאת הפין. "אינני יכול להסביר את ההתקוממות של הילדה הקטנה נגד האוננות הפאלית אלא על-ידי ההנחה שגורם נלווה ממאיס עליה את הפעילות המענגת הזאת." (פרויד, 1925, עמ' 191-192).

פרויד מציע שלוש השערות כגורמים לתופעת הפסקת האוננות אצל הבת, שאחת מהן אומרת, שהפסקת האוננות מתרחשת בכדי להימנע מיריבות עם הבן הקטן.

לאור המעשייה אבחן שוב את השערתו, אך אוסיף עליה ניואנס. דברי פרויד המדויקים היו: "האזהרה שבנקודה זו אי-אפשר להתמודד עם הבן ועל כן מוטב להימנע מיריבות איתו" (שם). להבנתי, משפט זה אומר, כי הבן הקטן בעל פין ולפיכך בעל כוחות, [המטופלת של קליין] ארנה למשל נהנה לכנות את הפין הזכרי "הדבר הארוך והמוזהב" (סגל, 1979) כתיאור של מקל קסמים]. בהתאם לזאת, הילדה חסרת הפין [חסרת הכוחות] מוזהרת מלצאת כנגד הבן, פן תפגע. אולם לדעתי, את ממצאי פרויד בדבר הימנעות הבת מאוננות, ניתן לפרש במקום כיריבות עם בן קטן, כיריבות עם אב מסרס, שבעטיה מתנזרת הבת מלהתקרב אל האזור הרגיש וה"מדמם".

viii ליתר דיוק, נראה שהאב מופצל לשלושה אבות: אב [שהתכונה הבולטת בו היא גבריות], אב רך וחיית פרא; ולכאורה החבורה כולה נישאת עם הילדה בכל אשר תלך, כשכל אחד מן הפיצולים, בהתאם לסיטואציה, יזמן על-ידי הטקסט לתפקד בחזית.

ix כשהטקסט הגרטליאני רוצה להדגיש תופעה מסוימת, הוא עושה זאת באמצעות אנלוגיה מנוגדת, שניגודה לוכד את תשומת הלב. למשל, כשהאם מעירה את התינוקת, הוא שם בפיה: "קומו בטללים, אנחנו הולכים ליער להביא עצים". ממילותיה ניתן להבין, שהתכוונה שהמשפחה כולה תביא עצים. אולם, למעשה, כשיגיעו ליער, אותה האם תאמר: "עכשיו ילדים, שכבו לכם ליד האש וגוהו. אנחנו הולכים ליער לחטוב עצים. כשנגמור נחזור וניקח אתכם". על-ידי הפער בין חלקי האנלוגיה, משיג הטקסט ביטוי של תחושות העלבון והנחיתות שחוזה הילדה. דברי האם הם כ"לעג לרש" לה; ובעצם שתיהן יודעות שאינה מסוגלת לעבודה פיזית, וכל שביכולתה הוא לאכול ולישון.

x "זיגמונד פרויד, כינה את המשוררים מגלי הלא-מודע, בעוד שאת עצמו תפס רק כמנסח התיאורטי של [...] תורתו." (צורן, 2000, עמ' 32).

xi כרסומה של גרטל דווקא את השמשה השקופה, מאפשר לה להציץ אל פנים הנשיות הבוגרות, בכדי לבחון לעומקה את העמדה הנקבית שבה החלה לצעוד.

xii הסיבה שנתן ויניקוט לטעותה של קליין היא: ש"היא העמיקה יותר ויותר לתוך המנגנונים הנפשיים של מטופליה, ואז יישמה את המושגים שטבעה לתינוק הגדל. אני חושב שזה המקום שבו גם שגתה, מכיוון שבפסיכולוגיה עמוק יותר לא תמיד משמעו מוקדם יותר." (ויניקוט, 1962, עמ' 230).

xiii למשל כשהמעשייה סיפרה לנו ש: "כשהגיעה שעת הצהריים אכל כל אחד מהם [...] נעצמו עיניהם מעייפות והם ישנו שינה עמוקה", היה ניתן להסיק מכך: שאם חוזר ונשנה אמצע היום כזמן ארוחה, שלאחריו באופן קבוע, שוקעת הילדה בשינה עמוקה, משמע נמצא שם משהו שדואג שתקויים רוטית אוכל ושינה בזמנים קבועים, רוטית שתנוקת זקוקה לה; ובזאת השתרבה מבעד למסך המסלף – המציאות הנורמטיבית.

xiv פרויד הרכיב את נרטיב התסביך האדיפאלי של הבת מתוך אנליזות של מטופלות בוגרות שלו ומתוך תפיסותיו השוביניסטיות, שהקורא של היום אינו יכול להתכחש להן. הנרטיב אותו נסח אינו סדור וברור, אלא גששני ובעל סתירות ואני מנסה לארגנו מתוך חומרים הנפרשים על שני מאמרים עיקריים: "כמה השלכות נפשיות של ההבדל המיני האנטומי" (1925), וב"על המיניות הנשית" (1931), המופיעים בעברית בקובץ המאמרים: "מיניות ואהבה", (2005). קיימים שינויים בין הנרטיבים המצטיירים משני המאמרים, ולפיכך אעשה ביניהם סינתזה וכשהכף תאלץ לבחור, אעדיף שתיטה אל המאמר המאוחר יותר.

ב-1925, הרגיש פרויד שזמנו מוגבל, ולפיכך, בכדי שיוכל להיעזר בחבורת שותפיו לדרך, ולצרף אותם אל המאמץ האיטי של הוצאת חומרים מן המעמקים, הוא מדווח על מה שמצוי ברשותו בנושא האדיפאליות של הבת, אף-על-פי שהדברים עדיין אינם בשלים לדעתו לכדי דיווח. פרויד מוסר כי בתחילת חקר מיניות הילדים, הוא חקר את הבן הקטן, והניח שאצל הבת הקטנה העניינים מתנהלים באותו האופן, ורק לאחר מכן נוכח שאין זה כך, והחל לחקור את ההבדל.

פרויד חילק את התסביך האדיפאלי הנקבי לשני שלבים. את השלב הראשון, אבחן כמי שמתאפיין באופי גברי, הדגדגן בו הוא האזור הגניטאלי העיקרי, וניכרת בו היחלשות הזיקה אל האם כאובייקט אהבה בלעדי. השלב השני מתאפיין, לזיהוי, באופי נשי, מתקיימת בו המרה של האזור הגניטאלי מן הדגדגן אל הנרתיק, והמרה נוספת מתרחשת של אובייקט האהבה – מן האם אל האב. את מניעה של המרת אובייקט האהבה – פרויד ניסה לפצח:

"חיי המין של האשה מתפצלים בקביעות לשני שלבים, לראשון אופי גברי, ורק השני הוא בעל אופי נשי ייחודי. בהתפתחות הנשית קיים, אם כן, תהליך של העברת השלב האחד אל תוך השני, דבר שאין לו מקבילה אצל הגבר. [...] במקביל לאותו הבדל גדול ראשון קיים הבדל אחר הנוגע למציאת האובייקט. אצל הגבר האם הופכת לאובייקט האהבה הראשון בעקבות ההזנה והטיפול בגוף, ונותרת כך עד שהיא מוחלפת על-ידי אובייקט הדומה לה במהותו או

הנגזר ממנה. גם אצל האישה האם חייבת להיות האובייקט הראשון, שהרי התנאים המוקדמים לבחירת האובייקט זהים אצל כל הילדים. אך בסוף ההתפתחות הגבר-האב אמור להפוך לאובייקט האהבה החדש; כלומר המקבילה לתמורה באיבר המין אצל האשה היא שינוי במינו של האובייקט. השאלות באילו דרכים יוצאת המרה זו אל הפועל, [...] עולות כאן כמשימות החדשות של המחקר." (פרויד, 1931, עמ' 202).

אל ההתחלה של שני שלבים עוקבים אלה, פרויד הדביק פרק מקדים שאותו כנה השלב הקדם אדיפאלי: שם הילדה עדיין דו מינית, ומתמודדת עם תופעות כגון קנאת פין, ותסביך סירוס. שלב זה מתאפיין בזיקה בלעדית אל האם:

"הדו-מיניות המשויכת למבנה האנושי מופיעה אצל האשה באופן ברור יותר מאשר אצל הגבר. הרי אצל הגבר קיים אזור מיני עיקרי אחד בלבד, איבר מיני אחד, בעוד שאצל האשה יש שניים: הנרתיק, שהוא איבר מיני במלוא מובן המילה, והדגדגן המקביל לאיבר הגברי." (פרויד, 1931, עמ' 201).

באותה תקופה קדם אדיפאלי, מציין פרויד מאורע חשוב, אשר מוליד לדעתו את קנאת הפין ותסביך הסירוס. המאורע הינו תגלית רבת המשמעות של הילדה לגבי השוני בין איבר מינה לבין איבר המין האחר:

"היא מבחינה בפין – הבולט לעין במימדיו הגדולים – אצל אח או חבר, מכירה בו מיד כמקביל העדיף של איברה הקטן והמוסתר, ומאותו רגע ואילך נתפסת **לקנאת הפין**." (פרויד, 125, עמ' 189).

או:

"בן רגע היא [הילדה הקטנה] שופטת ומחליטה. היא ראתה אותו [את הפין], היא יודעת שאין לה אותו והיא רוצה שיהיה לה." (פרויד, 125, עמ' 190).

תופעה נוספת שמתקיימת בשלב הקדם אדיפאלי, שמתעוררת בעקבות גילוי השוני בין איברי המין היא **תסביך הסירוס** ופרויד מתאר באופן זה את רגע הולדת התסביך:

"הם [הילדים] מגיעים למסקנה המשמעותית מבחינה רגשית, שאיבר זה היה בכל זאת קיים אי פעם, ולאחר מכן נלקח מן הילדה." (פרויד, 1923, עמ' 185).

בין השאר מעלה פרויד את ההשערה שכפיית הפסקת האוננות הילדית בידי מבוגר מטפל היא שמפעילה את תסביך הסירוס:

"גורם אחר באותה תקופה מוקדמת הוא, לדעתי, הפעילות באיבר המין שאינה חדלה לעולם, האוננות הילדית המוקדמת; שדיכוי האלים, פחות או יותר, בידי המטפלים, מפעיל את תסביך הסירוס." (פרויד, 1925, עמ' 188).

פרויד מתאר את רגע הגעתה של הבת אל תובנת סירוסה, כשהוא כותב על רגע זה רק מבעד לפריזמה זכרית. לשיפוטי, תיאורו הוא תיאורטי ומרוחק, בניגוד לאופן בו יתאר אחר כך את רגע הגעת הבן אל התובנה הזוהה:

"את העדר הפין [אצל הבת], הם [הבנים] מפרשים כתוצאה של סירוס." (פרויד, 1923, עמ' 185).

שני המינים חווים לדעתו אחרת את גילוי ההבדל הצורני באיבר המין של הילדה, לאחר שהם מפרשים את השוני בכך שהילדה עברה סירוס: הבן מפחד שגם הוא יסורס כמוה, ופחד זה הורס אצלו את התסביך האדיפאלי; בעוד שאצל הילדה תסביך הסירוס דווקא מפעיל ומאפשר את התסביך האדיפאלי. אף על פי שפרויד טען שהילדה עברה את הטראומה החמורה יותר – סירוס הלכה למעשה, בניגוד לילד, שלתפיסתו, מתמודד רק עם אימת סירוס פוטנציאלי – רגשותיו של פרויד נדמים כמתעוררים דווקא בתיאור הטראומה הקלה יותר – הפוטנציאלית – וכאשר הוא כותב על התעוררות **חרדת/אימת הסירוס** אצל הבן, אשר מתגברת בעזרת זיכרון מוקדם יותר מתצפיותיו על ההבדלים בין איברי המין, לתחושת, ניכרת בכתבתו הזדהות עד לכדי החייאת אימה פיסית שלו עצמו, כמי שהיה פעם הבן המאויים ההוא:

"זיכרונה או חידושה מעוררים בו סערת רגשות נוראה ואמונה במציאותו של האיום [...]. אצל הבן [...] התסביך לא מודחק סתם, הוא מתנפץ ממש תחת ההלם של איום הסירוס." (פרויד, 1925, עמ' 190-193).

מביאה הריסת התסביך, שהתרחשה עקב אימת הסירוס, לנטישת האחיזה הליבידינלית, לעידון, לעיבוי גרעין האני העליון, לרתיעה מגילוי עריות, ולהשרשת המצפון והמוסר, בעוד שאצל הבת התוצאה היא הפוכה. אצלה, [כיוון שכבר סורסה ולכאורה מדובר באירוע מעברה הרחוק וכעת אין לה מה להפסיד יותר], לא קיים מניע שיהרוס את התסביך שלה והוא נמלט מן הגורל אשר נועד לו אצל הבן :

"אפשר שהוא ננטש באיטיות, מטופל באמצעות הדחקה", ופרויד מונה, [למרות שהוא צופה התקוממות פמיניסטית לדבריו], סדרת תכונות נשיות אשר נובעות לדעתו מהשוני שבו מתעצב האני העליון, בגלל שתסביך הבת הודחק ולא נהרס - אציין בקצרה : "רמת מוסריות שונה, אני עליון שאינו קשוח כאצל הגבר, חוש צדק מופחת, אי קבלת מרותם של אילוצי החיים, [ואת העובדה שהילדה] מונחית בהכרעותיה על-ידי תחושות של חיבה או עוינות." (פרויד, 1925, עמ' 193).

התוצאה האחרונה, המפתיעה, של קנאת הפין בשלב הקדם פאלי, שלגביה משער פרויד שהיא ודאי החשובה מכולן, היא ההתנגדות הנקבית לאוננות : "האנליזות של התקופה הקדם-פאלית לימדו אותי שעד מהרה מופיעה אצל הילדה, בסמיכות לסימנים של קנאת הפין, זרם נמרץ נגד האוננות, שאי-אפשר לייחסו אך ורק להשפעה החינוכית של האישייות המטפלת. [...] הילדה עשתה כל שיכלה כדי להשתחרר מהכפייה לאונן. [...] אינני יכול להסביר את ההתקוממות של הילדה הקטנה נגד האוננות הפאלית אלא על-ידי ההנחה שגורם נלווה ממאס עליה את הפעילות המענגת הזאת. [...] זוהי בוודאי הפגיעה הנרקסיסטית הקשורה לקנאת הפין, האזהרה שבנקודה זו אי-אפשר להתמודד עם הבן ועל כן מוטב להימנע מיריבות איתו. כך דוחפת ההכרה בהבדל האנטומי בין המינים את הילדה הקטנה מן הגבריות ומן האוננות הגברית אל נתיבים חדשים המוליכים אל התפתחות הנשיות." (פרויד, 1925, עמ' 191-192).

פרויד מעיד גם על כך שעל הזיקה המוקדמת לאם קשה היה לו "לעלות" באנליזות מטופלותיו הבוגרות, אולי בגלל הדחקה ואולי עקב ההתיישנות שלה, [משום שאובייקט האהבה של מטופלות אלה, לאורך שנים רבות כל כך, היו האב על גלגוליו] :

"התובנה לגבי התקופה הקודמת הקדם-אדיפאלית של הילדה גורמת להפתעה, בדומה לחשיפת התרבות המיקנאית-מינואית מתחת לתרבות היוונית בתחום אחר. כל מה שמצוי בתחום הזיקה הראשונית לאם הצטייר בעיני כקשה מאוד לתפיסה באמצעות האנליזה, כה אפרורי מזקנה, כה שרוי באפלה, בקושי ניתן להשיבו לחיים, כאילו נכנע להדחקה חסרת רחמים מאין כמוה." (פרויד, 1931, עמ' 201).

יש לזכור כי מהלך גילויי פרויד הוא לאחור. תחילה פגש בהווה האנליזות את האב כאובייקט האהבה אצל מטופלותיו, ותוך מהלך המפגשים, גילה אובייקט קדום יותר, נחבא – את האם :

"שתי עובדות עוררו אצלי תשומת-לב מיוחדת. הראשונה היתה : במקום שהתקיימה זיקה עזה לאב, שם על-פי עדות האנליזה, היה קיים קודם שלב של זיקה עזה ובלעדית לאם באותה מידה של להט. השלב השני לא הוסיף כמעט שום תכונה חדשה מלבד החלפת אובייקט האהבה. הזיקה הראשונית לאם הייתה עשירה מאוד ורב-צדדית. מן העבודה השנייה למדנו שהמעטנו מאוד בהערכת אורך התקופה של אותה זיקה לאם. זיקה זו נמשכה במקרים רבים עד גיל ארבע," (פרויד, 1931, עמ' 200).

עד כאן תמצותו של השלב הקדם אדיפאלי וכעת נכנסת הילדה אל שלב הראשון של התסביך, הכולל אופי גברי, מיקוד דגדגני, והתערעור הזיקה הבלעדית אל האם :

האופי הגברי של שלב ראשון זה מכונה על-פי פרויד - **תסביך הגבריות של האשה** :

"התקווה לקבל בכל זאת פין, ועל-ידי כך להשתוות לגבר, יכולה להישמר עד למועד מאוחר שאינו מתקבל על הדעת, ולהפוך למניע של פעולות משונות שאחרת אינן ניתנות להבנה. לחלופין מתבצע תהליך שאכנה בשם הכחשה, ש[...]. הילדה מסרבת לקבל את עובדת סירוסה, קופאת באמונתה שלמרות הכל היא בעלת פין, וכתוצאה מכך נאלצת להתנהג כאילו היתה גבר." (פרויד, 125, עמ' 190).

ופרויד מוסיף לתהליך, כאחת מתופעות השלב הראשון, את **תסביך הנחיתות**, שנוצר לדעתו כתוצאה נפשית של קנאת הפין מן השלב הקדם אדיפאלי:

"עם ההכרה בפצעה הנרקסיסטי נוצר – בדומה לצלקת – תסביך נחיתות אצל האשה. לאחר שהתגברה על נסיונה הראשון להסביר את חסרון הפין כעונש אישי, ולאחר שתפסה את הכלליות של מאפיין מיני זה, היא נעשית שותפה לזלזול של הגבר כלפי המין המקוצץ במקום המכריע, ודבקה לפחות בכל הנוגע לפסק-דין זה, בעמדה שווה לזו של הגבר." (פרויד, 125, עמ' 190).

פרויד מחלק את קנאת הפין לשלושה פרקים וסובר שנראה שבפרק השלישי של קנאה זו, נראית היחלשות ביחס החיבה אל האובייקט האימהי: "ההקשר [הוא משער] אמנם אינו מובן די צורכו, אך אנו משתכנעים שבסוף כמעט תמיד **מוטלת האשמה בחסרון הפין על האם**, ששילחה את הילדה אל העולם מצוידת בצידוד כה לקוי." (פרויד, 125, עמ' 191).

בשלב ראשון זה, אומר פרויד, מוותרת הקנאה על האובייקט האמיתי שלה – הפין, ומתיקה עצמה לפנטזיית האוננות שלטענתו שכיחה אצל בנות – פנטזיית ה "**מכים ילד**". על-פי ממצאי האנליזות שערך במטופלותיו, ילדות מפנטזות באופן שכיח ילד אחר, אשר מעורר בהן קנאה כיריב, והן מדמיינות אותו מוכה; ומשום שפרויד מפרש פנטזיה זו בכך ש"הילד המוכה-המלוטף, אינו אלא הדגדגן עצמו." (פרויד, 125, עמ' 191), הוא רואה בפנטזיה זו וידוי על אוננות נקבית.

ופרויד מנסה לסדר חלק ממצאי השלב הראשון של התסביך האדיפאלי של הבת במעין השתלשלות נרטיבית היסטורית:

בעקבות "גילוי הקיפוח באיבר המין מתעוררת קנאה כלפי ילד אחר, שהאם, כביכול, אוהבת אותו יותר, ובאמצעותו מתקבל מניע להינתק מהקשר אל האם. מכאן נובע גם שאותו ילד, המועדף על-ידי האם, הופך לאובייקט הראשון של פנטזיית ההכאה המסתיימת באוננות." (פרויד, 125, עמ' 191).

[עתה, עם סיום השלב הראשון, מתחיל, במאמר מ-1925, התסביך האדיפאלי, בעוד שבמאמר מ-1931, התסביך כולל גם את השלב הראשון בתוכו; ומכיוון שלמאמר המאוחר יותר, יש עדיפות של 6 שנים, בניסיונות פתירת חידת ראשיתה הנפשית של הילדה, אסתמך עליו יותר].

השלב השני של התסביך האדיפאלי של הבת על-פי פרויד, כולל: אופי נשי, המרה של אובייקט האהבה מן האם אל האב, והמרת הדגדגן בנרתיק.

האופי הנשי, אותו מאבחן פרויד, כולל גם את הפסקת האוננות של הבת; והסיבה לכך לדעתו היא ש:

"האשה הקטנה, המבוהלת בעקבות ההשוואה לבן, נעשית בלתי מרוצה מהדגדגן שלה, מוותרת על הפעלתו הפאלית ולפיכך על המיניות בכלל, וכן על חלק ניכר מן הגבריות שלה בתחומים אחרים." (פרויד, 1931, עמ' 203).

כיוון שאותו הרחבתי בעבודה - פרויד מנסח במשפט שולי:

"בשלב מאוחר יותר נתפסת עובדת הסירוס כעונש על האוננות, אך הביצוע מיוחס לאב;" (פרויד, 1931, עמ' 206).

ופרויד מגשש אחר **סיבות המעבר אל האב כמודל אהבה**, או מה שתופס חלק מרכזי יותר – **סיבות הוויתור של הילדה על אמה**:

"התסביך האדיפאלי של הילדה הקטנה טומן בחובו בעיה נוספת בהשוואה לתסביך של הבן. בתחילה הייתה האם האובייקט הראשון של שניהם, ועל כן אל לנו להיות מופתעים כאשר הבן משמר אותו לתסביך האדיפאלי. אבל הילדה, איך היא מוותרת עליו ולוקחת במקומו את האב כאובייקט?" (פרויד, 1925, עמ' 189).

או:

"בשלב של התסביך האדיפאלי הנורמלי אנו מוצאים את הילד קשור בקשר של חיבה אל ההורה בן המין הנגדי, בעוד שביחס אל ההורה מאותו המין שולטת עוינות. [...] שונה המצב אצל הילדה הקטנה. גם אצל האובייקט הראשון הייתה האם; כיצד תמצא היא את הדרך אל האב?" (פרויד, 1931, עמ' 200).

והוא מבקש להתקדם על-ידי חיבור בין ההמרות - אובייקט האהבה והאזור הגניטאלי :

"כבר מזמן הבנו : התפתחות המיניות הנשית מסתבכת עקב המשימה של נטישת האזור הגניטלי העיקרי הקודם, הדגדגן, לטובת אזור חדש, הנרתיק. המרה שנייה כזאת, החלפת האובייקט האימהי המקורי לטובת האב, מצטיירת כעת כלא פחות אופיינית ומשמעותית להתפתחותה של האשה. עדיין אין ביכולתנו להבחין באיזו דרך מתחברות המשימות הללו זו לזו." (פרויד, 1931, עמ' 200).

פרויד סוקר את הסיבות להמרת אובייקט האהבה, אשר לוקטו על-ידו באנליזות, ומוסיף כסיבה את העובדה שההמרה הנורמאלית חייבת להתרחש :

"בסוף השלב הראשון בקשר לאם מופיע המניע החזק ביותר להפניית עורף לאם – התוכחה על שלא ציידה אותה את הילדה באיבר מין אמיתי, כלומר שילדה אותה אשה. תוכחה אחרת, החוזרת קצת פחות לאחר, מפתיעה אותנו : האם נתנה לילדה פחות מדי חלב, לא היניקה אותה זמן מספיק. [...] כה גדולה החמדנות של הליבידו הילדי! [...] אם נסקור את כל סדרת המניעים שהאנליזה חושפת להפניית העורף לאם : שלא ציידה את הילדה באיבר המין האמיתי היחיד, שלא הזינה אותה מספיק, שאילצה אותה לחלוק את אהבת האם עם אחרים, שאף פעם לא מילאה אחר כל הציפיות לאהבה, ולבסוף – שבהתחלה עודדה את הפעילות המינית העצמית ולאחר מכן אסרה עליה, נראה שאין די בכל אלה כדי להצדיק את העוינות כלפיה. [...] ייתכן שכך מתרחשים הדברים משום שהקשר לאם חייב להיהרס, דווקא בשל הראשוניות והעוצמה שלו." (פרויד, 1931, עמ' 206).

מלבד טענות המטופלות על אמהותיהן, אשר יכולות למלא בתוכן את המרת אובייקט האהבה, פרויד - מחפש לרדת אל חקר המנגנונים אשר מפעילים את ההמרה "התמוהה" מבחינתו, ולשם כך הוא שב ומשתמש בקנאה המותקת כעת מקנאת הפין לאנשים אחרים בתור מנגנון המעודד המרה. מנגנון נוסף, לחשיבתו, היא העובדה שאהבת הילדה לאם אינה מאפשרת סיפוק מלא ומשום כך הינה חסרת תכלית, ולבסוף את מנגנון העדפתה של הילדה את בעל הפין על פני המחוסרת.

"העניין שלנו חייב להתמקד במנגנונים שנעשו פעילים במהלך הפניית העורף לאובייקט האמהי הנאהב אהבה עזה ובלעדית. אנו ערוכים למצוא כאן לא מנגנון אחד, אלא סדרה שלמה של מנגנונים כאלה הפועלים יחדיו לקראת התכלית הסופית האחת. [א] יש להזכיר את הקנאה באנשים אחרים, באחים ובאחיות, ביריבים, שלצדם גם האב מוצא את מקומו [למעשה, בתקופה זו אין האב אלא יריב טרדן בעיני הילדה,]" (פרויד, 1931, עמ' 201), האהבה הילדית היא אהבה ללא גבולות – דורשת בלעדיות ואינה מסתפקת בחלקיות. [ב] המנגנון השני מתאפיין בכך שאותה אהבה [לאם] היא בעצם חסרת תכלית, אינה ניתנת לסיפוק מלא, ומשום כך נגזר עליה להסתיים במפח-נפש [...] הליבידו נוטש עמדה לא מספקת על מנת לתור אחרי עמדה חדשה. [ג] מניע אחר – ייחודי לעין ארוך – להפניית העורף לאם נובע מהשפעת תסביך הסירוס על היצור חסר הפין." (פרויד, 1931, עמ' 205).

לדעתי, הושמטה מן הרשימה, גם נוכחות חרדת הילדה מן האם אשר חשף פרויד באנליזות, כעוד אחת מהסיבות האפשריות להמרה :

"החרדה - המפתיעה, אף-על-פי שנתקלים בה בקביעות – מפני רצח והיטרפות בידי האם. יש להניח שחרדה זו עולה בקנה אחד עם עוינות מסוימת המתפתחת בילדה כלפי האם בעקבות המגבלות המרובות של החינוך והטיפול בגוף, (פרויד, 1931, עמ' 201).

פרויד משרטט משוואה סמלית שמותווית במוח הילדה והיא פין=ילד. לדבריו, עם החלקת הליבידו אל העמדה החדשה היא :

"מוותרת על האיווי שלה לפין על מנת להציב במקומו את האיווי לילד ונוטלת מתוך כוונה זו את האב כאובייקט לאהבה. האם הופכת לאובייקט של קנאה, והילדה הקטנה הפכה לאשה קטנה." (פרויד, 1925, עמ' 192).

"בשלב מאוחר יותר היא [הילדה] נאלצת לנטוש את הקשר הזה לאב שלא עלה יפה" [פרויד, 1925, עמ' 192].

ואולי עוד נבין דבר נוסף, לגבי נטישתה העתידית של הבת את האב, דווקא בעזרת תיאור פרויד את ההחלפה העתידית של הבן את אמו כאובייקט אהבה, באשה אחרת :

"אצל הגבר האם הופכת לאובייקט האהבה הראשון בעקבות ההזנה והטיפול בגוף, ונותרת כך עד שהיא מוחלפת על-ידי אובייקט הדומה לה במהותו או הנגזר ממנה" (פרויד, 1931, עמ' 202).

עד כאן החשיבה אליה פרויד הספיק להגיע; ומכיוון שהצהיר מראש שהידע שלו על נשיות "לוקה בחסר ומקוטע". הוא הוסיף (במאמרו מ-1932), שאם קוראיו רוצים לדעת יותר על האישה, עליהם :

"להסתמך על ניסיון חייהם שלהם, לפנות למשוררים, או להמתין עד שהמדע יוכל לספק מידע מעמיק ומגובש יותר." (בתוך [פיטר גיי](#), 1933),

עשיתי אם כן כעצתי, פניתי למשוררים והצלבתי את חומריהם עם חומרי קליין, שהיא מייצגת את המדע במשוואה הזו.

הנזל וגרטל

סמוך ליער גדול גר חוטב עצים עני עם אשתו ושני ילדיו, הילד נקרא הנזל, והילדה גרטל. לא היה להם אלא מעט לחם לשבור רעבונם, ופעם, כאשר היה מחסור גדול בארץ, גם את לחם יומו לא הצליח עוד לספק, כאשר שכב בלילה במיטה, וחשב, התהפך מצד אל צד מרוב דאגה, נאנח ואמר לאשתו: "מה יעלה בגורלנו? איך נוכל לפרנס את ילדינו המסכנים כשאפילו לנו עצמנו אין עוד דבר?", "אתה יודע אישיי" ענתה האשה, "מחר השכם בבוקר נוציא את הילדים ליער, למקום הסבוך ביותר, שם נדליק להם אש, ונוסיף לכל אחד מהם פרוסת לחם, אז נלך למלאכתנו ונשאיר אותם לבד. הם לא ימצאו שוב את דרכם הביתה ואנחנו ניפטר מהם." "לא אשה", אמר האיש, "לא אעשה כדבר הזה; איך אוכל לשאת זאת בלבי, להשאיר את ילדי לבד ביער? חיות הפרא יבואו במהרה ויקרעו אותם לגזרים."

"הו שוטה", אמרה היא, "אם כך ארבעתנו נגווע ברעב, ולך לא נותר אלא להקציע את הקרשים לארונות המתים." היא לא הרפתה ממנו עד שהסכים. "אבל הילדים המסכנים, הרי הם מעוררים רחמים", אמר האיש.

גם שני הילדים לא יכלו להירדם מרוב רעב ושמעו מה שאמרה האם החורגת לאב. גרטל בכתה בדמעות מרות ואמרה להנזל: "זה הסוף." "הירגעי גרטל", אמר הנזל. "אל תתייאשי. אני כבר אמצא דרך להציל אותנו." כשנרדמו הזקנים הוא קם, לבש את מעילו הקטן, פתח את הדלת התחתונה וחמק החוצה. הירח זרח באור בהיר וחלוקי החצץ הלבנים לפני הבית נצצו כמו המון מטבעות כסף. הנזל התכופף ותחב לכיס מעילו חלוקים רבים ככל שיכול, אחר-כך חזר ואמר לגרטל: "התעודדי אחות קטנה, אלוהים לא יעזוב אותנו." וחזר לשכב במיטתו.

כשעלה עמוד השחר, בטרם זרחה השמש, כבר באה האשה והעירה את שני הילדים: "קומו בטלנים, אנחנו הולכים ליער להביא עצים." נתנה לכל אחד מהם פרוסת לחם ואמרה: "הנה לכם משהו לצהריים, אבל אל תאכלו את זה קודם כי יותר לא תקבלו כלום." גרטל טמנה את הלחם מתחת לסינר שלה, כיוון שכיסו של הנזל היה מלא אבנים. אחר-כך יצאו כולם יחדיו בדרך אל היער. אחרי שהלכו זמן מה, נעצר הנזל והביט לאחור אל הבית, וכך עשה שוב ושוב. אמר האב: "הנזל, מה אתה מביט שם ונשאר מאחור? היזהר ואל תשכח את הרגליים שלך." "אה, אבא", אמר הנזל, "אני מסתכל אחורנית אל החתולון הלבן שלי, היושב למעלה על הגג ורוצה לומר לי שלום. אמרה האשה: "שוטה, זה לא החתולון הלבן שלך, זוהי שמש הבוקר הזורחת על הארובה." אבל הנזל לא הסתכל אל החתולון שלו, אלא השליך בכל פעם אחד מחלוקי החצץ מכיסו על הדרך.

כשהגיעו למעבה היער אמר האב: "עכשיו אספו עצים, ילדים. אני רוצה להדליק אש כדי שלא תקפאו." הנזל וגרטל קוששו זרדים וערמו אותם לגובה כגבעה קטנה. הזרדים הוצתו וכשהלהבות בערו לגובה, אמרה האשה: "עכשיו ילדים, שכבו לכם ליד האש ונוחו. אנחנו הולכים ליער לחטוב עצים. כשנגמור, נחזור וניקח אתכם."

הנזל וגרטל ישבו ליד האש וכשהגיעה שעת הצהריים, אכל כל אחד מהם את פרוסת הלחם הקטנה שלו. מאחר ששמעו את חבטות הגרזן, האמינו שאביהם בקרבת מקום; אלא שלא היה זה הגרזן, אלא ענף שהיה מחובר לעץ כמוש, והרוח חבטה אותו אנה ואנה. כשישבו כך זמן רב, נעצמו

עיניהם מעייפות והם ישנו שינה עמוקה. כשהתעוררו לבסוף, היה כבר לילה חשוך. גרטל התחילה לבכות ואמרה: "איך נצא עכשיו מהיער?" הנזל ניחם אותה: "חכי מעט עד שיעלה הירח ואז כבר נמצא דרכנו." כשעלה הירח המלא, אחז הנזל ביד אחותו הקטנה ועקב אחרי חלוקי החצץ שזהרו כמטבעות חדשות והורו להם את הדרך. הם הלכו במשך כל הלילה והגיעו עם אור השחר אל בית אביהם. הם דפקו בדלת, וכשפתחה האשה וראתה את הנזל וגרטל, אמרה: "ילדים רעים, מה ישנתם זמן כה רב ביער, חשבנו שאתם בכלל לא רוצים כבר לחזור." אבל האב שמח, כי נשבר לבו על שהשאיר אותם כה בודדים מאחור. זמן לא רב לאחר מכן הייתה שוב מצוקה גדולה בכל, והילדים שמעו איך אמרה האם בלילה במיטה לאב: "שוב נגמר הכל, נשארה לנו רק עוד חצי כיכר לחם, אחריה, סוף פסוק. על הילדים ללכת. אנחנו נוביל אותם עמוק יותר לתוך היער, כדי שלא ימצאו שוב את הדרך בחזרה, אחרת אין לנו הצלה."

לב האיש כבד עליו, והוא חשב: "מוטב היה אילו חילקת את פרוסת הלחם האחרונה עם ילדיך." אך האשה לא שעתה לכל אשר אמר, אלא גערה בו וטענה כלפיו. מי שאומר אלף צריך גם לומר בית... ומכיוון שנכנע בפעם הראשונה עליו לוותר גם בשנייה. הילדים היו עדיין ערים ושמעו את השיחה. כאשר נרדמו הזקנים קם הנזל שוב, ורצה לצאת החוצה ללקט חלוקי חצץ כמו בפעם הקודמת, אבל האשה נעלה את הדלת והנזל לא יכול לצאת. הוא ניחם את אחותו הקטנה ואמר: "אל תבכי, גרטל, והירדמי לך בשלווה, אלוהים הטוב כבר יעזור לנו."

השכם בבוקר באה האשה להוציא את הילדים מן המיטה. הם קיבלו את פרוסת הלחם שלהם, שהייתה קטנה מאשר בפעם הקודמת. בדרך אל היער, פורר אותה הנזל בכיסו, נעמד לעתים קרובות וזרק פירור על הארץ. "הנזל, מה אתה עומד ומביט סביבך?" אמר האב. "המשך בדרכך." "אני מסתכל על היונה הקטנה שלי העומדת על הגג ורוצה לומר לי שלום." ענה הנזל. "שוטה." אמרה האשה. "זו איננה היונה הקטנה שלך. זוהי שמש הבוקר הזורחת על הארובה למעלה." מעט-מעט זרק הנזל את כל הפירורים על הדרך.

האשה הוליכה את הילדים עמוק עוד יותר לתוך היער למקום שלא היו בו מימיהם. שם הודלקה שוב אש גדולה והאם אמרה: "אתם ילדים, תישארו כאן לשבת, כשתהיו עייפים תוכלו לישון קצת; אנחנו הולכים ליער לכרות עצים ובערב כשנגמור, נבוא לקחת אתכם." בהגיע שעת הצהריים, חילקה גרטל את לחמה עם הנזל שפיזר את הפרוסה שלו על פני הדרך. אחר-כך נרדמו והערב חלף אך איש לא בא אל הילדים המסכנים. הם התעוררו רק בחשכת הלילה, והנזל עודד את אחותו הקטנה ואמר: "חכי גרטל, רק עד שיעלה הירח, אז נראה את פירורי הלחם שפיזרתי, הם יורו לנו את הדרך הביתה." כשעלה הירח שמו פעמיים לדרך, אבל לא מצאו עוד שום פירור כי הציפורים הרבות שהתעופפו ביער ובשדה ניקרו הכל. אמר הנזל לגרטל: "אנחנו נמצא כבר את הדרך." אבל הם לא מצאו אותה. הם הלכו כל הלילה ועוד יום מבוקר עד ערב אבל לא הצליחו לצאת מן היער והיו רעבים מאוד כי לא היה להם דבר לאכול מלבד גרגירי יער אחדים שמצאו על האדמה. בהיותם כה עייפים עד שרגליהם כבר לא יכלו לשאת אותם, נשכבו מתחת לעץ ונרדמו.

היה זה כבר הבוקר השלישי מאז שעזבו את בית אביהם. הם קמו שוב ללכת, אבל הסתבכו והלכו עמוק יותר בתוך היער ואילולא הייתה מגיעה עזרה עד מהרה, היו בוודאי נכחדים. בצהריים, ראו

ציפור יפה ולבנה כשלג יושבת על ענף, ששרה כהיפה עד שנעמדו להקשיב לה. כשסיימה, פרשה כנפיים ועפה לפנייהם, והם הלכו אחריה עד שהגיעו לבית שעל גגו התיישבה הציפור וכשהגיעו קרוב-קרוב, ראו שהבית הקטן בנוי מלחם ומקורה בעוגה; החלונות היו מסוכר בהיר. "ניגש לעניין", אמר הנזל, "תהיה לנו ארוחה ברוכה. אני רוצה לאכול חתיכה מהגג. גרטל את יכולה לאכול מהחלון, הוא מתוק." הנזל הושיט ידו למעלה ושבר לעצמו מעט מהגג כדי לטעום ממנו, וגרטל נעמדה ליד השמשה והתחילה לכרסם בה. אז קרא קול עדין מתוך החדר:

"נקר, כרסם, לקלק

מי את ביתי פה מפרק?"

והילדים ענו:

"הסער הסער

ילד היער."

והמשיכו לאכול, בלי שיוטרדו. הנזל, שהגג ערב מאור לחכו, תלש לעצמו חתיכה גדולה וגרטל עקרה שמשות חלון עגולה בשלמותה, התיישבה והתעננה עליה. אז נפתחה הדלת בבת-אחת ואשה זקנה מופלגת, שנשענה על מקל, יצאה בחשאי. הנזל וגרטל נבהלו כל-כך שהפילו את שהיה בידיהם. הזקנה נענעה בראשה ואמרה: "אה ילדים נחמדים, מי הביא אתכם לכאן? בואו, היכנסו והישארו אצלי, כל רע לא יאונה לכם." היא אחזה בשניהם בידם והובילה אותם אל תוך ביתה. אוכל טוב הוגש להם, חלב ולביבות בסוכר, תפוחים ואגוזים, אחרי כן הוצעו שתי מיטות קטנות בלבן, הנזל וגרטל שכבו בהן וחשבו שהם בשמים.

האשה הזקנה רק השימה עצמה כידידותית, היא הייתה מכשפה רעה שארבה לילדים ובנתה את בית הלחם הקטן רק כדי לפתותם. כשנלכד ילד בידה, היא הייתה הורגת אותו, מבשלת אותו ואוכלת אותו, וזה היה לה ליום חג. למכשפות עיניים אדומות והן אינן רואות למרחוק, אבל יש להן חוש ריח רגיש כמו לבעלי חיים, והן חשות כשמתקרבים בני אדם. כאשר קרבו אליה הנזל וגרטל, צחקה ברשעות ואמרה בלעג: "את אלה אתפוש, אלה לא יימלטו מפניי" השכם בבוקר, קודם שהתעוררו הילדים, היא כבר קמה, וכשראתה את השניים נחים בנועם, בלחיים אדומות ומלאות, מלמלה לעצמה: "אה, יהיה נתח טוב." ביזה הגרומה אחזה בהנזל ונשאה אותו ללול קטן ונעלה אותו בדלת מסורגת; שיצק ככל שירצה, לא יעזור לו כלום. אחר-כך הלכה לגרטל, העירה אותה בניעור וקראה: "קומי בטלנית, שאבי מים ובשלי משהו טוב לאחיק, הוא יושב בחוץ בלול, ועליו להשמין. כשישמין, אוכל אותו." גרטל החלה לבכות מרה. אבל זה היה לשווא. היה עליה למלא את דרישתה של המכשפה הרעה.

כך בישלו להנזל המסכן מן המזון המשובח ביותר ואילו גרטל לא קיבלה אלא קליפות סרטנים. בכל בוקר התגנבה הזקנה אל הלול הקטן וקראה: "הנזל, הושט החוצה את אצבעותיך כדי שארגיש אם בקרוב תהיה שמן." אך הנזל הושיט לה עצם קטנה, והזקנה. שענייה היו עמומות, לא יכלה לראות זאת וחשבה שאלה אצבעותיו של הנזל והתפלאה שהוא בכלל לא מצליח להשמין. כאשר חלפו ארבעה שבועות והנזל המשיך ונשאר רזה, אזלה סבלנותה ולא רצתה עוד להמתין. "הי את, גרטל", קראה לנערה, "הזדרי ושאבי מים. הנזל יכול להיות שמן או רזה, מחר אשחט ואבשל אותו." אח, כמה קוונה האחות הקטנה כאשר היה עליה לשאוב מים, וכמה דמעות זלגו על לחייה!

"אלוהים הטוב, עזר נא לנו" קראה, "אילו רק היו חיות הפרא ביער טורפות אותנו, היינו לפחות מתים ביחד." – "חסכי לעצמך את היבבות האלה" אמרה הזקנה, "כל זה לא יעזור לך".

השכם בבוקר נאלצה גרטל לצאת החוצה, למלא את הסיר, לתלות אותו ולהדליק את האש. "קודם נאפה" אמרה הזקנה, "כבר חיממתי את תנור האפייה ולשתי את הבצק." היא דחפה את גרטל המסכנה החוצה אל תנור האפייה שממנו כבר פרצו הלהבות. "זחלי פנימה" אמרה המכשפה, "וראי אם כבר די חם שם, כדי שנוכל להכניס פנימה את הלחם." וכשגרטל הייתה בפנים, רצתה לסגור את התנור כדי שגרטל תיאפה בו כי רצתה לזלזל גם אותה. אבל גרטל הבחינה במזימתה ואמרה: "אני לא יודעת איך לעשות את זה, איך נכנסים לשם?", "אווזה מטומטמת" אמרה הזקנה, "הפתח די רחב, הנה את רואה, יכולתי בעצמי להיכנס." היא הזדחלה והושיטה ראשה אל תוך התנור. אז דחפה אותה גרטל דחיפה כזו שהיא עפה עמוק פנימה, וגרטל מיהרה לסגור את דלת הברזל ולנעול את הברית. הו! אז היא התחילה ליילל, ממש זוועה, אבל גרטל ברחה והמכשפה הארורה נשרפה בייסורים עד מוות. גרטל מיהרה כבר להנזל, פתחה את הלול שלו וקראה: "הנזל, נגאלנו, המכשפה הזקנה מתה." הנזל קפץ החוצה כציפור אשר דלת הכלוב נפתחת בפניה. כמה שמחו השניים, נפלו איש על צוואר רעהו, קפצו והתנשקו; ומאחר שלא היה להם כבר ממה לפחד, נכנסו לבית המכשפה, שבו ניצבו בכל פינה ארגזי פנינים ואבני-חן. "אלה טובים מחלוקי חצץ" אמר הנזל, ותחב לכיסיו ככל שיכול. אמרה גרטל: "גם אני רוצה לקחת משהו הביתה" ומילאה את הסינרין הקטן שלה. "אבל עכשיו עלינו ללכת" אמר הנזל, "עלינו לצאת מייד מיער המכשפות." אבל אחרי שהלכו שעות אחדות, הגיעו למקום מים רבים. "לא נוכל לעבור" אמר הנזל, "אינני רואה שום גשר ושום מעבר", "כאן אין גם שום מעברות" ענתה גרטל, "אבל שם שטה ברוזה לבנה, אם אבקש ממנה, היא תעזור לנו לעבור" אז קראה:

"ברווזונת, ברווזונת
כאן הנזל וגרטלונת
אין גשר ואין דרך לעבור,
שְׁאִינוּ על גִּבְךָ הצחור."

ואמנם ניגשה הברווזונת והנזל התיישב והציע לאחותו להצטרף אליו, "לא" ענתה גרטל, "זה יכביד מדי על הברווזונת, מוטב שתעביר אותנו בזה אחר זה." כך עשתה הברווזנה הטובה, וכשהיו בצד השני, והלכו זמן מה, נראה להם היער מוכר יותר ויותר ולבסוף ראו מרחוק את בית אביהם. ואז החלו לרוץ, פרצו אל תוך החדר ונפלו על צוואר אביהם. האיש לא ידע אפילו שעה טובה אחת מאז עזב את ילדיו ביער; אבל האשה מתה. גרטל נייערה את הסינר שלה, והפנינים ואבני החן התגלגלו בחדר, והנזל זרק חופן אחר חופן מכיסו. אז בא קץ לדאגות והם חיו יחדיו באושר גדול. סיפורי נגמר, הנה אץ לו עכבר, מי שאותו יתפוס, יוכל להכין לו כיפת פרווה גדולה-גדולה.